

13
99

As olvasóhoz.

VÁLASZ

A

VÁLASZRA.

9.
HORVÁTH MIHÁLYNAK.

1868.

Az olvasóhoz.

Ugy hiszszük, elég jókor érkezünk még, s nem késtünk el, hogy bebizonyítsuk a nemzet előtt, miként nagytudományú egyének épen úgy tévedhetnek, mint bárki más, mint minden ember, s hogy a theoretikus tudomány tiszta ítélőtehetség nélkül gyakran veszélyesebb a semminél, zűrzavart idéz elő a valódi önállással nem bíró gondolat-menetben s a hosszú időket nem forrás-, de fátyolként tartja az azon életen áttekinteni nem bíró szemei elé.

Tisztelet Horváth Mihály történetirónknak, de első politikai röpiratával bebizonyította, hogy, nem politikus, nem született politikusnak. Épen neki, ki a mohácsi vész óta megirt történelmével annyit tár az olvasó elé, hogy a közösügy elméleti megbuktatására fele is elég volna, épen neki kellett tollat emelni, hogy mind a történeti igazságot, mind pedig önnönmagát megczáfolja.

Felelünk állításaira, és pedig feleletünket azzal támogatjuk, hogy saját történelme után készítünk az osztrák uralom korszakáról rövidke kivonatot, 1-ör, hogy megmentsük az olvasót amaz agyafárasztó számtalan idézésektől, melyek különben elkerülhetetlenek lennének, 2-or, hogy a multat a jelen tükreül használhassuk.

Röpiratunk kellő megérthetése végett mindenesetre szükséges, hogy az olvasó e válszunk végéhez csatolt történelmi kivonatot, mely csupán az itt felhozható események legrövidebb leírását tartalmazza, figyelemmel olvassa át.

Czáfolatunkból foly politikai helyzetünk előállítása is, melyet felfogni és meg nem érteni józan gondolkozású egyének lehetetlen, megértve pedig lehetetlen be nem látnia, mennyire szükséges H. M. részéről is a szemfényvesztés, hogy olyan ügyet, mint a közösügy, védelmeznie lehessen.

Ennyit tartottunk szükségesnek megemlíteni, a többbit az olvasó józan ítéletére bizzuk.

1863. Pest, szeptember 29-én.

Az olvasóhoz.

Ugy hiszem, elég sokor érteztünk már a nem kevéssé, hogy bizonyos-
nak a nevezet előtt, miként magyarázatunkban a szemek szem úgy fordultunk, mint
bármely más mint minden ember, a hogy a theoritikus tudomány tiszta ideál-
belső, nekünk gyakran vezetjük a szemünk, sőt a szemünk ideál a valódi ön-
állással nem hívó gondolat-megfogás a hosszú időket nem tartja, de által-
ként tartja az azon (főzet) áttekintésben hívó szemű elő.

Tízletet Horváth Mihály történetírásunk, de első politikai kötetünk
előszóval, hogy nem politikai, nem szűkített politikai, sőt nem kért, Ki a
mohácsi és az őt megint történelmevel annyit tar az olvasó elő, hogy a köze-
nyű, a mindeti magyarázat, de is elég volna, sőt mind kellett volna emelni,
hogy mind a történeti ismeret, mind pedig önmozgást meggyaradjon.

Feladatunk állításunk, de pedig feladatunk, azaz a tudomány, hogy az
történelmi után készítsük az osztrák uralom korának, de történelmi kötetet,
I-öt, hogy megmutassuk az olvasó, hogy az egyetemes, de a tudomány idejéértől, me-
lyek különböző elkerülhetetlenek lennének, sőt hogy a világ a jelen társas-
állásunknak.

Központunk kellő megértésére végett mindenesetre szükséges, hogy az
olvasó a választásunk végleges, sőt a történelmi kötetünk, mely csupán az a fel-
hozható események legfontosabb, de a tudomány, sőt a tudomány olvasó a t.

Családunkból sőt politikai helyzetünk előállítás, is, melyet fellegni, de
még nem történt volna gondolatunk, sőt a tudomány, sőt a tudomány, sőt a tudomány, sőt a tudomány,
letten be nem látta, magyarázatunk, H. M. részről is a személyné, sőt a személyné,
hogy ugyan úgy, mint a közelem, sőt a tudomány, sőt a tudomány, sőt a tudomány,

Könyvünk történelmi közelemek megértésére, a többi az olvasó józan ló-
letre bírunk.

Pest, szept. 29-én.

Válasz Horváth Mihálynak.

Tisztelt uram!

Önnek, midőn elhatározta magát Kossuth Lajos újabb leveleire válaszolni, okvetlen két nagy és alapos ok adá kezébe a tollat; egyik: az én, másik: a haza.

Emberek vagyunk, s bármennyire tagadjuk is, bármennyire ömlik is végig lényünkön a szerénység, az semmiesetre sem ment a hiúságtól, sőt ki merjük mondani: hogy hiúság teremti az embereket nagygyá. Ez ellen lehet légből kapkodott állításokat felhozni, de megczáfolni nem.

Hiúság van minden emberben, bár különböző irányú és czélu, de van, van Kossuthban, van Deák Ferenczben, és van önben, és amint a mostani emberekben van, úgy volt a világ teremtése óta minden-korbéli emberben.

Az ön hiúságát okvetlen megsértette az: hogy Kossuth az ön szegedi választóihoz irt levele ellen felszólalva, önt többhelyütt elvitázhatatlanul megczáfolá. Bántotta önt mint politikust, s amire még nagyobb súlyt fektet, bántotta mint történetirót, s hogy bántotta, ime röpiratának előszavában e sorok:

„Midőn a szegedi „Szabadelvű Körhöz“ intézett leveletem irám, eleve is tudtam, hogy az abban elmondott dolgok nem lesznek mindenkinek ínye szerint; s hogy különösen felkeverik epéjét azoknak, kik erőnek erejével el akarnák hitetni nemzetünkkel, hogy az 1867-ben alkotott alaptörvények az ősi magyar szabadságot eltemették.“ sat. Az itt aláhúzott szavak bizonyítják, hogy az ön epéje lett felkeverve. Tollat fogott tehát ön s harmincz éves történeti pályájára támaszkodva, — mely tagadhatatlanul igen szép és erős alap, — Kossuth leveleinek megczáfolásához fogott, szem elől tévesztvén: hogy épen önnek, mint történetirónak, ki hazánk történetének minden egyes mozzanatával olyannyira ismerős, lesz legnehezebb a valódi tényekre épített állításokat megczáfolni, a valóságot elcsavarni.

Mindegy. Ön meg lón támadva, feladatául tűzte ki tehát a védelmet azon elhatározással: hogy győzni vagy halni, tehát megmozdítani minden követ. Előszedte érveit, adatait, kiköszörülé gondolat- és eszmemenetének fegyverét, aztán kiállt Kossuth ellen a sikra.

Ez volt egyik oka az ön röpiratának. Másik a haza. Gyanúsításokkal élni nem akarunk. Mi elismerjük önt jó hazafinak, sőt meg vagyunk győződve, hogy egy ily tudományos történetíró, ki bölcsőjétől kezdve annyira ismeri nemzetét, előnyeit és hátrányait, ki előtt tisztán áll minden tette, minden gyarlósága, ki meg bírja itélni a körülményeket, melyek jó vagy rossz lépésre, jó vagy balszerencsébe vezették, ki tanuja minden küzdelemnek, melyet e maroknyi népcsoport a hatalmas zsarnokok, vagy szomszédok ellen kifejtett, a kevés boldogságnak és sok szenvedésnek; ki nem egyszer látta azt sirjához közel vagy éppen sirja szélén, aztán felépülni és megerősödni újra; ki ismeri a számtalan nemes vonásokat, melyek e nemzetet jellemzik, s az idegen behatást, mely őt sajátágaiból, sőt mindeneből kivetkőztetni igyekezett, az ellene elkövetett igazságtalan hatalmi tényeket, — sat. s e nemzetet mégis állni látja: az hitünk szerint rossz hazafi nem lehet; nem lehet, mert történelmet írva elégszer megundorodhatott azon álnok és gaz hazafiaktól, kik a hatalom zsoldjábaállva hazájok ellen bérenczszolgákká lettek, árulták az országot és nemzetet, s azok jogainak eladásán munkálkodtak.

Mi mint tiszteletreméltó magyarhoz, mint jó hazafihoz fordulunk önhöz, és mindenekelőtt elismerjük: hogy amit irt, bár személyes hiúságtól unszoltatva írta, — de nem irt meggyőződése ellen. Ön mindenesetre azt hiszi, hogy nemzetünk elért az ígért földjére, s hogy a közösügy által körülvett Chanaánnál többet kívánna vétek a mindenek Ura ellen. Ön mintegy megnyugodva mondja előszavában: „Ha életrevalóság van bennünk, ezen alapon a nemzeti jóllét minden feltételeit megszerezhetjük, melyek még netalán hiányzanak. Ellenben ezen alap megdöntésével, úgy, mint 1848-ban, ismét s tán még vészesebb hullámok közé löketnék államunk gyöngye hajója.“ Önnek tehát szilárd meggyőződése, hogy boldogságunk kövéhez az anyag fel van találva: csak fujni kell.

És mióta meggyőződése ez önnek? 1867. óta.

Lehetetlen hinnünk: hogy Horváth Mihály 1867 előtt ugyanazokat írta volna, amiket most irt, de igen is, a Deák Ferencz, s a deákpárti többség hatása alatt meghajlik a történetíró öntudatos gondolkozási modora.

Mi igen is ezt állítjuk. Állítjuk, mert példák állnak előttünk, állítjuk, mert előttünk áll az 1847-8-iki országgyűlés, midőn egyetlen ember fogta kezébe az egész országgyűlés gondolatmenetének fonalát, határozott és tett, az egész testület elismerésével találkozva.

Kossuth Lajos nélkül talán soha nem születtek volna meg az 1848-iki törvények, a nagy többség kezdetben balgaságnak tartotta a felelős miniszterium kivívását, — de később látva és tapasztalva,

meghajoltak Széchenyi büszke fejével együtt, e lángeszű nagyember kivivott eredményei előtt.

Most nem volt itt Kossuth Lajos. A fővezérség Deák Ferencznek jutott, kit maga Horváth Mihály „felszeg és gyávanak“ keresztelt. Épen úgy, mint a 48-iki törvények Kossuth, a közösügy soha nem született volna meg Deák Ferencz nélkül. A nagy többség most nem abban kételkedett, hogy vajjon lehet-e előremenni? de szentül hitte: hogy Lustkandelhoz közeledve ennyire hátrálni lehetetlen, és megborzadott volna magától 1861-ben, előre belátva a 67-iki eredményt.

Mi igen is ezt állítjuk. Állítjuk: ha Kossuth most, mint 1848-ban, köztünk lett volna, s nem néhány levél, de rendkívüli elméjének s belátásának erejét folyton éreztetten volna velünk, — ha mint Deák, hatásos véleményét naponta közölhette volna környezetével, — egészen másként állnának az ügyek, s nem volna a jobboldalnak talán hire sem.

A Deák Ferencz nagy elméjének nem volt ahhoz hasonló, vagy még hatalmasabb ellensúlyozója, s így természetes, hogy a körületek ezen hatás előtt állva sajátjokká tették a D. véleményét, gyengébb tehetségük meghajlott amannak fölénye alatt, s ez így terjedvén, sőt később anyagi előnyök is csatoltatván hozzá, megalkult a veszélyes többség, mely azóta szolgálilag veti magát alá minden miniszteri akarathoz és előterjesztésnek.

Nem volna Ghyczi, Tisza sat. mérsékelt baloldali párt, mely a maga lábán járni nem tudva, de azért önálló szerepet viselni akarva, a jobb- és baloldal behatása alatt áll, kicsinyt eltulajdonít magának ebből, kicsinyt abból, s két szék közt így véli az egyenes utat ki-puhatolni.

Egy rántás ama hatalmas kéztől, s e párt önkénytelen zuhanna vissza a bal karjai közé.

A többség: Deák Ferencz, — nem a nemzet, — és lenne Kossuth Lajos, — nem a nemzet. A nemzet hasonlít egy virágkehelyhez, mely felfogja a bele hullt himpört, a dinnyevirág az uborkáét, és elkorcsosodik a gyümölcs — vagy nemesebb lesz a nemesebbtől. Most Deák hinté e himpört, s bár eddig még semmi nagyobb eredményt nem látunk, a gyümölcs korcs alakja kezd mutatkozni.

Sőt a többség most nem is ez, — a többség csak az országházban nevezheti magát annak, de az országban nem. S ha a választások mindjárt a jobboldal részére ütnének is ki, — jól ismerjük az eszközöket, melyek e cél elérésére vezethetnek. A himpor tehát, mely ezen többség által felfogatott, erőszaknak nevezhető a nemzet nagy része iránt.

Állítjuk tehát: hogy Horváth Mihály épen úgy, mint többen, nem saját önálló gondolkozásuk, de az általok felfogott vélemény által vezetettve irnak, tesznek, és haladnak; mely hódoltság a Kossuth jelenlétében épen úgy nyilatkozhatott volna, vagy nyilatkozott volna Kossuth, mint most Deák irányában. Horváth Mihály tehát

nem a maga, de ezen elsajátított véleménynek védője Kossuth ellen. A kontrás akar és száll versenyre akkor, midőn a primás vonójának hatalmát nem meri kísérletre tenni ily ellenféllel szemközt.

De nehogy üres szavakkal fogjunk a czáfolathoz, kezdjük meg mindjárt. mit mond a „szegedi levél“ védelmére Horváth Mihály? Védi ott felhozott állításait, mert ugymond: „A különbség köztünk — t. i. közte és Kossuth (tehát nem Deák és Kossuth közt) csak az: szerinte ezen teljes függetlenségünket az 1867-diki alaptörvények megalkotásával, — szerintem a mohácsi vészszel, negyedfél század előtt vesztettük el; szerinte ezen alaptörvények eltörlésére s teljes függetlenségünk visszaszerzésére kellene törekednünk, — szerintem ezen alaptörvényeket lényegökben — mert némi módosítások lehetőségét, sőt kívánatos voltát én sem tagadom — minden áron fenn kell tartanunk, mert ezek annyi függetlenséget biztosítanak számunkra, amennyit épen megbírhathatunk, amennyi bennünket viszonyaink közt megillethet, biztosítja alkotmányosságunkat hasonló megtámadások ellen, minőket az negyedfél századon át folyton szenvedett.“

Tehát „némi módosítások lehetőségét és kívánatos voltát“ — H. M. sem tagadja; — sőt amint látszik, hiszi is, hogy ezen módosítások kivihetők lesznek.

Ezt H. M., a történetíró hiszi. És mily alapra építi hiedelmét, mily eszközöket lát a módosítás kiküzdhetésére? tud-e felmutatni az osztrák-magyar uralom korából egyetlenegy esetet, mely a kényszerűség által megadott kedvezményeket később, a helyett hogy visszavette, bővítette volna? Avagy oly helyzetben vagyunk most, hogy követelő hatalom gyanánt léphetünk fel? Módosíthatjuk tetszésünk szerint a módosítandókat? — H. M. úgy látszik, ezen hitben boldog, mondván: e törvények biztosítja alkotmányunkat hasonló megtámadások ellen — sat.

Vajjon mi úton és módon biztosítja? Nézzük, hogy akarta biztosítani Deák Ferencz 1861-ben, és mint biztosította 1867-ben.

Íme az 1861-iki felirati javaslatban eme pontok is benn foglaltatnak:

„Felhozzák ellenünk, hogy a birodalom érdeke a legfőbb tekintet, s annak egyes részek kötelesek saját érdekeiket alárendelni. Nem vonom kétségbe ezen állítás igazságát oly birodalomra nézve, mely ugyanazon egy közjogi alapon áll, melynek egyes részei feltétlenül csatlakoztak egymáshoz, melyet szorosabb real-unio köt össze. De Magyarország az uralkodó házzal szerződött, nem az örökös tartományokkal; szerződött az örökösödés fölött, nem valami szoros közjogi kapcsolat fölött, sőt még azon szerződésben is kikötötte független önállóságának biztosítását. Ezen szerződést kész leendő Magyarország mindenkor megtartani, de azt megváltoztatni, és helyébe szorosabbat állítani, magát az örökös tartományok érdekeinek

leköttni, s ez által alkotmányos önállásáról lemondani, szándéka bizonyosan nincs. Számtalan jogviszony létezik, mind a köz-, mind a magánjog körében, mi az egyik vagy másik félnek alkalmatlan; de ha minden ilyen jogviszonyt föl lehetne forgatni, mert az egyik félnek érdekei annak megváltoztatását kívánják, s kívált ha fel lehetne forgatni olyképen, hogy az egyik fél tartsa meg, amire kötelezte magát, a másik azonban nem teljesíti a kikötött föltételeket, mert azok neki terhesek, úgy seur a törvény, sem a szerződések nem nyujtanának biztosítást, hanem egyedül az erő volna a jognak mértéke.

„És ha tekintjük Svéczia és Norvégia példáját, látjuk, hogy két állam csupán personál-únió alapján is megállhat egymással, s mi, kik az örökös tartományokkal hasonló personal-unió mellett, ugyanazon uralkodóhoz alatt állunk, közjogilag egymástól függetlenül miért ne állhatnánk meg testvérileg egymásmellett, ha egymás jogait és érdekeit kölcsönösen tiszteletben tartjuk? Midőn mi Magyarország alkotmányos önállását, függetlenségét, a hatalomszava ellen védjük, midőn ovakodunk azon szorosabb kapcsolattól, melyet alkotmányunk némi visszaállításának feltétele gyanánt akarnak reánk kényszeríteni, nem kívánunk ellenségesen tellépni az örökös tartományok alkotmányos népe ellen. Nem akarjuk mi a birodalom fennállását veszélyeztetni, s készek vagyunk azt, amit tennünk szabad s mit önállásunk s alkotmányos jogaink sérelme nélkül tehetünk, a törvényszabta szigorú kötelezettség mértékén túl is, méltányosság alapján politikai tekintetből megtenni, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az eddig fennállott absolutrendszer fonaksága összehalmozott, az ő jóllétük s azzal együtt a miénk is össze ne roskadjon s a lefolyt nehéz idők káros következményei róluk és rólunk elháríttassanak. De csak mint önálló független szabad ország akarunk velök, mint önálló független szabad országokkal érintkezni; csak ezen úton fogjuk érdekeinket s az ő érdekeiket öszhangzásba hozhatni, s határozottan visszautasítunk minden alárendeltséget, minden egybeolvadást akár a törvényhozás, akár a kormányzás terén, mert ez önállásunk feláldozása volna, mit tennünk merőben lehetetlen.

„Szükségesnek látjuk tehát ünnepevényesen kijelenteni, hogy mi az országnak állami alapszerződés által, kir. hitlevelek, koronázási eskük által biztosított alkotmányos önállását s törvényes függetlenségét semmi tekintetnek, semmi érdekeknek föl nem áldozhatjuk, s ragaszkodunk ahhoz, mint nemzetilétünk alapföltételéhez. Ugyanazért meg nem egyezhetünk abban, hogy a közadónak, s katonaállításnak kérdései a magyar országgyűléstől bármi részben elvonassanak. sat. — — — Nem akarunk tehát semmi birodolmitanácsban, sem valamely birodalmi népképviselőben résztvenni, s annak ren-

delkező hatalmát Magyarország ügyei felett el nem ismerjük“; stb.

És vajjon hova módosított 1867-ben mindez, a közös ügyek elismerése által?

A hatvanhetes bizottság javaslatának II-ik pontjában ez áll: „Ő felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai sértetlenül fennmaradván, mindaz, ami az egész hadseregnek, és így a magyar hadseregnek is egységes vezérletére, vezényletére, és belsejére vonatkozik, közös intézkedés alá tartozónak ismertetik el.“

29-ik pont. „Egy közös miniszteriumot kell felállítani azon tárgyakra nézve, melyek mint valósággal közösek, se a magyar korona országainak, se ő felsége többi országainak külön kormányzata alá nem tartoznak“.

Hol látjuk itt a ragaszkodást a hatvanegyedik felirat ezen szavaihoz: „s mi, kik az örökös tartományokkal hasonló personalunió mellett, ugyanazon uralkodóház alatt állunk, közjogilag egymástól függetlenül miért ne állhatnánk meg testvérileg egymás mellett, ha egymás jogait és érdekeit kölcsönösen tiszteletben tartjuk?“ — Vagy: „Szükségesnek látjuk tehát ünnepélyesen kijelenteni, hogy mi az országnak állami alapszerződés által, kir. hitlevelek, koronázási eskük által biztosított alkotmányos önállását, törvényes függetlenségét, semmi tekintetben semmi érdekeknek fel nem áldozhatjuk, s ragaszkodunk ahhoz, mint nemzetünk alapföltételéhez“?

Nézzük azonban a bizottsági munkát 40-ik pontját: „A közösügyek tárgyalására kiküldött bizottságot úgy kívánjuk tekinteni, mint oly testületet, mely az országgyűlés által szabadon választva, a törvények által kijelölt és körvonalozott ügyekben és módon épen úgy képviseli az országgyűlést ő felsége többi országainak irányában, amint mi egyes képviselők, kerületenkint szabadon választva, képviseljük az országot és annak érdekeit a magyar országgyűlésen“.

A hatvanegyedik feliratban pedig ez áll: „Nem akarunk tehát semmi birodalmi tanácsban, sem valami birodalmi népképviselőben résztvenni, s annak rendelkező hatalmát Magyarország ügyei felett el nem ismerjük“.

Micsoda következetesség ez, szorúl-szóra azt tenni 1867-ben, minek 1861-ben ellenmondottunk?

Hováth Mihály szerint tehát ezek biztosítják függetlenségünket, és hozzá a 42 — 43-ik pontok: u. m.: 42. „A közös költségvetés megállapítása leendő a bizottság feladatának évenként előforduló legfontosabb része. stb.“ — 43 pont. „Azily módon megállapított költségvetés többé az egyes országok által tárgyalás alá nem vétethetik, hanem köteles mindenik azon arány szerint, mely előre megállapított, a közös költségből reá eső részt viselni“. — S ha most meggondoljuk, hogy a delegáció tagjait utasításokkal

ellátni nem lehet, néhány ember jóakarátára van bízva a nemzet ügye, mely néhány jóakarátú ember mindazonáltal reábeszélhető és félrevezethető; s mert e tekintetben a bécsi kormány kitünő tehetsége igen is ismert előttünk, — minden pillanatban ki vagyunk téve a legváratlanabb sujtó eseményeknek.

A kisebbségi javaslat ezeket mondja: „b) a védelmi rendszernek megállapítását, melynek újabb szabályozása vagy átalakítása, Magyarországra nézve ezentúl is, mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével fog megtörténhetni.“ V. „Ha az elül kijelölt feltételek teljesedésbe menetele után a főtebbiek szerint meg lesz állapítva, hogy mik azon ügyek, amelyek a közbiztonság érdekében, czélszerűség szempontjából egyetértőleg intézendők, és hogy mi legyen azoknak elintézési módja: szükséges lesz kölcsönös alku útján meghatározni azon hányadot, mely szerint ezen ügyek terheit s költségeit a magyar korona országai viselendik. Ezen alkumegállapítás oly módon történik, hogy a magyar korona országainak és ő felsége többi országai-és tartományainak felelős miniszteriumai kölcsönös értekezés folytán részletes adatokkal támogatva javaslatot fognak az említett arányra nézve kidolgozni. E javaslatot mindenik miniszterium az illető országgyűlés elé terjesztendi, hol az rendesen tárgyalandó.“

Ugy hiszszük, e javaslat is, bár egészen nem, — de a többség felterjesztésénél sokkal jobban megóvta volna alkotmányos függetlenségünket.

De menjünk tovább.

H. M. így kiált fel meggyőződés-szülte honfiúi fájdmában: „Vajha Kossuthnak a leviharzott nagy nemzeti csapások által megbeszett hazafias keblének sajkása is enyhülne már annyira, hogy tisztán beláthassa, s meggyőződhessek, miképen az általa egykor megragadt, s annyi hazafiúi elszántsággal és dicsőséggel fenlobogtatott zászlót még most, a nemzeti akarat önkéntes, törvényes nyilatkozása után is fennen lobogtatni, annyi, mint a nemzet akaratának ellenszegülni.“ Szabad legyen itt egy kérdést intéznünk a történetíróhoz, ki úgy látszik, könyvből, theoria után igen is, de tapasztalatilag se a nemzetet, se a nemzeti érzületet nem ismeri; mit ért ő ezen kifejezése alatt: „a nemzeti akarat önkéntes, törvényes nyilatkozása után is fennen lobogtatni, annyi, mint a nemzet akaratának ellenszegülni?“

Hiszi tehát Horváth Mihály, hogy a közösügyi egyezkedést a nemzet akarata szülte meg? Ismerte-e a nemzet 1865-ben a közösügyi javaslatot, midőn követeit választá. Ez alatt a szó alatt: „Deákpárt“, az 1861-iki, vagy az 1867-iki Deákot értették-e a választók?

Avagy talán lehet itt a következő ellenvetéssel élni: Mert az országgyűlésen Deák pártjára állt a többség, következésképen ez tanujele annak, hogy a nemzet többsége is deákpárti?

Kérjük szépen, fogjuk fel pusztá meztelenségében az ügyet. Ne vádoljunk senkit, de beszéljünk általánosságban.

A mindinkább előtérbe nyomuló anyagi fogalmak mindinkább szűkebb és szűkebb tért szabnak a tiszta honfiai érzelem mozgásának, azaz mind összébb és összébb szoritják az önérdék nélkül, csupán a haza javát szárnyain hordó lelket. Magyarorszáiban kevésbé semmi sincs jutalmazva, mint a hazafiság; s hol ily kisszerűleg van kifejlődve ipar és kereskedelem, hol a vagyonnélküli műveltebb egyének megélhetésének módja legnagyobb részben még most is a hivatal, — itt uraim, ne altassuk magunkat, de nem mondhatjuk ki: hogy a közösi ügy összeremtésénél, kormányalakíthatási, s e kormány alatt hivataloskodhatási vágy nem működött; s mert a többség engedekenység által vélte e czélt elérhetni, folyton saját javát hordva szeméi előtt, habár ösztönből s így roszakarat nélkül, de önzése által mégis ingereltetve, az ország kárára, csak-hogy mielőbb elérhesse a remélt Eldoradót, — mohón engedett. Ha tehát Horváth Mihály hiszi: hogy a többség egyúttal a nemzet többsége, s hogy mély meggondolás után engedé saját karjait letörni, akkor ismételjük a már egyszer elmondottakat: hogy történelmi hosszas buvátkodásának végeredménye az lett, hogy mind a nemzetet, mind pedig az embert elméletileg tanulta megismerni, a tapasztalásra ideje nem lévén.

Igy áll a dolog, és ha valaha, Kossuthnak hazafiúi szent kötelessége volt elmondani az egyezkedést illető nézeteit, mert törvények soha nem alkottatnak örök-időkre, országgyűlés és fejedelem megváltoztathatja azokat mindig.

Különben igen szépen írja H. M. a következő sorokat Kossuthról, csak-hogy megfordítva kell értelmezni: „És válaszómban ki kell fejtenem, hogy ő vagy szegedi levelem tartalmát magyarázta félre, vagy nagy multjának csillámfényétől elfogult szeméi nem látják a negyedfélszázados történelmünkéből eredményeként folyó tanulságos tényeket, s a meztelen valóság helyett még mindig azon csábítóan szép s egykor általam is kedvelt ábrándképeken függenek, melyeket az 1849-ik ápril 14-kének emlékezete, úgy látszik, kitörülhetlenül nyomott be lelkébe. Engedje tehát, modom, Kossuth Lajos, hogy e miatt ne egyedül hozzá, hanem egyszersmind józan eszű, de, fájdalom, magasabb képzettség hijában hangzatos szép szavak, a nemzeti nagyság s dicsőség emlegetése által könnyen elcsábítható népünkhöz is intézzem ezen iratot, s gyöngé szavammal, amennyire tőlem telik, óvjam a sziréni hangoktól, melyeket ha követne, vesztébe fogna rohanni.“

Ha negyedfélszázados történelmünkre gondolunk, kell hogy megrémüljünk azon alaptól, melyre a közösi ügyi törvények építettek. Kell hogy iszonyodva gondoljunk a jövőre, melyet a nemzet részére most már nem biztosít semmi.

A had- és pénzügyet ha kezelte is, de jogtalanul kezelte 1867-ig

a bécsi kormány, s legalább voltak törvényeink, melyekre a világ előtt hivatkozhatánk.

Ma nincsenek többé. 1867-ig nem adtuk át önkényt e nemzeti életet és erőt, mégis önkényesen használtatott fel; ma már át van adva.

Ki az, ki a delegatiók gyermekjátékában bizva elhiszi, hogy ott nem minden szórúl-szóra a bécsi kormány akarata szerint történik, s ki az, aki elhiszi, hogy a bécsi kormány Magyarországnak valaha jót akart?

Ne emlegesse H. M. a negyedfélszázados történelmet, ne hozza fel példa gyanánt a küzdelmeket, sajnosak voltak azok, de ezért ki bírta tartani az ország s megtörve nem adta meg magát, küzdött 1867-ig és most rakta le fegyverét. Ez volt folyton az osztrák kormány célja; elérte.

Midőn a nemzet leggyengébbnek mutatta, erősebb volt és jobban viselte magát mint most, — ne emlegessük a jelenkor gyalázatára negyedfélszázados küzdelmeinket.

S mi azon csábítóan szép ábrándképet illeti, Kossuth, ki az egész világ diplomatiájával ismerős, lehetetlen, hogy pusztá ábrándozásnak adja át magát, ő, ki folyton a legkomolyabb tanulmányokkal foglalkozott s elméjét folyton komoly tárgyak felfogásával, megragadásával gyakorlá, nem lehet ábrándozó, csakhogy az ő látnoki erejét nem minden ember képes felfogni, s úgy látszik, hogy ahhoz még a történetírás nem elég. De miután e thema mélyebb fejtegetésébe nem bocsátkozhatunk, letesszük azt pihenni alkalmasabb időkhig.

S hogy éppen H. M. képes meghatározni azt, mikor rohanna a nép vesztébe, mikor nem, csak úgy volnánk hajlandók elhinni, ha hitelesebben meg tudná írni a jövő, mint a jelen történelmét, s nem kellene a tényeket bevárnia.

Amit ő mond, az vélemény, és határozottan állítani bekövetkezését, annál inkább, mert nem is az ő, de csak elsajátított véleménye, — nevetség. Ép oly nevetségesnek tünnek fel a következő sorok:

„Amiért a sulyos kényuralom hosszú tizenhatsz év alatt, már-már tünedező reménynyel, sohajtozánk, néhány hónap előtt végre megadta élnünk az isteni Gondviselés: alkotmányunk, nemzeti függetlenségünk helyreállított, s oly módon, hogy azt a szenvedések letűnt korszaka alatt remélni is alig mertük.“

„És íme, alig teljesevtek nemzetünk szintoly hő, mint igazságos kívánatai, már is támadt egy tulzó párt, mely közjogunk újon alkotott alapjait felforgatni, s a rajtok nagy bajjal és ezer nehézségek közt, de reményteljesen emelkedő állami épületet rombadönteni törekedik.“

„Alkotmányunk, nemzeti függetlenségünk“ — tehát helyreállított? Akadt azonban egy tulzó párt, mely „ekivivott nemzeti boldogságot rombadönteni igyekszik.“

Valóban szent, püspökhöz méltó megelekedés, áhítatos követése a Jób példájának. Mi, fájdalom, H. M. e vezeklő türelmét tudjuk irigyelni, de azért még se kívánjuk, akarván a 19-ik század fogalma szerint a martyrságnál más egyéb boldogságot, ha mindjárt nehezebben kivihető is, mint feljutni a szemétdombra. Hiszen Lustkandel körülbelül ily közös viszonyt akart felfedezni Ausztria tartományai és Magyarország közt, midőn őt Deák oly erélyesen megtámadta, mondván: „Mert csak nem teszszük fel Lustkandel úrról, hogy az (a bécsi 1608-iki szövetség) 5 pont tartalmából a pénzügynek, a 9. és 10. pontok szavaiból pedig a hadügynek bárminemű közösségét következtesse.“ (Adalékok a magyar közjoghoz. Irta Deák Ferencz; 52lap.)

Igaz, hogy ama szövetség 5. 9. 10-ik pontjából mindezeket csak elferdítés által lehet következtetni, de sajnos, az 1867-iki egyezkedésben oly világosan ki vannak téve, hogy nemzetboldogító álmából felébredve D. F. meg fog ijedni saját művétől. Midőn Lustkandelt oly szépen megezáfolá, nehezen tudta, hogy saját leendő művét korholja kérlelhetetlenül.

Higye meg H. M., hogy ami ellen Deák oly szilárd elhatározottsággal kelt ki, habár később azon nagy hibába esett is, nem lehet a nemzet boldogságának alapköve, s különösen nem lehetett rajta alkotmányunkat felállítani.

Nincs semmi, mire hivatkozva be lehetne bizonyítani, hogy a nemzet valaha hön ohajtotta volna jelen állapotát, de hogy küzdött ellene, ott van az 1861-iki országgyűlés, ott a negyedfélszázados történelem. Reáfogni tehát az országra, hogy meg van elégedve, s reáfogni az ellenzékre, hogy az elégedett nyugalmat könnyelműen felidőlni akarja, roppant vakmerő állítás, és gőgös lenéző elítélése a mások véleményének, mely lehet épen oly józan, de lehet józanabb is, mint a Horváth Mihályé.

„Ki történelmünket harmincz év óta minden irányban behatólag buvárlom, úgy hiszem, teljesen fel vagyok jogosítva, határozottan állítani, hogy negyedfél század viszontagságteljes küzdelmei után csak most lőnek valahára oly alapra fektetve közjogi viszonyaink, melyen alkotmányunk és nemzeti függetlenségünk, amennyire az bennünket, kisszámú s épen nem kedvező viszonyok közt létező népet, okszerűleg megilleshet, teljesen biztosítva van olyféle megtámadások ellen, minők azt a múltban minduntalan veszélybe döntötték.“

„Nemzetünk a hosszú vészes külharczok- és belviszályokban olyannyira megfogyva s meggyöngülve érzé magát, hogy lételének, fenmaradásának biztosítása végett multhatlanul szükségesnek látá egy szomszéd állammal lépni kapcsolatba, s igénybe venni annak véderejét. De amit ekként tényleg bevallott, egykori hatalmára büszke, szégyenlészóval is határozottan kimondani, s az új kapcsolatnak megfelelő alkuval és ettől feltétele-

zett intézményekkel rendezni be állami viszonyait. Sőt, bár lehetetlen volt át nem látnia, hogy az igénybevett védelmi segítségért haddania b s o l u t függetlenségének egynémely jogáról le kell mondania: álszékenében folyton ezen a b s o l u t függetlenség külszínét negélyezve, néhány halvaszületett törvénnyel igyekezett azt körülbástyázni.

Horváth Mihály e sorai szerint tehát most vannak oly alapra tektetve közjogi viszonyaink, melyen alkotmányunk és nemzeti függetlenségünk biztosítva vannak.

Megvalljuk, akár jobbról, akár balról, akár elülről, akár hátulról vizsgáljuk is a közösügyi törvényeket, ezen alapot nem vagyunk képesek feltalálni köztük. Mi legyen az? A felelős miniszterium? vagy talán a delegatió?

A felelős miniszterium nem lehet, ez épen oly biztos alap, mint volt a helytartótanács. Igaz, hogy a népképviselőknek jogukban áll őket elkövetett tetteik miatt felelősségre vonni, de még eddig egy hajszályhíra sem bizonyult be, hogy az interpelláció, ha az oly tárgyban tétetett, mely a bécsi kormány érdekeit is magában foglalta, egyéb lett volna a pusztában elhangzó szónál, s hogy a kérdőre vont miniszter ne bujhatott volna rögtön a miniszteriális jobb-
oldal védőszárnyai alá.

Avagy ez csak most van így, mig ez a párt van többségben, s nem az egyezkedés, de a miniszterium hibája, ha a párttöbbségben bizva, e védelemmel visszaél?

Legyen. De e kérdésünkre válaszul nem áll-e mindig háttérben azon ijesztő mumus: hogy baloldali miniszterium nem lehet, hogy a felség azt még azon esetben sem fogná kinevezni, ha a baloldal jutna többségre, de lenne Forgách-, vagy Apponyi-miniszterium.

Igaz ez? Beszélni halljuk.

Hogy nem igaz, azt nem mondhatjuk, hogy igaz, — nem tudjuk; mindezekből csak annyi a valóság: hogy lehetséges, bekövetkezhető, a hatalom által elkövethető tény, — mert biztosíték ellene a nemzet kezében nincs egyéb az inaugurale diplománál, a z p e d i g volt minden király megkoronáztatása után.

A felelős miniszterium tehát nem alap, most legalább nem az, eszköze a bécsi miniszteriumnak, ha a birodalom ügyébe vágó tényről van szó, — az országgyűlési többség pedig nem hogy kérdőrevonná azt tetteiért, — de védelmi eszköze a (nem) felelős miniszteriumnak.

Most így van, s mi csak arról szólhatunk határozottan, ami van; s hiszszük: ha nem így volna, azóta nem volna országgyűlés.

Mi tehát az alap? a delegatió? Az tehát az alap, hogy ezentúl minden törvényesen fog megtörténni, amit a bécsi kormány akar, s mert a bécsi kormány csak katonát és pénzt akar, az neki ezer készséggel megadatván, támadásai ellen biztosítva vagyunk?

Hogy a delegatió, mely a jelen hódolatkész többségek tagjából alakittatik, nem egyéb eszköznél a követelések megszavazására

az mindenki előtt tisztán áll, s hogy a jelen többségek, az új választások után is többségek lesznek, azt a miniszteriumok kezében lévő, s adandó alkalommal felhasználható eszközök biztosítják.

Avagy az országgyűlés az alap? Roppant veszélyes alap ez, százszor veszélyesebb, mint midőn a nemzet rétegeibe beható magyar kormány nyal nem birtunk, és csak azért veszélyes, mert e kormány jobban függ Bécsről, mint a nemzettől.

És miért van ez így, és miért örül annak H. M., hogy csak így is van? „Mert a nemzet fenmaradásának biztosítása végett mulhatlan szükségesnek látá egy szomszédállammal lépni kapcsolatba, s igénybe venni annak véderejét.“

Országok, államok, nemzetek, épen mint egyesek közt, minden szerződésnek csak addig van kötelező ereje, míg az mindkét fél által megtartatik, de ha az egyik fél azt megszegi, a másiknak jogában áll, felbontottnak tekinteni a szerződést.

Az elszámolt s felhozott történeti adatok örök bizonyosságai annak: hogy Ausztria által e szerződés nem tartatott meg, mert Ausztria nem volt képes megtartani. Hogy sem I. Ferdinand, sem utódai nem bírták beváltani azon ígéretöket, hogy Magyarországot a török ellen biztosítják, sőt épen az I. Ferdinand trónraléptekor kezdődött a török másfél százados uralma Magyarországon, mi hihetőleg nem történt volna meg magyar király alatt. E pillanattól kezdve nem volt hazánk egyéb — prédánál; török és német egyaránt pusztította, sőt a nemzet nem egyszer volt kénytelen a töröktől kérni segítséget a német ellen.

Szépen megköszönné az ily védelmet mindenki. Hogy végre a meggyengült török az országból kiűzetett, mi német jóakarattal nélkül talán sokkal hamarabb megtörtént volna, arra, Lustkandel ellen irt röpiratában így felel meg Deák Ferencz: „Fonák dolog volna, ha mi azzal dicsekednénk, hogy Magyarország sokat tett és szenvedett az ausztriai örökös tartományoknak és az egész kereszténységnek a pusztító ozmán hatalom elleni megvédésében. Hiszen amit Magyarország tett, kell vala tennie önfennmaradásaért. De higgye el L. úr, épen oly fonák dolog azt vitatni: hogy az a segély, melyet az osztrák tartományok Magyarországnak nyújtottak, s a közös védelem, amelyben velünk együtt ők is résztvettek, nem az őket is fenyegető közös veszélynek elhárítása végett történt, hanem valamely kormányzati szoros egységnek s valóságos real-uniónak volt következménye.“

Mily balga lett volna most már a nemzet, ha ily segedelem miatt, mint azt talán H. M. jónak látta volna, abszolút függetlenségéről lemondani siet, s mint most, ily real-unió kapocsfélével köti magát Ausztriához. Gondolja meg Horváth Mihály, hogy nem pusztán a 19-ik század feladata volt okos embereket szülni, de minden századnak kijutott ebből a maga része, s hogy őseink igen jól, s a körülmények szerint jobban tudták magukat alkalmazni a jelen

...munkájuk...
...200 millió forintért megvásárolták volna a mostani határozat...

Igy van az, ha a kocsi nem bír...
...körülmények között...
...2000 millió...

A 200 millió...
...2000 millió...

Az ország...
...mindent...
...törvény...

Vagyis...
...állat...

F Ü G G E L É K.

Ezen...
...közös...

A 200 millió...
...közös...

Itt már...
...közös...

...közös...

...közös...

...közös...

az országban... a magyar nemzet... a szabadság... a jogok... a kötelességek... a felelősség... a felelősség... a felelősség...

...a szabadság... a jogok... a kötelességek... a felelősség... a felelősség... a felelősség...

...a szabadság... a jogok... a kötelességek... a felelősség... a felelősség... a felelősség...

...a szabadság... a jogok... a kötelességek... a felelősség... a felelősség... a felelősség...

...a szabadság... a jogok... a kötelességek... a felelősség... a felelősség... a felelősség...

...a szabadság... a jogok... a kötelességek... a felelősség... a felelősség... a felelősség...

FÜGGELÉK.

...a szabadság... a jogok... a kötelességek... a felelősség... a felelősség... a felelősség...

...a szabadság... a jogok... a kötelességek... a felelősség... a felelősség... a felelősség...

...a szabadság... a jogok... a kötelességek... a felelősség... a felelősség... a felelősség...

...a szabadság... a jogok... a kötelességek... a felelősség... a felelősség... a felelősség...

...a szabadság... a jogok... a kötelességek... a felelősség... a felelősség... a felelősség...

...a szabadság... a jogok... a kötelességek... a felelősség... a felelősség... a felelősség...

...

háborútól; — mert H. M. tudja, hogy most meg vagyunk óva, (?) és 200 millió forintért megválthattuk volna a mostani hatszázat.

Igy van az, ha a kor nem bir prófétákkal! H. M. nem is tudja, hogy mily nagy szolgálatot tett volna hazánknak, ha őseink korában él, mindentudó erejével pedig kivihette volna azt nagyon könnyen. Most 200, sőt 600 millió forinttal volnánk gazdagabbak, különösen pedig, ha H. M. a mohácsi vést is elhárithatta volna.

A 600 millió adósságot tehát kénytelenek voltunk elvállalni, különben 10 év múlva majd fizethetnénk 2000 milliót, ha t. i. volna vagy is lenne miből.

Az osztrák kormány örült lett volna tehát, ha szakállunkra nem pazarolt volna. miután jól tudta azt, hogy Magyarországnak lesz egy Horváth Mihály, aki be fogja bizonyítani, hogy okosabban soha se cselekedhettünk volna, mint midőn a hírünk tudtunk nélkül csinált adósságokat elvállaltuk, s ezentúl megszavazunk mindent, mit velünk a bécsi kormánynak megszavaztatni méltóztatik és léssen béke.

Való igaz, hogy ily egyezkedés által a $\frac{4}{9}$ -iki catastrophát kikerültük volna, mert az osztrák kormány háború nélkül is elérte volna, mit jelenleg ugyancsak háború nélkül ért el, a deákpárt capitulációjával.

Ezen elvek szerint soha se lenne háború, békében élhetne az emberiség, s mulathatná magát lánczcsörgésének hangjain, nehányak önkénye alatt meghunyászkodva.

A 200 millió megszavazásával meggátoltatott volna térnyerésében a reactió is, aminthogy most meggátoltatott. Most már a nemzetek ki vannak elégitve s hasztalan izgatja őket a reactió sárkány-fullánkja (?) nem ér semmit.

Itt már magunk is azt kívánjuk, hogy legyen igaza Horváth Mihálynak, — de, fájdalom, azt hiszszük, hogy a reactionnak nagyobb tere még soha nem volt, mint most van. Mi nem tarhattunk az osztrák tartományoktól soha, miután velök nem volt semmi közünk. Nem is bántottak azok minket soha. Most azonban velük közünk lévén, van alap, melyre a reactió támaszkodhatik, s a helyett, hogy a hozzánk kapcsolt részeket megnyertük volna, ki vagyunk annak téve, hogy azok is ellenségeinkké válnak, kiket eddig csak az önkény hatalma birt erővel hajtani ellenünk.

„Hogy az örökös tartományokkal kezefogva téphettük volna szét az ellenünk szőtt cselszövények hálózatát,“ oly valami gyermekies feltevés, minőt higgadt gondolkozású embertől alig várhatunk.

Nyilvánosan tehettük volna azt, szabad gyülekezetekben szólíthattuk volna fel egymást, hogy a hatalom ellenünk készült cselszövényeit tépjük szét? Igen, de akkor Amerika valamely részén kellett volna gyülekezeteinket tartani, mert egy kormány sem oly bolond, hogy az ilyeneket saját területén megengedje.

Avagy összeesküvések által? Hiszen azt megtehetjük most

is, de úgy hiszszük, H. M. nem leend szives az elnökséget elvállalni.

Minek tehát ily alaptalan, meggondolatlan állításokkal lépni elő komoly embernek, történetirónak, és blamirozni magát a világ előtt.

És lám, Kossuth volt oka annak, hogy a 200 millió adósságot el nem vállaltuk; — legyen neki értte hála, ha mindjárt 600 milliót vállalt is most el a deákpárt. Kossuth nagyon jól tudta, hogy ama 200 millió nem lett volna egyéb, mint foglaló végtelen adósságok csinálására, amint nem lesz egyéb a 600 millió sem. Bizonyítványt fog erre szolgáltatni a legelső közösügyes háború.

Horváth szerint Kossuth vezetett a világosi catastrophához. Bezzeg H. nem vezetett volna, feladván jogainkat mindenekelőtt.

Miért is éltek a Brutusok, Grachusok, miért volt Magyarországnak Rákóczyja, s miért nem ád az Isten washingtoni szerencsét minden, a népszabadságért küzdő nagy embernek?

Vádolja Horváth Mihály őt, vádolja, hogy a szolgálattelkek milliói féregként hemzsegeve készek még mindig váddal, rágalommal, sőt tettel is fellázadni az ellen, ki a konczot kezében tartó hatalomnak mellet szegezni merészel; hogy az emberiség egy része még mindig kész aranykocsiját húzni az őt abrakkal ellátó hatalmasoknak; hogy a szabadság érzete csak magasabb, nemesebb lelkek tulajdona, s hogy porban fetrengeni még milliók készek.

Ez oka a világosi catastrophának és nem Kossuth Lajos; olyan emberek okai a világosi catastrophának: mint Horváth Mihály, legyen tette bár a legmélyebb meggyőződésnek kifolyása. Az ily emberek okai a világosi catastrophánál százszor súlyosabb közösügyi egyezkedésnek.

Nem vádolunk honáruállással senkit, irtózzunk még csak kimondani is e bűn megnevezését, mely minden kigondolhatók közt a legnagyobb, milliók raboltatván s öletvén meg általa, — noha meggondolatlanul, mert hitünk szerint, emberi érzéssel annyira elvetemedni nem lehet. — tehát meggondolatlanul, pillanatnyi anyagi haszonért annyian készek e rettentő szerepre vállalkozni.

Meggondolatlanul egyik, tév-meggyőződésből a másik.

Mennyire szeretnők szépíteni a dolgot, midőn így fejezzük ki magunkat: tévmeggyőződés. Lehet-e ezt gondolkodni tudó józan eszű egyénre alkalmazni? — Ha szigoruak nem akarunk lenni ítéletünkkel, úgy ki kell mondanunk: hogy lehet; vagy el kell ítélnünk az egész deákpártot, kimondván: hogy józan gondolkozás mellett lehetetlen be nem látni az ügyek ferde menetelét, a közösügyi egyezkedés káros voltát, hamindjárt a sophismák halmazával igyekszünk is betakarani azt; a miniszterium Bécsből korlátozott mozgását, az országgyűlési többség szolgálai készségét, stb. És mindezeket belátva, mégis pártolni, elhíttetni mágunkkal, hogy ami csakugyan rossz, az mégis csakugyan jó. ahhoz kell az önzésnek, az

enhaszonlításnak olyvalami neme, mit talán magunk sem ismerünk, magunk sem látunk, de megfogva, lebilincselve vagyunk általa. Függétlenséget feltételezünk magunk felől, s vagy valamelyik miniszter, mágnás, érsek, tábornok, vagy bárki másnak gombjára, érdemjelére vagyunk felakasztva.

Menjen Horváth Mihály remetének, tegye le a püspöki címet, utasítsa vissza 6000 forint évi díját, — akkor nem lesz okunk kételkedni, míg most, emberi gyarlóságunknál fogva, mely a rosztat hinni mindig hajlandóbb mint a jót, — igen is van. De mert H. M.-nak több esze és önszeretete van, mintsem hogy ezt megtenni vállalkoznék, mindig kimondhatjuk, hogy jobban szereti magát mint hazáját. Az ellenkezőt legalább még eddig nem volt képes bizonyítani, és oly emberre dobál követ, ki ha magát eladni, megvétni akarná, a dúsgazdagság s kényelem minden nemében részesülhetne gyermekeivel együtt. Ez pedig nagy csáberó, de csak kis lelkekre nézve.

II.

Kossuth Lajos Pécs városa választóihoz irt levelének egy részét, és pedig Horváth Mihályra vonatkozó részét közöljük most, mielőtt a röpirat további czáfolatába bocsátkoznánk.

Kossuth Lajos a többi közt következőleg ír: „Nincs is a hatalomnak veszélyesebb ellensége, mint a jó barátoknak azon ügyetlen neme, mely azzal hiszi hűségét bizonyíthatni, hogy kormányiabbnak mutatja magát mint a kormány, királyiabbnak mint a király; és — — osztrákabbnak, mint Ausztria.

„Csak épen most is történt, hogy egy jeles történész, elfordulva az állambölcsészeti szemponttól, melyből egykoron nemzeti közéletünk nagyedfélszázados irányának hazafiasan szolgáltatott igazságot, — a magyar nemzet ezen egész multját hiu önáltatásnak bélyegzi, s a hazánk állami függetlenségének biztosítására alkotott sarkalatos törvényeinket, melyekről csak mint amolyan 1790-diki 10-dik „féle“ törvényekről beszél, — mint egy ferde, oktalan politika halvaszületett kinövéseit, az elbizakodott ábrándok lomkamarájába lökve, — arról iparkodik meggyőzni a nemzetet, hogy az egész nemzeti életünk vezér-elvét képezett állami függetlenség leglényegesebb jogairóli lemondás, az Ausztriávali kapocsnak szükségszerű s még hozzá üdvös követelménye! Lehetetlen, hogy el ne szomorodjék az ember a példátlan cynismus fölött, mely a mult idők szent emlékeitől minden kegyeletet ekként megtagad; de bánulni kell az aberratio felett, mely ezzel szolgálatot vél tenni a hatalomnak.

„Nem ötlött-e fel az osztrák-magyar államjog eme buzgó apostolának, hogy ha azt a szükségszerű követelményt bizonyítani sikerült volna, úgy ő bizonyította volna be azt, aminek váczí leve-

leben puszta említése oly boszus fergeteget idézett elő a hatalom részéről? ámbár én azt nem igyekeztem felokoskodni a nemzetre, sőt magam jelöltem ki a törvényes módot, melylyel az, a nemzet teljes elégedésére megczáfolható.

„Akárki másnak tegyen, de bizonyosan nem a hatalomnak teszen jó szolgálatot, aki azt akként védi, hogy az alattvalói és hazafiúi érzelmek harmoniája zavarodásba jöhet, ha százszor bölcességnek nevezze is azt, hogy a második az első előtt háttérbe álljon.

„Én azt gondolom, sokkal hasznosabb az uralkodóra nézve azoknak hűsége, kik a nemzet jogainak tiszteletben tartásában, a nemzet szívverével összeforrt vágyak kielégítésében mutatják fel ama törhetlen ragaszkodás biztosítását, mely egyedül képes a trónnak megdönthetlen támaszt nyújtani.

„Hanem az mondatik ezerféle változatban a nemzetnek: hogy alkotmánya negyedfél század óta soha sem nyugodott biztosabb alapon, s közözügyei felett annyi függetlenséggel (!) soha sem rendelkezett, mint épen most!

„Alkotmány!?! — Függetlenség!?!

„Van közös birodalmi külügy-, hadügy- és pénzügyminiszter, kik az országosoktól megkülönböztetett állami ügyeket kormányozzák, de kik nemcsak a magyar parlamentáris rendszernek nem, de sőt semminemű parlamentaris rendszernek nem kifolyásai.

„Van közös osztrák-magyar delegáció, mely az állami háztartás felett határoz, s melynek határozata előtt mind a magyar országgyűlés, mind az osztrák reichsrath, mint amolyan regisztráló irodák, némán, szótlánul, meghajolni tartoznak.

„Van egységes szervezetű, vezérletű s (német) vezényletű közös birodalmi hadsereg, melybe a magyar hadsereg be van olvasztva, s melynek az osztrák határain kívül (s alkalmasint belül is) alkalmazásához sem a felelős miniszteriumnak, sem a magyar országgyűlésnek semmi szólása.

„Másrésről magyar honvédelmi miniszter, kinek az államháztartási kimutatás szerint — egész hivatalos hatósága, a tizenegyezer forint kiadásra becsült ujonczozáson kívül — a katonai csődörtelepekre terjed.

„Van vám- és kereskedelmi szövetség, melynél a mult időknek hazánk iránt annyira mostoha kereskedelmi politikájából kifejlett vámtarifa, mint szintén minden osztrák kereskedelmi szerződések, — osztrák kezelési, üzleti s egyéb rendszabályok — vizsgálat nélkül, beletekintés nélkül, láthatlanban — törvény erejére emeltettek, mely az osztrák miniszterium beleegyezése nélkül nem változtatható.

„Megvan az országgyűlésnek budget-tárgyalási joga azon parányi kikötéssel, hogy az évi kiadások legnagyobb, legterhesebb részéhez hozzá sem szólhat, s hogy az indirect adók egységes rendszerén — ha még oly nyomasztó legyen is — függetlenül nem változtathat.

„És ennek következtében ott van a nemzet előtt az ezévi költségvetés, mely osztrák államadóssági járulék és közösügyi költségek fejében, az ország minden névvel nevezett egyenes adójának egész összegét igénybe veszi, úgy hogy ezen összes adókból az ország belszükségeire, de csak egyetlen fillér sem marad.

„És ismét ennek következtében itt van a szomorú tény, hogy bár a földbirtok minden száz forint (sokszor illusorius) becsjövédlem után 30 forint, a házbér minden 100 forint tiszta jövedelem után 25 forint adóval, tehát az elviselhetlenségig van terhelve; — bár vasutakra és csatornákra a jövedelemből semmi sem fordítatik, mert ezek drága kölcsön-pénzzel építtetnek (mire nézve csodálkozásomat kell kijelentennem, hogy a vasutmiveletről a nemzetnek még felvilágosítás sem adadott) és bár a népnevelés égető szükségének pótlására csak kétszázezer forintnyi alamizna van szánva, midőn annyira vagyunk, hogy 5000 községben semmi iskola sincs; — mindezek daczára a nemzeti háztartás akként áll: hogy ha nemcsak a folyóévi adó utolsó fillérig, de még a hátralékokból is több mint 6 millió forint behajtatik: mégis (a vasuti kölcsönből jövő évre tartozó tíz milliót lehuzva) kerek számmal száz harminczhat millió forintra (340 millió frankra) számított bevétel mellett, elpalástolhatlan deficit mutatkozik; — mindamellett, hogy a vasuti kölcsönnek nem 30 millió után (amennyi bejött), hanem legalább is 42 millió után (amennyibe ama 30 millió került) járó kamatja a kiadások közé fel nem vétetett; mintha bizony ezt nem a nép adójából kellene fizetni.

„És hogy sok egyebet mellőzve, a nemzeti lét küljelvényeiről is tegyek említést: van a budai királylakon osztrák császári lobogó (császári s nem az uralkodóház családi lobogója) s megvan a magyar hajóknak azon „joga“, hogy amint a sik tengerre érnek, a magyar három-szint behuzni tartoznak!

„Ilyen az a függetlenség, melylyel az új államjogi alapon nemzetünk rendelkezhetik közügyeiről!“ Ezeket mondja Kossuth Horváth Mihálynak.

S vajjon mit felel ezekre Horváth Mihály? Felel a többi közt következőleg:

„Kossuth Lajos téveszméi a pécsi levélben.

„Mindezen történelmi tényekből, melyeket előadtam, s a fejtegetésekből, melyekkel azokat kísértem, nem azt kell-e minden épszü, szenvedélyektől el nem vakított embernek következtetni, mit szegedi levelemben negyedfélszázados történelmünk elvitázhatlan eredménye gyanánt állítottam: miképen nemzetünk minden bajainak e korszak alatt az volt főforrása, hogy téves fogalmaiban a nemzeti függetlenségről, midőn ezt magának törvényeiben jogszerűleg biztosítani akarta, mindig csak általános elvek- s tételekben kiáltotta ki azt; arról pedig nem gondoskodott, hogy az Ausztri-

ávali kapcsolatunkból folyó közös ügyek kezelése részletesen is szerveztessék? Azt hitte, hogy ha törvényében ki van mondva, hogy Magyarország független ország, mely nem az osztrák tartományok módja szerint, hanem saját törvényei szerint kormányzandó, már meg van óva a függetlenség; holott a közös érdekű ügyek, mivel soha meg nem határozottak, soha meg nem szabottak, hogy a hadi, külképviseleti s kereskedelmi ügyek miként kezeltessenek, azok emiatt mindig idegenek kezében maradtak.

„E mulasztásnak, miként fentebb kifejtém, oka részint ugyan abban feködt, hogy önkényesen uralkodni szerető királyaink ezen ügyeket nem örömet bocsátották ki kezeikből alkotmányos kezelés alá; de feködt abban is, hogy eleink tévesen azt hitték, csorbát szenved függetlenségök, ha ezen ügyek felett a monarchia másik felével, melyet pedig azok szintugy érdekeltek, még az egyenjogúság alapján is egyezkednek; s ezért egyezkedni, s kedvező körülmények közt arra a fejedelmet is reákenyszeríteni meg sem kísértették. S e hibát követtük el magunk is 1848-ban. Hogy mi lett az eredmény, nem szükség ismételnem.

„Ime ez a szegedi levél tartalma s veleje.

„Kossuth Lajos, ugy látszik, a keserű tapasztalatok daczára máiglan is osztozik eleink ezen téves fogalmában a nemzeti függetlenségről; mert engem pécsi választóihoz irt levelében megtámad, mivel eleink ezen tévedését felderítve megróttam, s azt állítottam, hogy „alkotmányunk negyedfélszáz év óta soha sem nyugodott biztosabb alapon, szabadságunk soha sem birt annyira biztosítékkal, közösügyeink felett annyira szabadsággal és függetlenséggel századok óta soha sem rendelkezünk, daczára az 1790-ki 10-dik-féle törvényeknek; és maguknak a 48-ki törvényeknek is ide kell vala fejlődniök, hogy a vészes háborút elkerülhessük.“

„Ő tagadja, hogy miként én állítám, halva születtek azon törvények, melyek nemzeti függetlenségünket általános szavakban kikiáltották ugyan, de elmulasztották megszabni a függetlenség tényleges gyakorlatát azon ügyekre nézve, melyek Ausztriát is közösen érdeklik. — Persze e függetlenségi törvények az utolsó betűig teljes érvényre emelkedtek, s oly jóllétbe, boldogságba helyezték nemzetünket, hogy csupán virágok környezetik negyedfélszázados történelmének csöndes, zavartalan folyamát.

„Hogy megtámadhasson, hozzá bizonyára nemillő ferdtetéshez sem restelt nyúlni; mintha én eleinknek állami függetlenségére irányzott dicső törekvését, s nem azon tévedéseket róttam volna meg, hogy e törekvésökben rossz irányt követtek, mi miatt a szent czélt soha nem érhatték el, s tömérdek áldozataik eredménytelenek maradtak! — mintha én, „az egész nemzeti életünk vezérelvét képezett állami függetlenség leglényegesebb jogairóli lemondás“

szükségességét hirdetném, s nem azon hibájok miatt gáncsoltam volna eleinket, hogy míg vérüket az állami függetlenség megóvásáért patakokban öntötték, az egyetlen célravezető módot, a közös érdekű ügyek meghatározását, s kezelési szervezését, mi függetlenségüket életvalóságra emelhetette, s annyiszori felkelésüknél sikeresebben megóvhatta volna, létrehozni mindig elmulasztották! Én a történetíró jogos szabadságával élve, hibáztatom nemzetünket, hogy büszkeségében, balitéletből a körülményekkel, a viszonyok hatalmával megalkudni nem akarva, függetlenségét tényleg megóvni elmulasztotta, közös ügyeit mindig a maga befolyása nélkül, idegenek által vezetetni tűrte, — s Kossuth Lajos azt akarja elhíttetni pécsi választóival, hogy én roszallom a nemzet függetlenségre törekvését! Cynismusról, a mult idők szent emléke iránti kegyeletlenségről vádol, mivelhogy felderitem nemzetünk azon hibáját, mely miatt állami függetlenségét százados dicsó küzdelmei, tömérdek áldozatai daczára sem volt képes megóvni!“

Horváth Mihálynak, hogy úgy mondjuk, valóságos bogarává lett a közösügy, az izgatja bizgatja agyvelejét, és nem bir tőle semmiféleképen megszabadulni. Rögeszméjét rá akarja erőszakolni a nemzetre, elhíttetni vele minden áron: hogy Magyarország és az osztrák birodalom közt, fűből-fából, vagy bárhonnan is, már régen ki kellett volna fűjni egy közösügyet, mert csak úgy tarthatjuk fel magunkat, ha az egymás hajába kapaszkodunk, nem ha egyik is másik is erős alapot keres magának. Jöhet földindulás és elrázhatja, jöhet vizözön és elmoshatja az alapot, de ha az egymás hajába kapaszkodunk, akkor meg vagyunk mentve, mert a közösügybe mint a Sámson hajába, az Isten titokszerűleg csodálatos erőt lehelt.

Valóban megfoghatatlan, miért kívánna másért Horváth Mihály, hogy így hajunknál fogva czibáljuk egymást?

Két szomszéd, ha a szükség úgy kívánja, segítvén egymást, miért ne tudna megélni a maga emberségéből is, miért keverné össze egyik a másikkal ügyét baját.

Mit következtet H. M. a *pragmatica sancti*óból? Hogy az osztrák uralkodóháznak hazánk azáltal betelekkönyvezett öröktulajdona lett? s úgy kell beinstruálni, mint a másik gazdaságot, vagy pedig hogy épen ez a pusztá, az pedig a belső majorság, s ami itt terem, oda kell beteperni, ezen pusztá cselédsége a belső majorság kitarására rendeltetett? — Avagy azt következteti: hogy Magyarország megválasztott királya Magyarországra nézve nem egyéb magyar királynál; hogy Magyarországnak osztrák császára nincsen; hogy az osztrák tartományok koronás feje és Magyarország királya, ha egy személy is, de nem egy dolog?

Minket az osztrák tartományokkal semmiféle közösügy és kötelesség nem köt egymáshoz, eredendőbünként nem terhel semmi efféle traditio, Árpád soha sem kölcsönt, sem segítséget nem kért tőlük,

hogy Magyarország birtokába juthasson, de magyar királyaink alatt igen is verekedtünk velök eleget.

Magyarország független ország, mely minden tartományok hozzájárulása nélkül saját akaratából alapította meg a *pragmatica sanctiót*, semmiféle törvény által nem kötelezvé magát: hogy az osztrák tartományokkal valaha valamiben közös legyen. Ha mindjárt úgy vesszük is: hogy a király atyja az országoknak, nekünk, miután a másik részről jutottunk hozzá, csak mostohaatyánk, és a világon semmiféle törvény nem kötelez, hogy örökségünket mostoha-testvéreinkkel megoszszuk.

A közösügy itt nem egyéb fixaideánál, Lustkandelismus, és valaha Deák Ferencz küzdött ellene legerélyesebben; valamint nem történt később sem, hogy a magyar nemzet más nemzettel közöséget vállalt volna magára. Szövetséget igen is kötött Bécsben a török ellen, de közösügyről nem volt szó sem. — Erre így ír Lustkandel ellen Deák: „Felhossa L. úr, hogy az említett *confoederatiók* az 1609: 42. t. cikkben s II. III. Ferdinánd és I. Leopold diplomáiban ismét megújítottak. Ez igaz a bécsi békekötés tartalmáról; de az 1608. évi február 1-jén kötött frigy se az egyikben, se a másikban nincs megemlítve; láttuk pedig fennebb, mit foglalnak magukban a bécsi békekötés azon sorai, melyek e frigyre vonatkoznak. Sajátságos, hogy L. úr egész határozottsággal állítja, miszerint azon *confoederatiók*, különösen a hadügyre és az ehhez szükséges pénzügyre vonatkoztak, a kereskedelem pedig általánosan van azokban érintve; holott az egész bécsi békekötésben a hadügyről és erre szükséges pénzügyről egy szó sem fordul elő: mert azt csak nem tesszük fel L. úrról, hogy az 5. pont tartalmából a pénzügynek, a 9. és 10. pontok szavaiból pedig a hadügynek bármiféle közösséget következtesse.“

Ezen röpiratokban is elismeri Horváth Mihály, hogy királyaink önkényesen szerettek urakodni. Hogy lett volna tehát feltételezhető ősaink felől, hogy ily királyok alatt kibocsássák a pénz- és hadügyet rendelkezésük alól, oly birodalmi tanács kezébe, mely birodalom német részének az osztrák császár édesatyja, és szavazata mindig azon oldalra nyomhatja a mérleget. Szerinte ezen mulasztásnak eredménye lett a világosi fegyverletétel. Igen, de a világosi fegyverletételnek eredménye lett a solferinói és königgrätzi agyonveretetés. A kölcsön visszafizettetett a sors által; csak hogy most, sorsunk az Ausztria sorsához lévén kötve, ily agyonveretetések érhetnek bennünket is, daczára annak, hogy a világosihoz hasonló catastrophák még miúgy is kikerülve. Az ily kilátásokat ősaink is elérhették volna közösügyes egyezkedés által. — Mert hogy a solferinói, és königgrätzi vereség Magyarországot, a birodalommal uniója nem lévén, — nem illette, tanúsítja az is, hogy ezen vereség felett mindnyáján teljes szívünkben örvendettük. Ezután majd minket is vernek, a Horváth Mihály közösügyes örömére.

Kossuth Lajos ezeket mondja: „Én azt gondolom, sokkal hasznosabb az uralkodóra nézve azok hűsége, kik a nemzet jogainak tiszteletbentartásában, a nemzet szívével összeforrt vágyak kielégítésében mutatják fel ama törhetetlen ragaszkodás bebizonyítását, mely egyedül képes a trónnak megdönthetlen támaszt nyújtani.“

„Hanem az mondatik ezerféle változatban a nemzetnek: hogy alkotmánya negyedfél század óta sohasem nyugodott biztosabb alapon, s közösügyei felett annyi függetlenséggel (!) soha sem rendelkezett, mint épen most.“

E sorok után felkiált:

„Alkotmány! Függetlenség!“

És mennyit fejezett ki e felkiáltás által. Valóban, ha Horváth Mihály hiszi azt: amit irt, és pedig oly nagyításban hiszi, ítéletére nem adhatunk sokat; ha pedig nem hiszi: más ítélet alá tartozik.

„Persze“ — írja őseinkre czélzó gunyorral H. — „függetlenségi törvényeink az utolsó betűig teljes érvényre emelkedtek, s oly jollétbe, boldogságba helyezték nemzetünket, hogy csupa virágok környezik negyedfélszázados történelmének csendes, zavartalan folyamát.“

Kár ily gúnyoros megjegyzéssel állni elő akkor, midőn a közösügy megszületése után már harmadnapra czélszerűtlennek bizonyította be magát; s ha függetlenségi törvényeink nem mentek érvénybe akkor, mikor még a had- és pénzügy országgyűlésileg nem adatott ki a nemzet kezéből, mit várhatunk most? Azt, hogy önállóságunknak még azon szinezete is, melyet H. M. folyton szemünk előtt igyekszik fitogtani, elvettetik, s egy reggel ama magyar közmondás szerint csak azt vesszük észre: hegy halva ébredünk fel.

Ferditéssel vádolja Kossuthot, mert Kossuth szemére lobbantja: hogy ő a helyett, hogy a nemzet jogainak fenntartása mellett küzdene, azok átadása, lemondása, elvesztegetése mellett harczol.

Kell-e ahhoz ferdités, nem látja-e be még a vakonszületett is a legcsekélyebb észbeli világitás mellett, hogy aki a jogfeladást annyira tudja védelmezni, mint H. M. s oly állításokat hoz a nemzet elébe, hogy az, csak most, miután jogait feladta, lehet csak boldog; hogy az ily egyént nagyon is megilleti a Kossuth Lajos vádja? S hiába igyekszik ártatlanságát bebizonyítani, kit tetten értek, az nem csak vádolva, de el is lesz ítélve a világ előtt. S hiába hivatkozik történetirői-jogaira az, ki csak évek előtt is másként irt, másképen vélekedett, és másképen ítelt. Azt dicsőíthetik a „Borsszem-Jankó“ — epigrammjai, de a nemzeti józan ítélet soha.

Azon nemzeti függetlenséget, melyet a közösügy eltemetett, az 1848-iki törvények lettek volna csakis képesek megóvni, s ezen törvények létrehozója méltán ítélhet azok felett, kik összetépték szabadságunk ezen szent evangéliumát.

Horváth M., midőn Kossuthot az elbizakodás rágalomszavával illette volna, így ir tovább: „Mert én legalább azt hiszem,

hogy nem az sérti szabadságunkat, függetlenségünket, ha társunkkal, kit a sors hozzánk kötött, a közös cél elérésére szerződünk, a közös birtok, közös érdek körül magunknak egyenlő befolyást fentartunk s e befolyás gyakorlatának módjait is közösen megszabjuk; hanem sérti önállóságunkat az, ha mindezt tenni elmulasztók s ennek következtében kénytelenek vagyunk túrni, hogy társunk mulasztásunkat előnyére fordítván, felettünk oly túlsúlyt tulajdonít el magának, hogy bennünket a közös birtokból kivet, vagy azt a mi kárunkkal, kénye-keve szerint kezeli, s nekünk beleszólást sem enged. Hasztalan is lenne hatalmaskodó társunk ellenében csak azt ismételnünk: ez jogtalanság, mert én önálló vagyok, szabadságomat a köztünk létező kapcsolat mellett sem engedem megcsorbítottatni. S megsértett jogainkat, önállóságunkat végre is csak úgy nyerhetjük vissza, s úgy óvhatjuk meg érdekeinket, ha társunkkal a mindkettőnket jogosan megillető egyenlő befolyás felett szépecskén megegyezünk, s közös érdekeink kezelésének módját meghatározzuk. Különben bizony örökös perpatvar lesz életünk, jogaink gyakorlatában, érdekeinkben pedig mindig sértetni fogunk.

„De Kossuth Lajos ezt méltóságunk alattinak, önállóságunk csonkításának hiszi. Büszkeségében így gondolkodék 1848-ban is. Egy kedvező pillanatban, társunk aléltságát felhasználva, a hatalmat egészen magához ragadta, a befolyásban nem akart megosztotni. S mi lett a következés? Az, hogy érdekeiben s jogos igényeiben is megsértett társunk addig fondorkodott, míg bennünket nemcsak minden befolyásunktól megfosztott, hanem birtokunkból is egészen kivetett.“

Ezen sophismát, jesuitismust, görnyedezést, meghunnyászkodást olvasva, fellázad az ember vére.

Érti-e itt az olvasó, hogy kit nevez Horváth Mihály társunknak? Az uralkodót-e, az osztrák birodalmat-e, vagy az örökös tartományokat? — Mi legalább nem értjük, azt kell azonban gondolnunk: hogy az uralkodóházat érti, vagy annak kormányát, mert hisz a birodalommal semmi közünk nem volt.

Beszél aztán közös érdekről, közös célról, közös birtokról. Közös birtokról! Miféle közös birtokról? Magyarországot és a birodalmat érti birtoknak? Az utóbbit hogy mi? nem akarjuk vitatni, de annyit szeretnénk tudni, mikor, és miféle törvények által alacsonyított birtokká Magyarország? És ki birtokává? Kinek adta el Árpád nemzete magát, és ki, mivel fizette ki az ország területét?

Ennyire megy a történetírói jog, annak a hazát már el is lehet adnia? Dicső és nemes törekvés! Ezen történetírói jog szerint a magyar nemzet tehát nem egyéb mint zsellér, mint jobbágy.

Vagy mit nevez Horváth Mihály közös birtoknak? Talán amit Magyarország és a birodalom közösen birt egymással: tehát a semmit?

Ha a harminczéves történelmi tanulmány ennyire viszi az embert, akkor megköszönjük szépen, de nem kérünk belőle.

De legyünk tisztában a társunk nevezettel, és huzzuk egyenesre az elcsürés-csavarásnak e fonalát. Horváth szerint társunk előnyére fordítja mulasztásunkat; társunk a közösbirtokból kivét; társunk hatalmaskodik; tehát társunkkal meg kell egyeznünk, mert bár Kossuth felhasználta 1848-ban társunk aléltságát, de társunk fondorkodni kezdett, és mégis győzött.

Mitéle zagyalék ez most már, melyik társunk vet ki a közösbirtokból, és melyik társunk aléltságát használta fel Kossuth Lajos?

Itt a birodalmat is, a kormányt is kellene értenünk, s mert e kettő egy czimmel, ranggal és állásponttal ruháztatik fel, lesz a dolog érthetetlen előttünk.

A közösbirtokból tehát a birodalom vetett volna ki, a nép? — Szegény nép! ugyan mikor volt annak a birodalmi ügyekre kétgarasára befolyása? Ha lett volna közös birtok, abból nem vethetett volna ki, csak a kormány; de józan észszel hogy lehet a kormányt társunknak nevezni? mint e kitételrel: „Kossuth felhasználta társunk aléltságát“ — t. i. a kormány aléltságát, épen azért lévén a kormány alélt, mert Bécs és kerülete velünk tartott. E szerint társunk csakugyan a bécsi kormány.

Milyen sophisma ez? Mint igyekszik beburkolni, hogy a közös-ügyes egyezkedés nem a birodalom, de a bécsi kormány kedveért történt; mint igyekszik elpalástolni, hogy a szomszédnemzetek még csak számításba se jönnek, nem jöhetnek, mert társaink nem ők, de a kormány. Ők semmik, ők nullák.

A szomszédnemzetek soha se hatalmaskodtak felettünk, csak a kormány; a szomszédnemzetek 1848-ban nem voltak aléltak, csak a kormány; a szomszédnemzetek nem fondorkodtak ellenünk, csak a kormány. És beszéljen Horváth Mihály most már bármit is: ő társunk nevezet alatt a kormányt érti, de érthetlenné teszi magát, mert Magyarországnak a kormánynyal közös érdekeket, közös ügyet, és közös czélt tulajdonit.

Most már tisztában lévén a társunk nevezettel, lássuk, jót tett-e Kossuth, midőn annak aléltságát 1848-ban felhasználta?

Mit kellett volna Horváth Mihály szerint tennie? Mit az akkori conservativ párt akart? Megelégedni azzal, amit a kormány ád, s mert a kormány nem akart adni, s nem adott volna semmit, tehát a semmivel?

Ha Kossuth Lajos akkor azt nem teszi, amit tett, mint Széchenyi mondá, generatiók alatt vivatott volna ki a magyar miniszterium, a parlament, s amit a közösügy feladott, a nemzeti függetlenség. S ha Kossuth azt nem teszi akkor, amit tett: most Horváth Mihálynak nem volna tere és oka, hozsannát kiáltani a deákpártnak azért, mert a készből tudott gazdálkodni, és nem lett volna alkalma soha Deáknak világhírű nagy emberré lehetnie azáltal, mert elron-

totta amit Kossuth épített, és nem lett volna senkinek alkalma magyar miniszterré lehetni, s notoriusnak nyilatkoztatni ezen jogok kivívóját; és nem lett volna alkalma egy bérencz szolgaseregnek Magyarországra függetlenségének árán elősködni.

Ezeket véve tekintetbe, Horváth Mihályval tartunk és azt mondjuk: hibázott Kossuth Lajos; és felhagyva minden reménnyel, a küzdőhomokról gyáván elhuzódva bánkódhatnánk multunk és jelenünk felett; de él bennünk a hit, kész az akarat, s nem nézzük tétlenül, hogy ama királyi esküvel szentesített jogaink feladva, eltiporva vannak, — de rá állva az alapra, melyet Kossuth adott alánk, küzdeni fogunk míg élünk, s mert fogunk, mert megteszszük, a deákpart a helyett, hogy gyászos diadalának babérain nyugodnék, minden perczen el lehet készülvén arra: hogy a Kossuth által kitűzött 1848-as zászló fog új győzelemre emelkedve lobogni a szabad nemzet élén, s hogy állításainak minden ferdeségével együtt vagy összeomlik, vagy hódolnia kell a bátrak hatalma előtt.

Mennyit tulajdonit aztán Horváth Mihály a közösügynek, hogy mily boldogok vagyunk már most is; — ha nem tudók, hogy nem igaz, és nem éreznők, — talán még el is lehetne hinnünk; de fájdalom, a miniszteriumon, s talán Horváth Mihályon kívül, azon boldogságot nem igen sokan élvezik.

Végre mégis megesik szive a közösügy buzgó harczosának, s szinlelésbe esvén, kárörvendezéstől sziporkázó sajnálkozását veszi elő, s jóakarólag következő vagdalózásokhoz folyamodik:

„Ő“ — t. i. Kossuth Lajos — „tévedhet nézeteiben — hiszen tévedni emberi gyarlóságunk következménye. A multak fájó emlékei, — az oly magas állásra, oly dicső múltra, mint amilyen volt az övé, bekövetkezett teljes bukás, — az ábrándoktól ugyan nem ment, de hűség, sőt hevében gyakran még túl is csapó, mérsékletet feledtető hazaszeretet miatt szenvedett keserves bűnhődés, — a kényszerű tétlenség, melyre száműzöttségében tette vágyó lelke ösztöneinek elfojtásával oly sokáig kárhóztatva volt, s melyre jelenleg, téves nézetektől, álszégyentől indítva, önmaga kárhóztatja magát, — az egykor oly nagy mértékben élvezett, de most hiányzó tapsok s népszerűség édes emlékei — mindez, és még több más egyéb szűrő töviseket hagyhatott keblében, melyek a nemzet helyzetének, viszonyainak s erejének mérlegelésében őt tévedésbe ejthetik, — mert hiszen tévedni emberi dolog, — hazaszeretettől lángoló keblét a nemzet s a nemzetben önmaga nagyságának epesztő vágya oly könnyen ábrándképek lidércz-csillámai után kergetheti. Lehetséges, mondám, mindez; de hazájának reményteljesen megindult közösügyeit újabb elláthatatlan bonyodalmak tömkelegébe hajtani, a szerencsésen elhárított veszélyeket, a még emlékeiben is bánatra fakasztó szenvedéseket hazájára könnyelműleg visszaidézni, Kossuth Lajos bizonyára nem akarhatja. És ha mégis ily irányunak látjuk mostani

törekvését, izgatásait: az nem akaratának rovására irandó, hanem csak onnan eredt téves felfogásainak tulajdonítható, hogy a hosszú távollét után hazája változott viszonyait és szükségzeit, boldogíthatásimódjait, s eszközeit többé nem ismeri.“

Kossuth Lajos tehát tévedhet nézeteiben, mert tévedni emberi gyarłoság; de Horváth Mihály, ki nem csak ember, de egyszersmind püspök is, ő nem tévedhet, ő isteni ihlettől lévén átsugározva, az igazságnál is igazabb dolgokat beszél. — Ezt kell értenünk ama sorokból, mely középkori papi elbizakodottsággal van írva. — „Kossuth Lajos e szerint végképen elbukott, s téves nézetektől, álszégyentől indíttatva, önmaga kárhóztatja magát. Fájón hatnak reá az egykor élvezett tapsok, s népszerűség édes emlékei.“

Ki meri ezt állítani, ki meri ezt kimondani? Ki mer incselkedni az oroszlánynyal, hogy őt tüzesített vasvesszővel égesse, ki meri pusztá öklét fölemelni, s azon hiedelemmel, hogy lánczon van, homlokba verni vele a népet?

Horváth Mihály! Ő megteszi ezt! Ő kimondja Kossuthra, hogy végképen elbukott, ő az egykori tapsot és népszerűséget emlegeti!

A zsidónak nincs Mózes, a töröknek Mohamedje, a kereszténynek Krisztusa, ki mélyebben lenne szívébe oltva, mint van a magyar nép szívébe oltva Kossuth Lajos. Ha meg lehetne szavaztatni a milliókat, szégyenpírral vonulva vissza láthatná pár százezerre menő kisebbségét a deákpárt, melynek tagjait az aristocratia, a papság, az aristocratia és papság talpát nyaló, ezek után élőködő, vagy ezek által érdekelt egyének képezik. Az egész nemzetnek talán egyetlenegy, minden tekintetben, és minden oldalról független tagja sincs, ki a jobboldal nézeteit osztaná. Kik az államban államot képező testületekhez csatlakoznak, vagy a nemzeti test erősbitéseül szolgálnak, azok kétféle emberek. Maga tehát a nemzet, az önmagát képező, önmagáért harczoló, önmaga érdekeit felfogó, tehát semmi más személyes, pusztán nemzeti érdekek által sugalmazott nemzet, — ellensége Deák Ferencz nemzetet gyilkoló új törvényeinek.

De ezen állításunkat, hol a pressió, vesztegetés, félrevezetés fogja űzni a főszerepet, még nem következés, hogy a választások bebizonyítsák; sok százezer szavaz ott saját véleménye ellen; s hogy azok közt nincs egy jobboldali sem, tudhatja maga a deákpárt is.

Mig az ügy így áll, pedig így áll, akkor állítani a Kossuth végbukását, s emlegetni volt népszerűségét, több a vakmerőségnél. S ha fáj Kossuthnak valami, csak az fájhat: hogy sok magyar szégyeniti meg mostanság a magyar nevet.

Es azon állítás: hogy Kossuth nem ismeri teljesen az ország viszonyait, roppant baklövés egy történetirótól, ki minden tanulmányát, minden ismeretét olvasásból meritette, s éppen azért, mert

nem élt a múlt idők viszonyai közt, mert ment azon korok szenvedélyétől, mondhat, vagyis mondhatna igazságos ítéletet.

Kossuth Lajos nincs itt, nem él köztünk testileg. Az ő teste reánk nézve halott, csak mint szellemmel közlekedünk vele, csak mint szellemet ismerjük őt. Ő kiemelkedve közölünk, madártávlatban felettünk lebeg s tiszta szemekkel bírálhatja mozzanatainkat. Ő, Kossuth Lajos, ki oly érdekekkel és figyelemmel kísér mindent, hogy talán még egy falusi harangozó elesapatása is tudomására jut, kinek annyi oldalú lángesze annyiféleképen öleli magába annyiféle viszonyainkat, ki szóról-szóra mély figyelemmel olvas elminden hazai tudósítást, ki naponta érintkezik magyar emberekkel s kérdezősködései még a legcsekélyebb tárgyakig is kiterjednek, ki folyton hazája sorsa felett gondolkodik s virraszt, — ő ne ismerné hazája belviszonyait, hazája sorsát; s mert nincs itt, mert nem ragadják el a mindennapi szenvedélyek, mert pusztán hazaszeretetének érdeke vezeti észjárását, — ő ne tudna ítéletet mondani az ügyek felett?

Ki állítja azt? Horváth Mihály, ki harmincz évig nem tett egyebet, mint tanulmány és olvasás után ítelt, nem is a jelen, de már ezeréves korról. — Lehet-e őszinte ezen egyén ítélete, vagy ha őszinte, — lehet-e józan? Törhet-e pálczát ily egyén Kossuth Lajos felett, ki még saját működését sem tudja megbírálni, megbírálhatja-e a felette oly magasan álló Kossuth Lajosét?

Tanulja meg Horváth Mihály e közmondást: „Ne ítélj, hogy ne ítéltes.”

De menjünk tovább, nézzük, mit ír Horváth Mihály a 72-ik lapon: „S hát örökre a reánk nézve oly keserves múltat kövessük-e, s ne kísértsünk-e meg valahára már valami újat is, mely számunkra szebb jövődőt adhat? S ha közölünk valaki ilyféle újat kigondolt s az már életbe is van léptetve, elvessük-e csak azért, mivel mindjárt kezdetben nem vált oly tökéletessé, mint a Jupiter apaisten agyából teljes érettségében s bölcsességében felfegyverkezve kiugrott Minerva? S végre, ha nincs is e közösügyi miniszteriumhoz hasonló intézmény a parlamentáris rendszerek közt, nem felelő s-e az a delegátiónak? Nem vonathatik-e kérdőre, s nem kell-e lelépnie, ha a delegáció bizalmatlanságot szavaz ellene? Nem elég biztosság-e ez számunkra? Ha ez valakinek nem tetszik, ám gondoljon ki valamely jobb intézményt, s néhány év múlva, de csak is akkor, ha e mostani hiányosnak bizonyúl, megkísérthetjük a jobbnak képzeltet is. Én, részemről azt ugyan tudom képzelni, hogy ezen intézmény egyes részeit, különösen a pénz- és hadügyminiszteriumot, valami mással is lehetne pótolni, vagy tán egészen is eltörölni; de azt már képzelni sem tudom, miként történhetnék ugyanez a diplomatikai és kereskedelmi érdekeket a külföld irányában képviselő külügyi miniszteriumra nézve, mely az említett érdekeket és a nemzetközi szerződéseket mind a két fél miniszteriumával

egyetértésben s azok beleegyezése mellett kezelni van hivatva.“ — Nem azért akarjuk mi elvetni a közösügyes törvényeket, mert azok mindjárt kezdetben nem váltak tökéletessé, — nem azért dobja el a szobrász a porhanyó követ, mert az mindjárt kezdetben nem vált tökéletessé, de azért: mert belátja, hogy az soha, de soha nem lesz tökéletes, hogy abból tökéletes művet soha sem állít elő, s hogy elkövetett minden egyes vésőnyomása időpazarlás. Ezért akarjuk mi elvetni a közösügyet, hamindjárt felelős is a közösügyes miniszterium azon delegatióknak, melyet még leginkább szeretnénk feleletre vonni. Ezért nem akarjuk mi oly anyagra, melyből jót alkotni soha se lehet, elpazarolni a drága időt, s évek mulva togni ahhoz, mit most megkezdeni, kikerültetni a nemzettel annyi bajt, annyi áldozatot, honfiai kötelességünk. A jobb intézmény már ki van gondolva, kigondoltatott 1848-ban. itt az alap, nem az 1867-iki egyezkedésnél.

S hogy miként lehetne változást behozni kereskedelmünkre nézve a mindkét félt képviselő külügyminiszteriumot illetőleg? Csak úgy, hogy Magyarországnak, mint önálló államnak, külön külügyminiszteriuma legyen.

Mi a 73-ik lapon előadatik, arra, hogy annyiféle ismétlésbe ne jöjjünk, mint Horváth Mihály, — miután már többször megfeleltünk, nem felelhetünk, csupán annyit jegyzünk meg: hogy a belgák 1830-ban nem Hollandba olvadtak, de Hollandtól elváltak, s nagy a különbség, midőn egy nemzet saját felelősségére és saját magára hoz mindenektől független törvényeket, vagy midőn más államhoz fűzve attól kell tartania, hogy közös behatás alatt készült törvényei által azon más államba végképen beolvasztatik. Roppant ferde felfogás tehát Horváth Mihálytól bennünket a belgák eljárására, mint utánzásraméltó példára utalni, s rövid öt évecskét kérni, hogy ne mozogjunk. Azon öt év alatt Magyarország felett kivirágozhatnak a közösügyes sirhant.

De haladjunk tovább, H. M. a Kossuth pécsi levelét veszi kritika alá:

„Azt mondja (Kossuth) mindenekelőtt, hogy a nemzet megelégedésének feltétele az állami lét s az ebből folyó jogoknak önálló gyakorlata; hogy e feltételtől a nemzet el nem állhat a nélkül, hogy lételéről lemondjon.

„Ez teljesen igaz. De már a következő sorokban valótlant kapcsol az előrebocsátott igazsághoz, midőn állítja, hogy „elvitázhatlan tény az, hogy azon nagyfontosságú közügyekre nézve, melyek az államiság jellegét képezik, Magyarország az osztrák birodalommal — mint rész az egészszel — összeolvadt.“

„Ha Kossuth Lajos az „osztrák birodalom“ szó helyett a Habsburg-lothringeni „monarchia“ szót használja vala, igazat mondott volna, de akkor is csak azon értelemben, hogy a két államnak egy a fejedelme s nem is 1867-től, hanem 1527-től kezdve,

midőn t. i. a Habsburg-ház a magyar trónra megválasztatott. Ezóta, ugyanazok lévén királyaink, kik Ausztria fejedelmek, evvel természetesen, s e görög szó szigorú értelme szerint, egy monarchiát, de külön alapokon nyugvó külön két államot képezünk. Ha azonban az osztrák birodalom alatt nem a monarchiát, hanem az osztrák császárságot érti Kossuth Lajos, s erről állítja, hogy beleolvadtunk, akkor állítása vagy téves fogalomból ered, ha jóhiszemű, vagy pártérdekből izgatásra, csábításra van számítva.

Nézzük, mivel támogatja most Horváth Mihály ezen kritikáját: „Mert ha Magyarország“ ugymond „az osztrák birodalommal, mint rész az egészszel összeolvadt volna, miként Kossuth Lajos állítja: hogyan lehetne és mi célra is volna a monarchia két felének külön két teljes miniszteriuma, külön két parlamentje, külön két alkotmánya, igazgatása, külön törvényei, szóval, külön minde, ami nem vonatkozik a közös érdekű ügyekre, miket a két külön államnak egyaránt felelős közös miniszterek kezelnek?“ Midőn Róma Görögországot meghódította, annak kezdetben minden törvényét, beligazgatását, szóval a haderőn kívül egész belszervezetét változatlanul meghagyta, — csak aztán később szedegetett el tőlük és változtatott meg mindent.

A közösügyes törvények által a deákpárt meghódolt Ausztriának. Most kezdetben birunk a helytartótanácsot képviselő miniszteriummal, s e miniszteriumnak eszközeül szolgáló országgyűlési többséggel, mely ha így halad, ki áll jót érte, hogy pár év múlva csak színezetével is birunk az önállásnak.

Csakhogy a had- és pénzügy feletti független intézkedést kivették kezeinkből, lehet kilátásunk rá, hogy a Görögország sorsára jutunk, — bár, mint üres gubó, melyből minden önállóság kibujt, üres parlamentünk meghagyatik is. Most kezdetben, hogy mindent megszavazzasson, ily parlamentre sokkal nagyobb szüksége van Ausztriának, mint nekünk.

A kritika következőleg foly tovább:

„De azon ellenvetést hallom: épen azért olvadt össze az osztrák birodalommal, mert avval közös ügyei, közös kül-, had-, pénzügyminiszterei vannak, kik által ezen közösügyek a monarchia mindkét felében ugyanazon elvek szerint kormányoztatnak!“

„Igen is vannak közös miniszterek; de vajjon lehet-e ebből fogalom-zavar és tévedés nélkül azt következtetni, hogy e miatt Ausztriával összeolvadtunk? Bizonyára nem! Mert kérdem: nincsenek-e oly közösügyeink Ausztriával, melyeket a monarchia egyik felének miniszteriuma sem kormányozhat a másik fél önállásának, jogainak sérelme nélkül? Ugyanazon urakodó lévén fejedelmünk, ki Ausztriáé, nem kell-e közösen képviseltetnünk a külhatalmoknál ugyanazon követek által, kiknek csak egy, sem magyar, sem osztrák, ha-

nem közös külügyminiszter adhat utasítást? — természetesen csak oly irányú utasítást, mely a monarchia mindkét félének érdekeivel megegyezzen, s ki azért köteles e külképviseletés elvei iránt mind a magyar, mind az osztrák miniszteriummal eleve értekezni, a nézeteket egy compromissumban megegyeztetni, hogy egységes elv szerint kormányozhassa az egész monarchia külügyeit, miért aztán mind a két állam delegatiójának felelősséggel is tartozik. És vajjon lehet-e ezt másként csak képzelni is józanul? Itt ismét beleesik H. M. a közösséget hirdető paroxismusba. Nagyon természetes, hogy mihelyest Ausztriával bármiben is közösséget ismerünk el, úgy kell okoskodnunk mint H. M. Csakhogy mi egészen két úton járunk s egészen két különböző hűrt pengetünk. Mi azt mondjuk, hogy Magyarország egészen független, önálló ország, mely senki és semmivel, semmiféle közösséggel nem bir, sőt nagyobb nyomatékknak okáért kimondjuk azt is: hogy közös fejedelmünk sincs; van koronás királyunk: ez a miénk, és nem mi vagyunk övéi; Ausztriának van császára, vagy az osztrák császárnak van Ausztriája, az reánk nézve mindegy, intézzék el a birtokjog fogalmát egymás közt. Magyarországnak ki van határa szabva, mi azon kívül történik, nem közösség, hogy a diplomatia útján vehetjük tudomásul. A *pragmatica sanctio* által csupán szabad királyválasztási jogunkat áldoztuk fel, egyebet semmit, hivatkozunk Deák Ferencznek *Lustkandel* ellen irt röpiratára:

„Mondhatná valaki, hogy miután a dicsőségesen uralkodó ház örököségi joga világos törvény, sőt ünnepélyes szerződés által meg van már a nőágra is határozottan állapítva, meddő vita L. úrral a fölött feleselnünk, ha ezen első-születtségi s nőági örököségi joga I. Ferdinánd óta fenállott-e már, vagy csak 1867. évben s illetőleg 1723. évben lőn megállapítva; elég az, hogy jogilag fenáll és senki által kétségbe nem vonatik.“

„De ha figyelemmel kísérjük L. úr munkája tovább fejtegetett irányát, nem lehet észre nem vennünk, miszerint ő csak azért ügykezett ez állítását minden módon bebizonyítani, hogy abból a magyar közjog állására oly következtetéseket vonhasson, minőket vonni szeretne, s hogy értésünkre adhassa, mikép a női örököségi elfogadásához jogosan nem is köthetett föltételeket az ország, miután a nőági örököségi jogszerűleg már előbb is mindig fenállott.“

„E célra sokat beszél L. úr munkája folytán a mindig fenállott real-unióról, s azt állítja, hogy 1723 előtt valóságos *confoederatio* volt Magyarország és Ausztria s a többi örökös tartományok között, mely nem csak personal, hanem valóságos real-uniót képezett.“

„Hivatkozik e tekintetben az 1606. évi bécsi békekötésre, mindenképen bonczolgatja azt s *confoederatio*-nak nevezi. Lássuk tehát, minő *confoederatio* van az említett békekötésben kifejtve s megállapítva. A Bocskai személyére vonatkozó pontok 26. §-ában az mon-

datik, hogy: a jelen egyezkedés (tractatus) állandósítása tekintetéből s minden bizalmatlanság megszüntetésére ő cs. kir. felsége külön királyi levél által is meg fogja ígérni, s Csehország, az ausztriai főhercegség, Morva örgrófság és Szilézia hercegség s ő felsége Ferdinánd főherceg, Stiria hercegséggel együtt biztosítást nyújtanak (assecurabunt), miként ő cs. felsége ezen a magyarokkal kötött kibékülést sértetlenül és minden részeiben megtartandja, s a szomszéd országok és tartományok sem fognak semmi olyast megkísérteni, a mi a szomszédság jogát (vicinitatis jus) sérthetné. Viszont

„a 27. §: Magyarország lakosai s a Magyarországhoz tartozó tartományok és megyék ő cs. kir. felsége s utódjai a magyar királyok iránt örökös hűségre és engedelmességre (et observantiam) fogják magokat országos törvények által (per publicas constitutiones Regni) kötelezni, s fentartva az ország jogait és szabadságait, soha sem fognak elszakadást, pártütést, fölkelést, a közbéke zavarását, a szomszéd tartományok megtámadását s pusztítását, belső összeesküvéseket, törököknek, tatároknak vagy más bárminő ellenségnek Magyarországra vagy a szomszéd tartományokba hozatalát, magán conventiculumokat ő felsége s az ország java ellen, forralni vagy bármi szín alatt megkísérteni; sőt

„28. §. a régi kötések és frigyek szerint (secundum antiqua pacta et foedera), a jó szomszédságot és kölcsönös szeretetet Magyarország s az örökös tartományok egymás közt fentartják, s a keresztényeknek egymás közötti közlekedését mindeneknek (et ultro citroque commercium Christianorum) szabadon fenhagyják, egymásnak a szomszédság fentartásáról s mindenről, ami arra szükséges, külön leveleket fognak adni. Ha pedig

„29. §. a törökkel becsületes békeséget nem lehetne kötni, s a törökök oly föltételekhez ragaszkodnának, melyek Magyarországnak s a szomszéd tartományoknak károsak vagy veszélyesek lennének: akkor ő cs. k. felsége katonáival egyesülten a török ellen, mint a kereszténységnek s a hazának ellensége ellen, az ország törvényei szerint hasonló gyorsasággal és készséggel, minden vonakodás nélkül fognak hadakozni.“

„Az ezen békekötésben megemlített külön levelek, mind azok, melyeket a magyarok a cseheknek, mind azok, miket ezek amazoknak kiadtak, szintén azt tartalmazzák, amit fennelb elmondottunk, s ezekben is az mondatik,“ stb.

„Kérdezzük immár, mi van ezen kötésekben, vagy ha tetszik szövetségben, amiből realunióra vonhatni következtetést? Biztosítása annak, hogy a fejedelem a kötött békét megtartja, a jó szomszédság és kölcsönös szeretet, s a keresztények mindkét részről szabad közlekedése, azon kölcsönös ígéret, hogy a török, mint közös ellenség ellen együtt fognak hadakozni. . . . Hiszen ily szövetséget két, minden tekintetben, még fejede-

lemre nözve is különálló hatalmasság is köthet, s kötött nem egyszer egymással, a nélkül, hogy azért a két szövetséges fél között realunio léteznék. Ha ennyi már realunio, akkor az I. Napoleon ellen alakult szentszövetség is realunio volt I. úr értelmében.“

Az itt előadottak szerint az osztrák birodalom tartományai nem voltak egyebek szomszédoknál, s a pragmatica sanctióból vont közösségi következtetést Deák Ferencz tökéletesen megczáfolja.

A kritika azonban saját belátása szerint egy kérdést tesz fel, melyre az író szerint talán lehetetlen megfelelni: u. m.

„Mert tegyük fel, hogy legyen Magyarországnak is, Ausztriának is külön külügyminisztere. A két miniszter vagy ugyanazon, vagy két külön egyént nevez ki követnek például Franciaországba. A követ, legyen egy vagy kettő — utasítást vesz eljárására mind a két minisztertől. Vajjon egyező lesz-e mindig a két utasítás? És ha nem, mi fog történni? Az, hogy az osztrák követ elmegy majd Napoleonhoz, s előadja neki és külügyminiszterének, hogy „Sire! vagy Monsieur! az én fejedelmem, az osztrák császár, ez és ez ügyben háborút óhajt.“ — De a háború ezen ügyben talán érdeke ellen volna Magyarországnak; elmegy tehát majd ugyanazokhoz a magyar követ is, s azt fogja mondani utasítása szerint: „Sire: az én fejedelmem, a magyar király ez ügyben békét óhajt.“ Nem nevetséges-e tehát ily feltételezés?!“ Rettentő sophismák.

Mi tehát Magyarország Horváth Mihály szerint? Tartomány-e? gyarmat-e? vagy alkotmányos ország? Már annyiféleképen nyilatkozott, hogy képtelenek vagyunk — mert talán ő maga sincs — nézeteivel tisztába jönni. Történelmet, vagy politikai rőpiratot írni, két különböző dolog; amott mindig előttünk a biztos fonál, de itt magunknak kell feltalálni, s ha elvesztettük, kibonyolíthatlan zavarok tömkelegébe jutottunk.

Ha H. M. Magyarországot nemcsak álmodja, de tartja is alkotmányos országnak, mint írhat ilyen zagyvalék kérdés-féléket összevissza?

Miféle alkotmányos ország lenne az, melynek királya az ország hire és tudta nélkül bocsátkoznék háborúba, s minisztere által azt izentetné valamely hatalomnak, hogy: sire, az ország, melynek én királya vagyok, semmi felől semmit sem tud, de azért én: háborút izenek önnek egy szál banganétra, melyet magam fogok forgatni. Erre megy ki a H. M. okoskodása.

Ha Magyarország alkotmányos ország, akkor királya, mielőtt háborúba elegendnék, előbb fog végezni az országgal, — s csak azután hadat izenni; vagy: Magyarország nem alkotmányos ország.

Ha a király az ország parlamentjével tisztában van, akkor az országok, vagy államok követei nem fognak oly hóbortos eljárást követni, mint minőt H. M. felőlök feltételez; vagy pedig az osztrák császár, Magyarország beleegyezése nélkül, saját erejére támasz-

kodva kezd háborút, s nagyon természetes, hogy az országnak akkor ahhoz semmi köze.

Mily alkotmányos ország az, hol a fejedelem saját kénye szerint intézkedik az ország vagyona és vére fölött. Avagy ezen vivmányt akarja elérni H. M. s azért, mert az osztrák császár s a magyar király egy személy, — tehát a magyar nemzet áldozza fel magát az osztrák császár akaratának.

És hiszi azt H. M., hogy egy valódi alkotmányos magyar parlament beleegyezése nélkül is lehetne bőrünkre háborút kezdeni, és talán érdekeink, nézeteink ellen? Akkor nem értjük, miféle új divatú alkotmány születhetett meg agyában. Avagy ha Magyarország érdekei torognak kérdésben, kívánhatjuk-e, hogy értünk osztrák vér is omoljék, — és viszont? Ha igen? akkor nincs Magyarország, csak osztrák császárság, és osztrák birodalom.

Amit H. M. képzeli magának, az csakis akként történhetik meg: hogy először, a magyar országgyűlés felszólíttatik, és a háborúba beleegyez; ez megtörténvén, a két követ se fog esztelen dolgokat összegagyogni az illető fejedelem előtt.

Igy állunk, ha nem tartományról, de alkotmányos országról van szó. Ezek után a közös külügyminiszterekről szóló okoskodásra nem felelünk. S hogy ez által vesztett-e függetlenségéből Ausztria, mely mindig, — és Magyarország, mely soha sem függött, — arra feleljen a józan ész, és annak tudata: hogy Ausztriának is van belátása, végezze az is saját ügyét mások beavatkozása nélkül.

A következő sorokra pedig: „Csorbát, igen is, nagy és káros csorbát ütött negyedfél századon át független államiságunkon az, hogy csupán az osztrák külügyminiszter intézte az egész monarchia külügyeit, tehát a mienket is, anélkül, hogy a magyar tanácsosokat véleményök iránt a követek utasításánál valaha megkérdezték volna. És valóban az egész világ csakis osztrák követnek nevezte közös fejedelmünk követeit; és képviseltetésünk ezen hiányossága következtében Magyarország, mint állam, neve eltűnt az egész diplomatiából, eltűnt a hírlapok hasábjairól, eltűnt a külföld társalgási köreiből. Mindig s minden ügyben, volt légyen bár az különösen magyar érdekű ügy, csak Ausztria említettett, ez alatt értetvén Magyarország is. Az egész világ beolvadtunk tekinté hazánkat Ausztriába, s valóban be is volt az akkor olvadva külügyeire nézve, mert ezeket kizárólag az osztrák császár nevében az osztrák külügyminiszter intézte,“ — röviden felelünk: akkor igazságtalanul jártak el irányunkban s igazságtalanul tekinté annak az egész világ, de nézete most a közösügyi törvények által indokolva van, s ha mindjárt nem is, de rövid idő múlva, nem csak említeni nem fognak, de a történelmi kútforrásokra hivatkozva, melyek bizonyítják, hogy akkor is, midőn függetlenségi törvényeink őriztek bennünket, — semmiknek tekintetünk, most, midőn valóban semmik vagyunk, semmiknek fogunk tar-

tatni. S ha meglegszik Horváth Mihály azzal: hogy magyar miniszterium- s parlamentről zengedezzen dicsőítő dalokat, még nagy ember is lehet: hiszen Horatius rabszolgamódra emelé Augustust hátán az egekig, pedig az Róma zsarnoka volt, s Ovidius pityeregve írta legszebb költeményeit.

Mi a vigasztalást illeti, H. M. abban sem szükölködik, mondván a Kossuth soraira: „Most mindez másként van, másként kell lenni. Nines többé osztrák, hanem van közös külügyminiszter, ki a mi érdekeinket a magyar miniszterium befolyása mellett, egyenlően gondozza az osztrákéval, és ezért felelős a külön magyar és osztrák delegációnak. A külkövet ezentul nem többé az osztrák császár, hanem a szövetséges magyar-osztrák monarchia követének fog neveztetni; a nemzetközi szerződésekben s más diplomatikai iratokban nem egyedül Ausztria, hanem „Ausztria és Magyarország“ vagy az „osztrák császár és magyar király államai“ nevezet fog használtathatni.“

„Feláldoztuk-e tehát függetlenségünket, beolvadtunk-e Ausztriába, mint Kossuth Lajos reánk fogja s az értelmetlenekkel elhitetni akarja, midőn negyedfélszázad óta létező közös ügyeinket egy közös külügyminiszter által kormányoztatjuk?“ Van tehát közös külügyminiszter, és felelős a közös delegációnak, és a szövetséges magyar-osztrák monarchia követének fog neveztetni.

Ez a világon leg- és legelősör kikanyarított ilyféle czim, melynél czifrabbat nem igen lehet olvasni, és értelmetlenebbet hallani. — A nemzetközi szerződésekben stb. ezentul nem egyedül Ausztria fog állani, de „Ausztria és Magyarország, vagy az osztrák császár és magyar király államai.“

„Feláldoztuk-e függetlenségünket?“ (midőn a magyar király államai és nem a magunkéi vagyunk, de visszamenve a közép- és ó-korra, tulajdonná sülyedt hazánk) beolvadtunk-e Ausztriába, mint Kossuth Lajos reánk fogja s az értelmetlenekkel elhitetni akarja?“ stb.

De ha ez így fog is valaha történni, amint H. M. mondja, hogy Magyarországot megnevezik Ausztriával egyetemben, — még abból ugyan nem következethető, hogy be nem olvadtunk Ausztriába. Az osztrák uralkodók folyton megtartották a magyar királyi czimet, a Bach- és Schmerling-korszak alatt is ott lehetett olvasni: Magyar-, Cseh- és Lengyelország királya stb. ez még sokkal kedvezőbb volt reánk nézve, mintha oda írják: „a magyar király államai“ — mint oda irták egykor: az Attila, Nagy Sándor, Nagy Károly, vagy Saladin birodalma. De ha a diplomacia terén előnyös czimmal vagyunk is felruházva, pusztá czimmal még nem lakik jól senki, az csak külszin, festék, melyet az első vihar lemoshat. Ez ugyan nem bizonyítja, hogy tetteleg nem olvadhatsz be Ausztriába.

H. M. a kereskedelmi ügyekre tér most át és kezd nagy erő-

ködéssel előnkbe hengeríteni a követ, hogy végre majd csak megakaszt. Csak göröngyöcske az, s porrá válik az igazság kereke alatt.

Olvassuk csak: „Magyarország a maga kereskedelmi ügyeit még kevésbé kormányozhatja egészen különválva az osztrákokétól, mint a külügyeket. A török határokat kivéve, mindenfelől osztrák tartományoktól környeztetünk, ezeken kell áthatolnunk, hogy a mivel világgal érintkezésbe jöhessünk, természetényeinket kiszállithassuk. Az osztrákokkal tehát közös kereskedelmi politikát kell követnünk, s amennyiben ők inkább iparos, mi pedig földművelő ország lévén, érdekeink még most, mielőtt a szabad kereskedelem teljesen életbe lépne, egymástól egyben-másban eltérnek, kölcsönösen egyezkednünk, megalkudnunk kell, hogy közös vámrendszerünket egyetértve megalkothassuk. Ha ezt tenni nem akarnánk, hanem független államiságunkra hivatkozva csak magunk, az osztrákok részvétele nélkül, alkotnánk meg a vámrendszert, csak mi adnók meg igazán az árát, mint megadtuk századokon keresztül, midőn nem folyhattunk be a monarchia és a külföld közti vámok szabályozásába.“ Ki egyenes úton nem járhat, annak csavarogni kell, ki őszintén nem beszélhet, annak a sophismához kell folyamodni.

H. M. közös itt, közös ott, közös mindenütt. Ezt az ő fejéből ugyan nem lehet kivenni, bár a napnál világosabban áll előtte számtalan példa, számtalan vám- és kereskedelmi szövetség, államok sőt herczegségek közt, anélkül, hogy közösügyet tákoltak volna belőle. S ha ilyen állam köthet kereskedelmi szövetséget idegen állammal, miért ne köthetnénk mi a szomszéd Ausztriával a legcsekélyebb közös kérdés nélkül. S valamint a vámrendszert a 19. század egy állama se alkotja meg anélkül, hogy a szomszéd államokkal ne értekezzen, úgy nem alkottuk volna meg „csak magunktól“ — mi sem; annyi ész mégis csak feltételezhetne Horváth Mihály a magyar nemzet felől.

Menjünk tovább kritikája fonalán:

„Azt mondja Kossuth Lajos:

„Van vám- és kereskedelmi szövetség, melynél a múlt időknek hazánk iránt annyira mostoha kereskedelmi politikájából kifejtett vámtarifa, mint szintén minden osztrák kereskedelmi szerződések — osztrák kezelési, üzleti s egyéb rendszabályok — vizsgálat nélkül, beletekintés nélkül, látatlanban — törvény erejére emeltettek, mely az osztrák miniszterium beleegyezése nélkül nem változtatható.“

„Megvallom, nem győztem eléggé csodálkozni ennek olvasásán. Tudatlanságból irattak-e ezek, vagy merő izgatási szándékból? Én meg nem mondhatom; csak azt tudom, hogy részint valótlanosság, részint képtelenség. Honnan tudja Kossuth Lajos, hogy mindezen kereskedelmi rendszabályok, csak úgy vizsgálat nélkül, beletekintés nélkül, látatlanban emeltettek törvény ere-

jére? Az illetők talán mégis csak megvizsgálták egykissé azokat? És ha a külhatalmakkal megalkotott vámtarifákat és kereskedelmi szerződéseket minden változtatás nélkül törvény erejére emelte 1867-ben az országgyűlés, lehet-e, méltányos-e ezt azért vádolni, gyanusítani, még azon esetben is, ha ezen szerződések nem felelnek meg mindenben a magyar érdekeknek? Ki és mikor és kikkel alkotta e tarifákat és szerződéseket? Nemde az osztrák császári miniszterium még 1867 előtt, midőn annak hatósága, igaz, hogy jogtalanul, de tényleg kiterjedt Magyarországra is; és azon miniszterium megkötötte e tarifákat és szerződéseket bizonyos, meghatározott számú évekre a külhatalmakkal. Hát Kossuth Lajos szerint mindezeket meg kellett volna semmisíteni és újakat alkotni, midőn kiegyezkedtünk? Hát ha e külhatalmak azoktól elállani nem akartak, aminthogy bizonyosan nem is fogtak volna? K. L. szerint nemde fegyverrel kellett volna őket arra kényszeríteni?! Volt-e erre hatalma, nem mondom az új magyar miniszteriumnak és országgyűlésnek, hanem volt-e erre hatalma magának az osztrák császár és magyar királynak egész monarchiájával együtt? Itt a vásár kettőn állt, a külhatalmakon szintugy, mint közös monarchiánkon. S ha e szerződések miatt az egész világnak egyszerre nem akartunk háborút izenni, azokat szépecskén meg is kell tartanunk mindaddig, míg a szerződés ideje le nem járt. Akkor aztán majd lehet s kétségkívül fognak is rajtok változtatni az illetők; mert új szerződést a két miniszterium csak kölcsönös egyetértéssel, s mind a két országgyűlés hozzájárulásával köthet; aminthogy az új szerződés Poroszországgal már is így kötöttetett.“ — Horváth Mihály Kossuthot tudatlannak nevezi, ami igen jellemző. De ne álljunk meg e pont felett.

Akárhogy vesszük, és akárhogy okoskodunk, tény az: hogy ami Magyarország hire és tudta nélkül történt, ami szerződés kötöttetett, az Magyarországra nézve nem kötelező. Így vagyunk a kereskedelmi szerződéssel is, melyet az osztrák miniszterium önkényileg kötött a külhatalmakkal.

Meg lehetett volna ezeket változtatni vagy nem. rá álltak volna-e a külhatalmak vagy nem? oly kérdés, melyre se mi, se Horváth Mihály feleletet nem adhat, miután ez irányban semmi kísérletek nem tétettek, de mint sok mást, az országgyűlési jobboldal, egyszerűen törvényes erőre emelte, tagadhatatlan lévén, hogy azon képviselőknek egy harmada se tudta, sőt tudja még most is, mi foglaltatik ama szerződésekben. — Ezt mondja, és igazat mond Kossuth Lajos.

De legyen való H. M.-nak azon állítása: hogy a külhatalmak változtatást nem fogadtak volna el; nem lett volna-e akkor a magyar miniszteriumnak kötelessége, hogy azon pontok, melyek a vámszerződésekben Ausztria előnyére, és Magyarország hátrányára

vannak, akként egyenlítettessenek ki: hogy az Ausztria és Magyarország köztöt egyezkedésnél, az ideig, míg ama vámszövetségek tartanak, Magyarország némi előnyökben részesítettessék. De persze, erre Ausztria nem állt volna rá, mert esze van, Ausztria csak arra áll rá, ami neki szolgál haszonul; nem mindenütt lehet ily szelid országgyűlési többséget fogni, mint ez a kedves miénk, mely nem arra gondol: mi válik az ország előnyére, de arra: hogy mit fogad el Ausztria. Így bárki is tudna egyezkedni, még ha egy eseppe esze sem volna is, mert semmi se bizonyosabb mint az, hogy a reá nézve előnyös föltételt, — ha van oly balga, ki a maga kárával megadja — mindenki elfogadja.

„De csak ugy van az“ — írja tovább H. M. — „midőn az ember, merő szenvedélyből mindent gyanusítani, mindent rosszalni akar. Hát Kossuthnak nem tetszik az, hogy az olasz-, német-, porosz- és oroszországi határszéleken fenlévő kezelési, üzleti s egyéb rendszabályok alkotásába és szükség szerinti változtatásába ezentul mi is csak annyi befolyást fogunk gyakorolni, mint magok az osztrákok saját földükön gyakorolnak? Vagy azt akarja-e, hogy még az osztrák tartományok határszélein is kizárólag csak a magyar kormány intézkedjék? ! Ine K. L. szemében még a legfényesebb vivmány is sérelemmé válik, — csupán azért, mert azt nem ő vivta ki! Vajjon nem egyedül azok izgatására vannak-e ezek elmondva, vagy, helyesebben, elferdítve, akik e dolgokat nem értik, s gondolkodni nem tudnak vagy röstek?“ Tetszenék biz az Kossuthnak, ha befolyást fogunk gyakorolni, — de épen mint mi, ugy Kossuth Lajos is nagyon jól tudja, hogy soha se fogunk gyakorolni, hogy semmiféle előnyben nem fogunk részesülni, ha az az osztrák érdekekkel összeütközésbe jönne, s hogy a had- és pénzügy feletti független intézkedést kiadván kezünkől, a többi mind csak komédia, ügy, és akkor tartatván meg általuk, amint és amikor akarják. Ezt kimondhatjuk bátran, kimondhatta Kossuth is, és rágalmozó az, ki e pusztá igazság kimondását izgatásnak kereszteli.

Itt áttér H. M. az államok függetlenségének magyarozatára, és saájtszerű fogalma itt tünik ki legjobban:

„Halljuk már, mily szépen s mily költőileg, de egyszersmind a fogalmakat összetévesztve, a történelmi tények okait nem fürkésztve, vagy azokat is összevegyítve ír e függetlenségről Kossuth Lajos.

„Az ősi hagyományos magyar politika, mely az összeolvadástól, mint a kárhozattól, mindig visszaborzadott s ellene mindig küzdött nemzedékről nemzedékre, fel van adva, s a magyar nemzet önként és szükség nélkül, a lehető leginopportunosabb pillanatban megadta, maga adta meg azt, amit semmi ármány, sem erőszak nem birt tőle soha kicsikarni . . . Az ország nem állam többé, az állam az osztrák birodalom, az ország ezen állammal összeolvadt. Az ily ország birhat kisebb nagyobb befolyással azon állam politi-

kájára; ... de mindig csak tartomány lesz, nem állam, nem nemzet. Miként Skócia, befolyásos része a britt államnak, és szabad is és virágzó is; de nem állam, nem nemzet; — tartomány.“

„Közbevetve, kedvem volna ugyan itt felvetni ezen kérdéseket: mi tulajdonkép az állam fogalma? Mi az állam célja? Megelégedhetik-e valamely nép az állam pusztá fogalmával, ha gyöngesége, vagy bármi más viszonyai s körülményei miatt ezen fogalomszerű állam az emberiség legfőbb céljait, az értelmi, erkölcsi s anyagi haladást, műveltséget az életben nem valósíthatja? És ha mindezt jobban valósíthatja egy más állammal egyenjogú szövetségbe lépve, vajjon nem cselekszik-e jobban azon nép, ha valamely más államhoz csatlakozik, mint annak egyenjogú társa? Megfelel erre Skócia példája, mely „szabad és virágzó“, — s kérdezzük meg, akarna-e egészen független állammá lenni s elválni Angliától? Megfelel Canada, mely, bár még csak nem is tartománynak, hanem pusztán gyarmatnak nevezik, mégis szabad és virágzó. Ezt néhány év óta Angliá minden módon elakarja választani magától és független állam gyanánt saját szárnyaira bocsátani; és ime Canada nem akar megválni az anyaországtól! Nem akar független állammá lenni, inkább marad Anglia tartománya, sőt gyarmata!“

Amennyire nem lehet hozzánk hasonlítani Skóciát, épen oly nevetséges hozzánk hasonlítani Canadát. Skócia századok óta jóllétben virágzik Anglia mellett, s egész más viszony által csatoltatik ahhoz, mint mi Ausztriához, Angliának érdekében állt, és belátta, hogy Skóciának mellette erősnek és virágzónak kell lenni, hogy fennállhasson Brittanía, de Ausztria ellenkezőleg cselekedett mindig, főtörekvése lévén Magyarország elnyomása, s gyengítése. Magyarország nem meghódított ország, ez független állam, és soha nem nyugodhatnék meg abban, hogy Ausztriával egynek tekintessék; s daczára annak, tartomány gyanánt kormányoztatott mindig, s az osztrák politika soha se fogja megengedni, hogy virágzó, tehát erős lehessen.

Hogy lehet pedig egy független államot Canadához, egy gyarmathoz hasonlítani. — A kanarit, ha kaliczkájából kibocsátják, elvész; a rabságban nekedett ember nem tudja felhasználni és élvezni a szabadságot. Kinek lábai rablánczokhoz vannak szokva, nem mer az sebesebben járni, ha a lánczoktól megszabadul sem. Canada szokva van a rabsághoz és nem akar, mert fél, mert talán nem is tudna független lenni; nem akar menekülni Anglia atyai hatalma alól, — mert Anglia nem is volt neki mostohája.

Hozza fel Horváth Mihály Írlandot, hozza fel Hollandot midőn az a spanyol iga alatt nyögött, hozza fel Svájcot az osztrák uralom korából, hozza fel az amerikai köztársaságot a Washington előtti

korból, hozza fel Lengyelországot, s akkor tegyen összehasonlítást, azok és Magyarország közt.

Azon állítására pedig: hogy igen ám, de a közösügy boldoggá tette hazánkat, — mosolyogni fog egész világ.

H. M. a ferditéseket is felhozván, részünkön van a jog, hogy a ferditéseket szemére lobbantsuk.

Midőn Kossuth azt írja, hogy Velenczét semmiféle ígélet által nem lehetett volna reávenni, hogy osztrák uralom alatt maradjon, H. M. előáll a csángó magyarokkal, ha vajjon Kossuth ezekre számítva akarna-e elválni Ausztriától, mint ahogy Velencze olasz testvéreire számít?

És ha nem volnának olasz testvérek, az egykori velencei köztársaság emléke nem ösztönözné-e Velenczét folyton arra, hogy az idegen uralom nyomása alól kiszabaduljon? Mit gondol Horváth Mihály? Mi azt gondoljuk, hogy igen, habár semmiféle földi támaszra nem számolhatna is, de egyedül elszigetelve állna a népek között, mint Velencze városa a tengeren. Még akkor is. Nemzet, mely az önállóság zamatát megízlelé, előnyösebbnek tartja a halál, mint egy őt összesajtoló, nyomorékká tevő hatalom karjaiba dőlni; és mint a nemzetek, ugy az öntudattal bíró emberek is, inkább választják a halált, mint hogy karjaik, vagy lábaik levágassanak.

Kár, hogy az ily függetlenségi törekvést gunyos szemmel tekinti oly történetíró, kinek harmincz év óta elég alkalmja lehetett a nemzeti küzdelmek nagyszerűségét csodálni; és kár, hogy egyuttal a velünk egyenlő testvérnemzeteknek, öntudattal vagy öntudatlanul, jelet akar adni, hogy a Kossuth által felhozott példát félreértsék.

Ily ferditésekhez soha nem nyult Kossuth Lajos.

A nemzeti féltékenység, avagy tudatlanság volt oka eddig, hogy közösügyek nem alkottattak, írja — H. M. — de: „Istennek hála“ — így kiált fel — „ezen okok többé nem léteznek. A hatalom nem csak nálunk, hanem a velünk együtt ugyanazon uralkodó alatt élő többi országokban is véglegesen szakasztott a kényuralommal, — szakasztott erős önérdékénél fogva, mert az utolsó évtizedekben reá sulyosodott megrendítő csapások után tisztán belátta, hogy a kényuralmat tovább is fenntartva, saját vesztébe rohanna. Szabad alkotmányos szervezetben mozog a kormány és a közélet nálunk ugy, mint a Lajtán túl, egymást egyensúlyozva, egymást kölcsönösen biztosítva. Ebben minden józanul gondolkodó nagyobb garantiáját láthatja önállásunknak s függetlenségünknek, mint a mult kor valamennyi törvényeiben együttvéve.“ A nemzeti féltékenység tehát nem létezik többé! És H. M. ennek örül. Örül, mert szerinte a hatalom véglegesen szakasztott a kényuralommal.

Legyen oly szives H. M. száz év múlva felébredni, és akkor mondani ezen szavakat, hogy legalább egy kis alapja legyen. A 19-ik században élve nem igen hiszünk a jövendöléseknek, tényeket aka-

runk látni, s midőn véglegességről van szó, nem órákig tartó tényeket. Noha most tisztán nem láthatunk még oly tényeket sem. És miután H. M.-nak az alkotmányosságról furcsa fogalmai vannak, azt sem csodáljuk tőle, ha azt állítja, hogy „szabad alkotmányos szervezetben mozog a kormány.“

A spartai helotáknak volt egy évben egy napjuk, midőn játékból szabadok voltak, de a spartai heloták azért mégis csak rab-szolgák voltak. Mi még azt se mondhatjuk: hogy egy szabad nappal bírnak. A fogalom pedig köztünk csak azon különbséget teheti: hogy mi Krisztus után, a 19-ik század . . . . szolgái vagyunk.

Ezt túlzásnak mondhatja a deákpárti többség, pedig rájuk tekintve még ily különbséget is alig merünk tenni; legyen tanunk Rajner Pál, a Hevesmegye ellen kiküldött királyi biztos, hol a megyét oly törvényes szabadságában akara korlátozni, minő még I. Leopold alatt is túlzás lett volna a kormány részéről.

Az összeolvasztási kísérlettől sincs többé okunk félni, miután az már megtörtént. Észre tudjuk venni, — de meghiusítani nem, — ha H. M. felfogása szerint, azt tartjuk, hogy így van legjobban.

Hogy a legjobb és dicsőbb eszméket porba tiporjuk olyanok előtt, kik mindig porban fetrengenek, ahhoz nem kell valami nagy tudomány, de azok előtt, kik márvány alapon állnak, mint amilyen alapot képeznek az 1848-iki törvények, — azok előtt lehetetlen. Hiába szedi elő H. M. prédikálószókre való minden tudományát, azon hivek, kik Kossuthot tartják hitök igaz hirdetőjének, nem fognak többé a bigotteria által annyira elragadtatni, hogy körülmányarított szépszavaktól elcsábíthatók legyenek. Hirdesse H. M. saját hitéből folyó igéit az új közösügyes vallásnak, darabszámra megvett hiveken kívül nem lesz egyetlen egy sem, ki csupán szinlelésből azokat hinné üdvözítőnek.

Állítson a világ egykori csodájánál, a rhodusi szobornál még százszor nagyobb képzelt bálványokat a közösügy diadalának emlékére, csak lábai közt fogunk annak átbujkálni, és csakis addig, mig egy jöhető földrengés összedönti.

Erőltetni lehet valamit, de mihelyet az erőltető karok elgyengülnek, az erőltetett ismét visszalép álláspontjára, vagy oly támaszhoz veti magát, melynek védelmétől egykönnyen hozzá félni nem lehet. — Így fognak járni a reánk erőltetett közösügygyel is.

Mi a Kossuth Lajos magánleveleit illeti, annak bonczolgatásába nem bocsátkozunk, bár lovagiatlanul a nyilvánosság elé csempészve feltárva fekszenek előttünk, de mert minden magánlevél (ezek pedig, bármit állítson H. M., magánlevelek) a privat jog egyes szentségét képezi, ahhoz nyúlni tartózkodunk.

Sem Horváth, sem Deák Ferencz, de senkise mondhatja el magáról, hogy ne volnának, bár a haza ügyéről irt oly levelei, melyeket semmi áron nem adna a nyilvánosság elébe. Pillanatig tartó hangulat, el-

keseredés, vagy néha fel-felemelkedő reménytelenség oly lelkiállapotba hozhatják a legnagyobb embert is, hogy azon lelkiállapot szüleményeit, bár jól esik neki meghitt barátjaival közleni, — de nem szánja a nemzet elébe.

Rablást, a legméltánytalanabb visszaélést követte el Horváth Mihály, midőn tolvakezek kl oly egyén szentélyébe nyúlt, ki ez elkövetett bűntettért őt feleltre nem vonhatja, pellengérrre nem állitathatja.

Nem szolgálhat itt mentségül semmiféle hazafiui phrasisokkal körülgárnirozott állítás, ez becsületbeli ügy, és üljön össze a legelső becsületbeli bíróság, Horváth Mihályt e tetteért el fogja ítélni.

Szolgáljon Kossuthnak vigasztalásul, hogy a nemzet ezt elismeri, belátja, feltépett magánleveleit nemolvasottaknak tekinti, bár azokban a nagy hazafi fájdalmas kitéréseinél egyébre nem találhatna.

Horváth ölni akart, csakhogy törét történetirói szívébe ütötte, melynek neve hitel; ölni akart, csakhogy a jellem, melynek, hogy magát fedhesse, képzelt árnyéka alá bújt, — tisztán ragyog, s a nemzet leplezetlenül ismerte fel Horváth Mihályt!

Legyen a jobboldal boldogitva általa.

Az osztrák uralom áttekintése.

I.

Bevezetésül az osztrák uralom korszakába legczélszerűbbnek véljük Horváth Mihálynak „Magyarország történelmében“ irt saját szavait idézni:

„A mohácsi vésznapi után szomoruan viradt fel a magyar nemzetre nyilvános életének egy újabb korszaka. Mert ezen ütközet, ha nem is egyedül, mint egy elvesztett nagy csata, de mint oly időpont, melytől kezdve történelmünk az előbbtől egészen különböző irányt vett, valóban epochalis eseménynek nevezhető. Volt ugyan a mult korban ennél már szerencsétlenebb ütközete is a nemzetnek. A mohi ütközet 1241-ben, midőn a győzedelmes mongolok az országot másfél évig tartó pusztítás által, a szó teljes értelmében rommá dulták, mind emberéletben, mind javakban hasonlíthatlanul nagyobb károkat vont maga után. Az ország csak több év múlva épülhetett fel, az iszonyú csapás okozta nyomorból, de nemzeti királyai alatt — kiknek érdeke a nemzetétől külön nem vált, kik, daczára a főhatalom kisebb vagy nagyobb terjedelmű gyakorlata miatt támadt belvitáknak is, csak úgy mint maga a nemzet, mindig az ország javát, független önállását, belső, s külső virágzatát tekinték főczéljoknak, — e nemzeti királyai alatt az ország ismét csak felszedte magát, s okulván veszedelmén, még erősebbé, virágzóbbá lett mint annakelőtte. A mohácsi ütközetnek, mint olyannak, közvetlen ugyan nem voltak epochalis következményei; mert bár a király egy hadsereggel, — igaz, a nemesség virágából álló hadsereggel elveszett, de miután a török egyhónapi pusztítás után kivonult, sem az alkotmány, sem a független nemzetiség nem szenvedett csorbát: mindazáltal mégis méltán epochalisnak, új korszakot alkotónak nevezhetjük ezen ütközetet. Ettől fogva kezdődte a nemzet hosszú szenvedései, ennek következtében álltak be ama körülmények, melyek a török hódításának később utat

nyitottak, s melyekben az ország trónjára egy új fejedelmi ház ült, melynek mint több más országok, s nemzetnek uralkodójának, külön érdekeinél fogva másutt volt nehézkedési pontja. . . . .

Ime ezek a Horváth Mihály szavai, melyek taglalását későbbre tartjuk fen magunknak.

Igaz, a mohácsi vész után megtépve, megszagatva, király nélkül állt a magyar nemzet, épen így király nélkül állt a várnai csata után is, de azért nem veszett el. Néha gyámoltalan királyaiktól maga a végzet szabadítja meg a nemzeteket, melyek ha képesek felfogni a sors intését, meggondolva összébbtartó, erősebb karral erősebb trónt emelnek maguk fölé.

Királynak lenni szép és dicső dolog, s roppant inger hatalmas emberek vágyait felfokozni. Királyválasztáskor a nemzet ha nem bir öntudattal, kockajátékra teszi saját sorsát, oda hajlik, hol legszínesebb ígéretekkel állnak elébe, s vezetőit megnyerelve vagy megvesztegettetve, egyszer csak megcsalatra, kijátszatra látja magát.

A magyar nemzetnek megvolt királyválasztási joga, de a mohácsi vész után hirtelen nem tudta: hogy e jogával mitévő legyen? Azon önérzet, hogy e nemzet szolgált gátul a töröknek európai foglalásai ellen, s hogy saját testével fedezve Németországot, ugyszólván annak létezését tartotta fenn és védelmezte, gyakrabban fordult a német rendekhez, felszólítván: hogy nem Magyarország, de saját jobblétük s biztonságuk tekintetéből, ne nézzék tétlen, mint küzd a török áradat ellen ez aránylag csekély magyar erő, bár a töröktől mindenféle ígéretekkel odacsábítottatik, hogy annak Németországba szabadutat engedjen. Ez esetben nem csak szabad és békében marad, de zsákmányokban is részesítettik.

Más nemzet állva a magyar helyén, talán hajlott volna ezen ígéretekre, de a magyar becsület és lovagiasság ama legnyomasztóbb körülmények közt sem volt megvásárolható.

Most, a mohácsi vésznap után a nemzet újra Németország felé fordult, segílyt kért, bár ugyan tapasztalhatta: hogy ígéretnél egyebet nem kapott soha.

Ferdinand főherczeg volt V. Károly császárnak birodalmi helytartója, ki a magyar koronára nagyatyja, Miksa császár, és II. Ulászló közt létrejött szerződéseknél, mit a nemzet azonban nem ismert el, és Annával, az elhunyt Lajos nővérével történt házasságánál fogva igényt tartott. A kért segíly helyett egy trónkövetelő lépett most a nemzet elébe, bár követeléseit inkább kérelem- s ígéretekkel cziczomázott nyájas modorban adta elő.

Ferdinand főherczeget a magyar királyi trónra bizony nem igen hívta a nemzet, de neki a zavarban kilátásai lévén, ő kérelmével fel nem hagyott, néhány magyar urat ígéretekkel és adományokkal megvásárolván, azok által is egyengetteté saját számára az utat.

Ígéretnak igaz hogy elég volt, mivel a főherczeg a nemzetet kecsgetetni kezdé, de mert az ország nagy többsége Szapolyai Jánost

már királyának kiáltotta, nemkülönben minden idegen uralkodótól iszonyodott, a szép szó nem tette meg kellő hatását.

Igéreteken igen bővelkedett most V. Károly császár is, ki Ferdinándot érdekeinek okánál fogva nagyon szívesen látta volna a magyar trónon. Igérte: hogy ha öcsese királynak választatik, azonnal elveri Magyarországtól a törököt, s annak hosszan tartó áldásos békét biztosít.

Báthori István nádort, Szalaházy Tamás veszprémi, Brodarics István szerémi püspököket, Batthyányi Ferencz bánt, Thurzó Elek tárnokmestert, Tahy János várnai pörjelt sat. urakat Ferdinánd következő ígéreteivel vásárolt meg, hogy őt a királyság elérhetésében minden tőlük kitelhető eszközökkel pártolják:

„Ha törekvésük miatt megkárosíttatnának, e kárukat két év alatt megtéríti, elvesztett javaikat visszafoglalja, vagy egyenlő értékűekkel pótolandja, őket hivatalokkal és javakkal minden mások előtt jutalmazandja.“ Nemkülönben a megvásárolt 13 urat s a nemzetet is (?) biztosítandó, czélja elérésének tekintetéből ezeket írja: „Magyarország minden rendeit azon szabadságaik s törvényeikben, melyekkel a néhai magyar királyok ideje óta éltek, ha tán fegyverrel jutna is az ország birtokába, épen úgy megtartja és oltalmazza, mintha mindnyájok akaratával választott volna királylyá; az egyházi s világijavadalmakat idegenekre nem ruházza, külföldieket az ország tanácsában nem alkalmaz; II. Endre király rendelvényét, melynek megtartására Magyarország királyai, a koronázáskor megesküdni kötelesek, szentül megtartja.“ — Ir aztán még ezenkívül több szép ígéretekkel biztató levelet is.

Az általa Pozsonyban hirdetett országgyűlésen néhány nemes megjelenvén, mert ott, és épen akkor semmi akadályt nem láttak, s az ígéreteken által már is vakok levén, Szapolyai János a nemzet többsége által választott királylyal szemközt, tettük súlyát talán felfogni sem bírván, vagy a hazát önérdékeknek áldozván, Ferdinándot királynak kiáltották.

Volt tehát most a nemzetnek egy király helyett kettő, meglehetősen gyenge mind a kettő, kétfelé osztván a nemzetet és a nemzet érdekeit, kétfelé vágván a trónt, melyet most a véletlenségnél egyéb nem támogatott. Szapolyai pártján volt a magyarság nagy része, Ferdinándén az V. Károly császár ígérete, de egyik se oly erős, hogy nem csak az országot külellenségek becsapási ellen, de csak saját magát is fenntartani s védeni bírta volna. Egyik részről kitéve a töröknek, másik részről kitéve a németnek. — „Egy oldalról a német, más oldalról a török,“ — írta Velenczébe a rendek egyike, Sátor Gáspár; „boldog lesz, aki magát valamely békés helyre megvonhatja.“

Ime ily reményekkel kecsegtette Ferdinándnak törvénytelen

trónralépte a magyarokat, kik „Németországnak“ — tett szolgálataikért, őt nyerték vala, őt, ki királylya lehetőségnek cselja után minden eszközzel törve, rövid alatt sötét gyászszal boritá be az egész országot.

Ez dióhéjba szorított története az osztrák uralom csirájának, mely véletlenül jelent meg, s az ország szorongatott állapotát felhasználva, fészket kezdve verni magának.

Most kezdődött a két király dicsőséges fellépése egymás ellen.

Azon meggyőződésben élve, hogy olvasóink ismerik átkos nemzeti viszályaink ezen eredő forrását, csak futólagosan, hogy mégis némi elfeledett pontokat újra feltárjunk az emlékezet előtt, — megyünk rajtok keresztül, később minden időzésünk okát indokolván.

Ferdinándot ügyei nemsokára Csehországba szólítván, mielőtt elutazott volna, egy nyílt levelet intézett az ország lakosaihoz, mely lovagias színezeténél fogva igen méltó az elolvasásra:

„Ő“ — ugymond a levelében, — „Szapolyai Jánost, ki Lajos királyné, a nádorispán, s a többi főrendek ellenvéleményére, a koronát, melyre ifjú kora óta minden fortélyokkal törekedett, magának jogtalanul eltulajdonította, mint az ország szabadságának sértőjét, üldözni fogja ugyan, de Magyarország, mely amnyi éveken át a kereszténység védfalaul, s bástyául szolgált, császári bátyjával együtt csak javára törekszik. Ez az oka, hogy bár a szerződéseknél fogva, alapos jogai vannak az országra, mégis bevárni kívánta a pozsonyi gyűlésen történt elválasztását, hogy mindenki láthassa, miként nem félelem s rettegés által akarja kicsikarni az engedelmességet és hűséget, hanem mint jó, kegyes, és keresztényi királyhoz illik, az alattvalók megegyezésével, és jóakaratával és szeretetével kezdi az uralkodást.“

Bár ismerjük az uralkodói politikát, s tudjuk, hogy az uralkodók még a legműveletlenebb, rabigában sinlődő népeknél is szép színekkel akarják beburkolni tetteik homályát, de e nyílt levelet olvasva, mintha csak alapnak letett sorait bírnánk a háromszázévesnél öregebb osztrák politikai színezetnek, olyannyira hasonlít az, az azóta kibocsátott ilyenmű nyilatkozatokhoz, fő érvül használván másra kenni saját hibáikat, és oly szinben tüntetni elő mindent, mintha azt, a beszélni s gondolkozni nem tudó csecsemő, csupán saját jobbvoltát érezni tudó ösztönéből is, már úgy akarta volna.

E levél aztán ismét zsupolva van ígéretekkel, biztatásokkal, atyai intésekkel, ugyannyira, hogy az abból kisugárzó jóakaratnál többet saját édes szülőjétől se várhatna az ember.

Rokonszenvünk Szapolyait sem illeti másképen, csak hogy ő mégis magyar volt, s a nemzet részéről sokkal nagyobb ragaszkodással dicsekedhetett. Ő Ferdinándnak e nyílt levelére, hogy azt ellensúlyozza, egy másik irattal válaszolt, melyre aztán Ferdinand, saját

leveléhez még Károly császárnak is egy levelét kapcsolván, felelt. A rendek azonban, elérkezettnek látván az időt, de többségükben is bizva, e levele ellen óvást tettek; a többi közt ezeket mondván: „Mi felségednek az országra való örökösödési jogát illeti: tudja meg felséged, hogy Magyarország sem jegyajándokul, sem hűbérül el nem adományozható, hanem minden külfejedelem hatalmától független ország, melyet sem elébbi, bár törvényesen megkoronázott királyaink, sem saját őseink nem adhattak bárkinek is örökségül, kivált miután annak birtokából, a törvény minden idegen fejedelmet kizár.“ — S ezen írásoknak súlyt adandók, elvégezték: hogy azok javai, kik Ferdinandot királylyá választották, elkoztassanak.

Az ellenkirályok most már a fegyver szerencséjére bízták ügyöket, s kezdetét vette ama századokig tartó szerencsétlen harcz, melynek folytán a török fél Magyarországnak ura lön, s a nemzet ennek, s a behozott, harczra gyáva, de zsarolásra kitünő német zsoldosoknak martaléka. Ez az első tény, melyért Ausztriának (Horváth szerint) — lovagias hálával tartozunk.

Szapolyai János, bár a magyarság nagy része pártján volt, erélytelensége miatt, a Ferdinand részint magyar, részint külföldi zsoldos hadaitól több vereséget szenvedén, végre az ország legnagyobb ellenségéhez, a törökhöz fordult, hogy őt Ferdinand jogtalan trónkövetelése ellen segítse. Szolejmán kapván az alkalmon, hogy kezét ismét Magyarországra tehesse, 1529 év május 10-dikén 200,000. et meghaladó seregével János király segedelmére indult.

Most már hogy szavát beváltsa: így amugy kiverendő a törököt, Károly császáron lett volna a sor. Mi a nagyhangú ígéreteket illette, azzal ő felsége gyakran túlságosan is pazarul bánt, de midőn ígéreteinek beváltására került a sor, rendesen talált ürügyöt és alkalmat, hogy alóla kibujhassék.

A Ferdinand-pártiak most ijedve fordultak királyukhoz, mind a török sarczolásától, mint pedig a Szapolyai boszujától félvén, s őt hadak előállítására unszolták. A hadak előállítása azonban sokkal nehezebb dolog volt, mintsem hogy a gyenge erejű Ferdinand valósíthatta volna, azon egyszerű, de gyáva védelemhez fordult tehát, — mit a magyarok nélküle is meg tudtak volna tenni: hogy a szultánnak évenként fizetendő 100,000, Ibrahim nagyvezérnek pedig 6000 aranyat ígérjen. Követe azonban a szultán által el nem fogadtatott.

Az ilyen közösügyes védelem nem unszolá valami nagy lelkesedésre a németpártiakat, s midőn a szedettvett csöcselék német zsoldosok működését is látták volna, kik, midőn a török Budát vivni kezdé, a vár parancsnokát, Nadasdy Tamást, ki a várat a végsőig védelmezni akarta, a német őrség megkötözte, s a vár kapuit szabad elköltözés feltétele alatt megnyitotta, sokan elkeseredésükben Já-

noshoz pártoltak. A török aztán az ország nagy részét meghódítván Szapolyainak átadta, maga pedig az országból kitakarodott.

Ezzel azonban semminek se lett vége, Ferdinand ezután se mondott le igényeiről, s a harcz, daczára több békekisérleteknek, egyre dulta hazánkat, s a pártok oly ellenségeskedéssel viseltettek egymás iránt, hogy az égetés és öldöklés mindkét részről napi foglalkozás kezdett lenni.

Ez is egy ok, miért az osztrák kormánynak lovagias hálával tartozunk.

Tény, hogy Ferdinandnak a magyar koronához joga nem volt, az se sógorság-komaság, se uralkodói magánszerződés által, melyet azonban a nemzet érvényesnek soha el nem ismert, nem lévén örökölhető. A főherceget leginkább az ország zavaros állapota, s egy pár magyar úr, kiket ígéreteivel maga részére hódított, indithatta arra, hogy fellépjen, s e fellépésének következtében a nemzetet végtelen kínos szenvedésekbe bonyolítsa.

János király meghalálózván, a trón özvegyére, Isabellára s annak csecsemő György fiára maradt, kik mellé kormányzóul még életében Martinuzzi vagyis Frater Györgyöt rendelte. A nemzet azon része, mely Szapolyaival tartott, özvegyét királynéul elfogadván, a harcz Ferdinanddal tovább folytattatott.

János halála után Ferdinand azonnal követet küldött a portára, hogy ha másként nem lehet a török kegyét megnyerni, a szultánnak évenként fizetendő 30, Ibrahimnak 6, és Junisz bégnek 2 ezer aranyot ígérjenek: e szerint másodszer nézte már az országot a töröktől megvásárolható áruczikknak, s a nemzetet oly tókének, mely az ő királylyá lehetéseért vagyonát, jövedelmét feláldozza. A török miután már János királynak is védője volt, s mert az Isabella pártolása által talán nagyobb konczhoz vélt juthatni, Ferdinandot ígéreteinek daczára sem ismerte el magyar királyul, de az özvegy pártolásának színe alatt roppant haddal az országba jött és Budát hatalmába keríté, honnan aztán másfél századnál tovább üzte zsarolását, s uralkodását hol az ország, hol pedig annak egyes részei felett. Igaz, hogy elvégre is osztrák segélylyel üzetett ki hazánkából, de ha osztrák nem lett volna, talán soha se birta volna azt hatalmába keríteni, amint a nemzet százados küzdelmei ezen állításunkat bizonyítják, sőt erősbités helyett az osztrák uralom nemzetünket folyton végveszélyének sirja felé terelte.

A német tanácsosok hatalma, kik lehet mondani azóta folytonosan uralkodtak királyaink kedélyén, csakhamar felül kezdvén kerekedni, Ferdinand ezek unszolására Perényi Pétert, ki egyike volt legerélyesebb védőinek, azon gyanuból, mintha a törökkel fondorkodnék, elfogatta, s börtönre vetette, így kezdvén meg később kormánya által örököltetett hagyományos háláját. Ennek hallatára több magyar ur távozott a táborból, Thurzó Elek királyi helytartó pedig hivataláról is lemondott. „Oly tanácsosok mellett,“ — írta Nádasy-

nak — „minők — a fejedelmet környezik, én sem érzem magamat biztosságban.“

Ha ily fegyverekkel kellett volna küzdeni, ugy az osztrák uralom minél hamarabb elterjedt volna Európában, de ám a törökkel így bánni nem lehetett.

A német segély, mely részint német, részint spanyol zsoldosokból állt, nem igen hirdette a császári fegyverek dicsőségét. Zsold- és zsákmányért harczolván, az képezte lelkesedésüket, s hol nagyobb volt a veszély, ha csak szerét teheték, pedig rendesen tehetőék, tehát elszaladtak, s ha mint őrségnek várak voltak védelmükre bizva, azokat csak kissé heves megtámadás után is, rendesen feladták.

A török ezalatt napról-napra nagyobb hódításokat tett, s a Ferdinand-pártiak látván: hogy királyuk az országot megvédeni gyenge, nehogy tehát meghódítatván a török szolgálivá legyenek, számosan elhatározták, hogy a törökkel alkudozásba bocsátkoznak.

Mi a magyarok vitézséget illeti, ekkor kezdődtek meg a ragyogó hőstettek, melyek eltörülhetetlen betűkkel lesznek a világtörténelem könyvébe megírva. Ekkor merültek fel a Losonczy, Szondy, Dobó, Amade, később Jurisics és Zrinyi stb. nevek, minden lépten-nyomon példait adván csekély harczosaikkal hősi önfeláldozásuknak. Maroknyi őrséggel várakba szorítva, óriási erőt kifejtve roppant török táborokkal küzdének, segélyt várva a király részéről, de soha nem nyerve hullatták el drága vérüket.

Ily dicső hősök magyar vezér alatt egyesülhetve újra előidézhettek volna Hunyady János fénykorát, de a német kormány, a magyar fegyverek győzedelmére talán már akkor is féltékeny, a magyar sereget várakban felosztva, elzárva tartá, zsoldosai pedig gyalázatosnál gyalázatosabb vereségeket szenvedtek. A magyarok máskülönbén is, nem egyszer bizonyíták be, hogy még van akaratjok és erejük hazájok védelmére felkelni, és pénzzel, vérrel, vagyonnal áldozni. Az 1544-diki országgyűlés a szokottnál sokkal nagyobb mérvben rendelte meg a felkelést, az urak és nemesek sajátszolgálatukon kívül, minden tiz jobbágytelek után egy lovast, — a királyi s koronajavak és jövedelmek bérlői, az egyházi tizedek birtokosai minden 100 ft. után egy lovast, a főpapok a tiz jobbágy után felállítandó telekkatonán felül minden 100 ft. után öt lovast, a szabad királyi s más nagyobb városok lelkészei minden 100 ft. után két lovast, a szegényebb papok tizen egy lovast, — stb. határozatotott, hogy küldjenek a király zászlói alá.

A magyarok azonban ezen áldozatkészségüknek se vették sok hasznát, Ferdinand dicső harc helyett folytonos alkudozási kísérletekkel s ígéretekkel akarta békére birni a törököt, miután gondjait inkább a német császárság, mint Magyarország boldogsága foglalkodtatá. Megkötött kézzel kellett tehát a magyaroknak nézni a törökök foglalásait, s tünni, hogy az az ország felében uralkodjék.

A nemzet azon része, mely Ferdinandnak hódolt, azon remény-

nyel tévé azt, hogy általa a török becsapásoktól s uralomtól megszabadúl, s ime épen ez által vonta a török-uralmat saját nyakára. Segély a külföldről, melyben bizott, nem igen érkezett, vagy ha érkezett, nem volt köszönet benne, kiéhezett zsoldos csapatokból állván, s azok jobban pusztítottak, s telhetetlenebbek voltak a töröknél. Saját véderejére se támaszkodhatott, mert az szét volt tépve és feltaglalva, az egyesítés pedig királyi akarat vagy rendelet nélkül, lázadásnak tartatott volna, mint később tartatott is.

Ferdinand 1552-ben, nagynehezen mintegy 10—12 ezernyi sereget gyűjtött össze, ekkor már a török hazánkat végveszélylyel fenyegetvén. A 12 ezernyi sereg vezérlete, melyhez a Fülel táján táborozó mintegy hétezernyi nemesség is csatlakozott, Teufel nevű győri kapitányra bízott. Teufel rossz hadvezér lévén, Ali basa csekélyebb serege által, miután a német dandár még hozzá mindjárt futásnak indult, tönkre veretett, és seregéből 4000 elfogatott. „Vajha e fővezér,“ — írja keserűségében Batthányi Ferencz Mária királynénak — „ezen ütközet előtt a mennybe vitetett, vagy a pokolba szállott volna le, jobban megtanulni a vezéri tisztet, hogy anynyi szegény had oly gonoszul ne veszett volna el alatta . . . Ha még Szolnok és Léva is elesik, az egész tiszai vidék, s valamennyi bányaváros a török alá kerül. Oly veszélyben s nyomorban van most szegény Magyarország, hogy az anya gyermekét eldobva, a férj hitvesét elhagyva kénytelen futni az elleenség elől; maga az Isten is annyira megnehezíté rajtunk kezét, hogy a mezőn az ellenség fegyvere, a vírusokban a döghalál emészt fel bennünket. Ettől féltém én eleitől fogva, látván ügyeink nagy hanyatlását. Mert oly nemzettől kormányoztatunk, mely magát sem tudja kormányozni; ahol az úr szolgáltaiban nem bizik, ezek neki nem szolgálhatnak szeretettel. A királyi felség Pozsony felé akar táborba menni, de mi hasznot hajthat ezen, oly kései hadjárat, át nem láthatom . . . Ha hazából kivándorolnom kellene (de kérem az Istent, küldjön rám inkább halált) . . . könyörgök felséged előtt, tekintsen reám, s hitvesemre egyes szemmel.“

Ilyen volt I. Ferdinand alatt az ország védelmi és harczképességi állapota. De tekintsük a királyi eskü és ígéretek betöltésében másként, jobban avagy még rosszabbul álltak-e az ügyek?

Ferdinandnak, mint azon uralkodóházból választott első királynak mindenesetre érdekében állt, a nemzet szeretetét és bizalmát megnyerni, hogy a magyar trónt utódai számára is biztosithassa: hogy mennyire, mily fokra szállhatott le a nemzethez e célját szem előtt tartva, jóindulatával: következik.

Itt legcélszerűbbnek találjuk szóról-szóra idézni Horváth Mihály történelméből:

„A király folytonos távollétében nem egyszer történt, hogy a német kancellária útján küldé át rendeleteit a magyar országtanáchoz, vagy az országban lévő idegen hadak vezéreire. A német kan-

cellaria ebből jogot kezd magának tulajdonítani, mind sűrűbben, s korlátlanabban avatkozni a magyar kormány ügyeibe. És most annyira vitte a dolgot, hogy már e szokásossá lett pénzsegélyt is, az országgyűlés közbejötté nélkül, csupán körlevelek által akarta volna beszédetni. Szerencsére most nem egy, a német tanácsosok minden intésére hajló helytartó, hanem Nádasdy János nádor ült az országtanács élén, ki ragaszkodásával az uralkodó iránt, szintoly tiszteletet párosított magában az alkotmány irányába. Az országtanács tehát felterjeszté a királynak, hogy kivánságát a körlevél kibocsátása iránt, mint az alkotmányos törvényekbe ütközőt, nem teljesítheti. Erre egy leirat érkezett a tanácshoz, azt vitató, hogy a közjó felette áll minden törvénynek; hogy azon törvények, melyek a múlt korban szükségeseknek találtattak, a jelen körülmények közt nem szolgálhatnak zsinórmértékül, s bizvást félrevethetők, ha a közjó úgy kívánja; stb. — A tanács azonban szigoruan ragaszkodván feliratához, országgyűlést sürgetett; Ferdinand még se látván tanácsosnak annyira feszíteni a húrokat, 1559 januar 6-dikára országgyűlést hirdetett.

„A kitűzött napon összegyűlt rendek előtt nem maradhatott titokban a király említett szándoka (t. i. nagy pénzsegélyt kívánván); „a gyűlés“ — mond Istvánfy — nagy panaszok és lárma közt, elég zajosan folyt le. „Az alkotmány sértésnek szándoka mindenekelőtt a számos évek óta meggyűlt sérelmeik bepanaszlására ösztönzé a rendeket. „Mielőtt a királyi kívánatok tárgyalásába fognánk, — ugymond a törvényczikk — mély fájdalomtól, és a múlhatatlan szükségétől kényszerítve, nem mellőzhetik, hogy azon felette nagy, s elviselhetlen nyomatásukat, melyeket mind szabadságaik és kiváltságaik sérelmei által, mind több másféleképen is, ő felségének hadnagyaitól, s más mind magyar, mind külföldi tisztviselőitől, a közjog, és ország törvényei ellenére, több év óta s már igen hosszasan szenvedtek, ő felségének röviden elő ne adják, s azok kegyelmes orvoslásáért ne könyörögjenek. Ezt ők már előbb is, majdnem minden gyűléseiken sürgették, s ő felsége kegyelmesen meg is ígérte; miért aztán ők is könnyen hajoltak pénzsegélyt illető kívánataira; a bajok mindazonáltal nagyobb és nagyobb rakásra gyűltek.“ Elpanaszlák aztán, mily felszámíthatlan károkat és nyomorgást szenved az ország a katonaságtól, mely azon ürügy alatt, hogy zsoldja nem fizettetik, kiméltlenül pusztítja és zaklatja a lakosokat, és annak tisztjeitől, kik nemcsak fosztogatnak, de ő felsége hű alattvalóinak javait, földjeit is gyakran elfoglalják; — továbbá mily önkényes zsarolásokat szenved az ország a királyi biztosoktól, kik, mivel ő felségétől küldettek, minden törvényteleniséget büntetlenül elkövethetni vélnék. E bajok orvoslása végett egyebek közt kéri a királyt, éljen a magyar ügyekben ezentul kizárólag magyarok tanácsával stb. Igazságosnak látják tehát, hogy valamint a magyarok nem alkalmaz-

tatnak a külföldi kormányügyekben; úgy a külföldiek se vegyenek részt azokban, mik egyedül Magyarország jogait, szabadságait illetik.“ stb.

A sérelmek orvoslása megígértetett, de nem teljesítetett, noha a pénzsegély megszavaztatott. Később is mondta ugyan a király, miként gondja lesz rá, hogy a panaszok orvosoltatván, hű alattvalói jogaikban, és szabadságaikban fenntartassanak, s hiszi, hogy e tekintetben eddig is betöltötte királyi tisztjét.

Ferdinand, daczára annak, hogy a rendek és nemzet kívánságát soha ki nem elégítette, hogy védelmi ígétét nem teljesithetvén nem is teljesítette, s így trónra lépte óta az országnak se mint király, se mint vezér, se mint a törvényhozás feje, hasznot nem hajtott, erejét hanyatlani érezvén, előbb Ferdinand, később Miksa fiát akarta még életében megkoronáztatni. Ezt ismét megvásárolható urak közbejárásától remélvén.

Olyannyira félünk, rettegünk kimondani e szót: „hazaárulás,“ miután az elkövethető bűnöknek legnagyobbika ez, pedig hány száz és száz példa bizonyította már, hogy önző nagyravágyók hazájukat, nemzetüket, saját vérük, fajuk boldogságát elárulták, eladták. S ami történt, történhetik és történik most is.

Ferdinand azon szándéka, hogy fiát megkoronáztassa, azon feltétel alatt, ha a királyválasztást nádorválasztás előzi meg, csakugyan teljesült, s a reábeszélt rendek királyukká neveztek, e kitételnek Ferdinand: választotta, nagy ellensége lévén. Az országgyűlés e miatt egyike volt a legzajosabbaknak. A rendek most is telve voltak panaszszal, hogy a király nemcsak az 1559-diki országgyűlésen felterjesztett sérelmeket nem orvosolta, de azóta újabb sérelmek sérelmekre halmozottak. A panaszok kihallgatása után, bár a törökkel béke kötöttetett, a király nyujtandó orvoslás helyett jobbagytelkenként pénzsegélyül három forintot kívánt. Az adókövetelés, a roszul gazdálkodó osztrák uralomnak ezen főjellemvonása, képezte rendesen minden országgyűlés főtárgyát.

II.

Ferdinand halála után tehát a 37 éves Miksa foglalta el a magyar trónt. Atyja utat, módot mutatván neki a hagyományos uralkodásra, ő már könnyebben haladhatott, se ellenkirálytól, se az egy időre békét kötött töröktől nem kellvén félnie.

Hogy atyja uralkodásának hosszasabb birálatába miért nem bocsátkoztunk, az olvasó elgondolhatja, igyekeztünk azonban úgy előadni azt, hogy hosszás birálatra ne is szoruljon.

Mindentől, ami új és ismeretlen, jót szokott várni az emberi remény. Így volt a nemzet Miksával is, de minél inkább remélték, hogy a sérelmeket orvosolni fogja,— „annál nagyobb volt most inge-

rülségök, látván, hogy a sérelmek, az új király kormánya alatt, még inkább szaporodnak;“ — írja Horváth Mihály. A rendek most már a német uralom alatt minden reményüket vesztvé az 1556-iki országgyűlés alkalmával szétoszlatni akartak, s a királynak, a minden jobbágy után kért 3 ft. adót megtagadták. Végre mégis lecsillapították, s ígéretek által annyira ismét befonattak: hogy miután sérelmeiket egy roppant csomagban a királyhoz Augsburgba elküldték, 28 törvényczikkelyt alkottak, melyekben az adót egy évre, minden egész telek után két forintra határozták.

Alig oszlott szét az országgyűlés, midőn Szulejmán a király által meg nem küldött adó miatt felboszankodva, Pertev basát 30 ezernyi sereggel Miksa ellen indította.

„Miksa a veszélyről értesülvén, a birodalmi rendeknél segélyt sürgetett az augsburgi gyűlésen. Ígértek is azok mind pénzt, mind sereget, de azon feltétel alatt, hogy Magyarország, ha segélyökkel a török járom alól kiszabadittatik, a német birodalomhoz kapcsoltsassék, s a katonaszerelést és adót, a birodalom céljaira, annak rendjeivel azontúl közösen viselje.“

Ime a mostani közösügy. A nagylelkű német rendek ily gyönyörűségesen viszonzták Magyarországnak azon önfeláldozó hősiességét, hogy őket századon át védelmezte a török becsapás-és talán járomtól, s hogy a török által tett kedvező feltételekre, ha azt Németországba szabadon bocsátja, rá nem állt. A magyar nemzet még eddig csak rosszat volt kénytelen tűrni a német részről, míg ő életével, vérével fedezte azt, s ime most a csekély segélynyújtásért, midőn saját érdekük épen úgy igénylé, mint a magyaroké, — az ország megsemmisítését kívánták.

A császár e kívánatba megegyezett, s ígéré, hogy annak valószínűsítését, mind saját, mind utódai kormányának törekvéseinek céljául fogja kitűzni.

A koczka tehát el volt vetve, s ezzel rájöttünk az osztrák hagyományos politika kulcsára. Magyarország a német birodalomnak átígértetett, hitvány segélyért, melynek ha a nemzet árát akkor megismeri, elkeseredése által erőfeszítésre unszoltatva, talán két járomtól szabadítja meg magát egyszerre.

A német birodalom által megszavazott sereg 40 ezer gyalogra és 8 ezer lovasra számított, melyhez a magyar hadak is csatlakozván, a szám 80 ezerre volt tehető. Midőn Szulejmán Szigetvárt ostromolni kezdé, már készen állt a sereg, de azért Zrínyi segély nélkül hagyatva, a várral s hős társaival együtt elveszett. Az ostromidő alatt azonban Szulejmán meghalt, s a magyarok csodás vitézségén a török ereje megtörtetett.

Mit mivel ezalatt a német segély? Győr és Komárom mellett két hét óta várta a parancsot, a működhetés megkezdésére. Végre nagy haditanács tartatván, némelyek az ellenséget, miután azzal

számra is megegyeztek, akarták megtámadni, — de a tanács többsége által ez veszélyesnek tartatván, mert talán emberéletre is kerülhetett volna a sor, — az határozatott: sánczolják körül magukat, és kényelmesen várják be a török támadást, ha csakugyan az arra határozná magát. Ezen idő alatt vivta Zrinyi a haláltusát, s dult Fehérvár vidékén 15 ezernyi török had.

Szokoli nagyvezérnek még annyi ideje is maradt, hogy Szigetet megerősítse, és seregeinek nagy részét Somogy és Zala megyék dulásaira küldje, s miután még Babocsát, Curgót, több apró erődökkel megvétette, a Szolejmán holttestével, s majdnem 80 ezernyi fogolylyal ment vissza Nándorfehérvárra.

Ennek hire a német táborig jutván, az nagylirteen szétoszlott. Látni fogjuk, hogy Buda ostromáig, midőn a meggyengült törökkel már könnyebben el lehetett báni, a német segély nem ilyen volt, de ennél százszor rosszabb.

Mert Magyarország saját védelmére akarata szerint nem fegyverkezhetett, mert ha fegyverkezett és seregbe gyűlt, német tábornok vezényletére bízott, mert ha ütközött, a maga után vont német segélyhad rendesen elszaladt, s zavart idézván elő, a csata kimenetelét elrontotta, volt oka, hogy a magyarok kevés diadalt vivhatván ki, a nemzet önbizalmát veszteni kezdé, — noha a várakban önkezőkre bízott magyar őrség majdnem mindenütt a leghősiesebben viselte magát, — de annak, még honfitársai által sem segítettethvén, — rendesen veszni kellett.

Ez és ilyen volt az a segély, melyért a magyar nemzet lovagias hálával tartozik, s melyért az ország, a német birodalomnak ígértetett.

A török Miksát nem igen sokáig hagyta pihenni. 1667-ben Szelim szultán ismét hadjáratra készült, amiértis Miksa Pozsonyban országgyűlést hirdetett.

Mire a rendek összegyűltek, a béke felől biztosabb hírek kezdének szárnyalni, mert már a fegyverszünet is létrejött, s az állandóbb béke kieszközlése végett, már a Konstantinápolyba küldendő követek is ki voltak jelölve.

A rendek mint mindenkor, ezen országgyűlés alatt is felhozták, s orvosoltatni kívánták sérelmeiket; a király azonban azt válaszolta: hogy rövid idő alatt biztosokat nevez ki azok megvizsgálására.

Az ennyi zaklatásokon keresztületesett, kifáradt rendeket, e válasz annyira leverte: hogy jajveszékelésre fakadtak. Annyira ki volt önbizalmából, erejének tudatából, s férfiaságából vetkeztetve a magyar, hogy ily gyávaságra vetemedett. Siránkozással, és jajveszékeléssel nemzet még nem mentette meg magát soha, de örök tanubizonyság a Hellespont, hogy elszántság, és vitézség által igen.

Kis különbséggel ilyen volt a Miksa uralkodása végig, zavarás, békekötés, ismét zavargás és elégedetlenség.

A király 1571-ben betegeskedni kezdvén, „leginkább azon gond foglalkodtatá, hogy elsőszülöttének Rudolfnak, az örökösödést biztosítsa.“ E végett 1572 febr. 2-ára Pozsonyba országgyűlést hirdetett, hova maga helyetteseül Erneszt öcscsét nevezte ki.

A rendek itt ismét remélni kezdvén, Rudolfot minden nehézség nélkül elfogadták királyuknak.

A lovagiasságnak is megvan a maga határa, s azt ki hátrálva átlépi, gyengeségbe, ha ezen határt is átlépi, gyávaságba megy át. Minden, ami túlság, hiba; így van az egyesek, így a nemzetek életében.

I. Ferdinand trónra lépte óta a magyar nem kapott egyebet ígéretnél, vagy oly segílyt, mely inkább kárára mint hasznára vált. De mert remélt, s mert lovagiasságát, lovagiassággal várta viszonoztatni, még nem róható fel neki hibául, ha Miksát, ki még király nem volt s igen sok jót hagyott feltételezni maga felől, megkoronázta.

A Rudolf királylyá választásánál egyetlen józan ember se helyeselheti, hogy a nemzet magát alaposan biztosítani elmulasztotta. Nem ígéret vagy eskü által, mert hiszen Ferdinand is, Miksa is megesküvék a magyar alkotmányra, — de az akkori viszonyok s körülmények szerint, kézzel fogható biztosítékkal, lett légyen az bármi, de hathatós eszköz.

III.

Rudolf legelőször is azzal kezdte uralkodását, hogy adót kérjen, s e végből 1580 elejére Pozsonyba országgyűlést hirdetett.

„Az ország rendei már Miksa alatt is hangosan panaszkodának, hogy hazájokban a hivatalok szélében idegenekkel töltenek be; a várkapitányságokat, kamarai, kancellariai és más tisztségeket németek birják, kik valamint hivatalaikat a törvények sérelmével foglalták el, úgy eljárásaikban is sokféleképen sértik a nemzet jogait és szabadságait. Még inkább szaporodtak pedig e panaszok Rudolf alatt, kinek most a rendek is felette rosz néven vették, hogy bár semmi által nem gátoltatik, személyesen még sem jelent meg, hogy a panaszokat megszüntesse. A rendek tehát több ülés folytában nagy zajjal sürgették megsértett jogaik és szabadságaik helyreállítását. A királyt képviselő főherczeg a kívánatokat nem teljesítette, de közbenjárását ígerte a császárnál. A rendek ezáltal némileg lecsilapítva sérelmeiket összeszedték, s a királyhoz Prágába küldötték, és mig azokra választ nyerének, a kir. előadásokat vetették tárgyalásba. A Prágából leérkezett válaszra azonban, mely csak ígéreteket adott, s halasztást czélt, ismét felzajlott az indulatok vihara, s újabb feliratokban sürgették kérelmeik teljesítését. De az ezekre érkezett királyi válaszok sem elégitették ki a rendeket; s

midőn a főherczeg, biztatásaival, és ellenvetéseivel semmire sem mehetvén, kijelentette volna, hogy azon felül, mi a leiratokban foglaltatik, egyébre nincs felhatalmazva, a tárgyalásokat végkép megszakasztották, s végzés nélkül zajongva oszlottak szét.

Pénz azonban kellett s Rudolf a következő évben ismét országgyűlést hirdetvén, azon személyesen is megjelent. Bár a sérelmeknek egyikét sem orvosolta, s bár azon ígéretnél egyebet: hogy 1583-ban ismét országgyűlést hirdet, hol aztán majd a sérelmek orvoslásáról is lehet tanácskozni, nem tett, — a rendek kapunkint két aranyforintot ajánlottak.

1583-ban ismét pénz kellett, s ismét megszülettek a királyi ígéreték, de a rendek azzal egyáltalában nem akartak most megelégedni; bár a király személyesen jelen volt, s boszúságát el nem titkolhatá, a rendek követelései mellett szilárdul megmaradtak — volna, de kéthónapi üres vitatkozások után, midőn végre Draskovich György kalocsai érsek és Radeczy István egri püspök, néhány világi főrendüvel ismét közbejárókká lettek, s becsületszavukat adták, hogy ő felsége igazságos kívánataikat minél előbb teljesítendő, s ekképen a rendeket némileg lecsillapítván, — denique az adó, kapunkint két forintjával ismét megszavaztatott. A királyi ígéret ezentúl is pusztá ígéret maradván, a főpapok becsületszavukkal se segíthettek az ügyön semmit.

A törökkel mindig folytak az apróbb csatározások, változó szerencsével, a magyar nemzet vérével, pénzével, életével áldozott, erejét kicsinyes küzdelmekben elpazarolta a nélkül, hogy sorsát jobbra fordíthatta volna.

Az 1593-ban tartott országgyűlésen a rendek ismét keserű panaszokra fakadtak, bár panaszkodtak eddig is mindig, most azonban látván, hogy ismét csak pénz kell, hevesen kikeltek a német kormány ellen. Felhozták, hogy a király 1583 óta Magyarországnak feléje se volt, noha folyton ígéré, hogy a sérelmeket orvosolni lejön hű magyarjai közé. Ezt mindeddig elmulasztá, bár a birodalom csendes lévén, jelenléte ott nem szükséges, míg a magyarok a veszély szélén állnak, s azért sérelmeik orvoslata is sürgetőbb, „mert a ki nem szabad, az kedvvel nem harcolhat.“ De ezt mellőzve is, véginségre jutott hazájok védelméről multhatatlanul kell intézkedni, hogy hitveseikkel, gyermekeikkel együtt rabságba ne vitessenek, vagy nyomoruságosan el ne veszzenek. Kivánták tudni, áll-e a béke, vagy nem a törökkel? s hevesen kikeltek az ellen, hogy a törökkeli viszonyok, miktől mégis az ő életök, javaik, becsületük föltételezettek, idegenek által, s oly titkosan tárgyaltatnak, hogy azt se tudják, hányadán vannak a törökkel. Ha a béke megújított, azt károsabbnak tapasztalják a háborúnál, mert csak a múlt évben is többet vitt el a török 35 ezer léleknél. Daczára az elkeseredésnek, s a sérelmek nem-orvosoltatásának, mert kellett, kapuk után 3 frtot szavaztak meg a rendek.

Gyakran igen szép sereg gyűlt össze magyarokból, s bár a német zsoldosok száma mindig, és sokkal kevesebb volt, a fővezérség rendszeren németre bízott, amiért is a török ellen nagyobb eredményt soha se birtak felmutatni.

„Mátyás herczeg vala főkapitány; ez oly engedelmes ember lön, — írja Illésházy, — hogy semmi igazságos büntetést a táborban nem mivele, és ez okáért sok számtalan emberölések esnek vala, egy nap sem volt, hogy magyart nem öltek, paráznasággal, s részegséggel, vendégséggel, kalmáráruval, udvari pompával ugyannyira rakva volt a tábor, hogy nem a sz. Istennek, de még a jámbor embernek is iszonyu vala benne maradni. A kapitányok ha tíz órán az ételhez ültek, délután négy órán részegen keltek fel az asztaltól, ki alunni ment, ki mulatni a mezőre. Mátyás herczeg két hétig sem jött ki a táborból. Őt hat mértföldig mindenfelé a falukat, városokat mind elpusztították, a szegénységnek minden marhájokat, lovakat, barmokat elhordták pénz nélkül, a mezőn a vetéseket mind elkaszálták, és lovaiknak adták, mint ellenségek, és a lovak alját is abból vetették meg. A hadakozó tanács véle vala a herczeggel, Ungnád Dávid, ki fölötte részeges ember vala; e mellett két német kapitány, kik soha sem törököt nem láttak, sem hadban soha nem voltak, és Ferdinandus gróf és Hardeck győri kapitány.“ Hol a várakban német őrség volt, azon vár rendszeren feladatott, mint például: Győr, — s ha a német őrség vegyest volt a magyarral, a vár rendszeren elárultatott, mint például a Rudolf országlásának idejében Eger.

Az 1602-iki országgyűlésen a rendes panaszok felhozása mellett, a töröknél sokkal rettentőbb ellenség, a német zsoldosok, s rendetlen hadművelet mellett hol harc-, hol zsákmányból élő hajduk ellen is kitört a rendek boszusága, ha ugyan pusztá boszusággal valaha mehettek volna valanire; noha ekkor vette kezdetét amaz ellenzék, mely később fegyverrel igyekezett a nemzet jogainak érvényt szerezni. Ezen zsoldosok, a németek ugy mint a magyar hajduk, a városokat mint tulajdonaikat foglalták el, dultak, pusztítottak, férjtől nejét, anyától gyermekét rabolták el, s mindenféle kegyetlenségeket vittek véghez. De még a hegyek és erdők se voltak biztosak, a nép ha oda bujt, ott is felkerestetett, hogy testét takaró egyetlen ruhájától is megfosztassék.

„De e panaszok se hatottak el a műhelyeibe temetkezett Rudolphhoz; a bajok legalább nem orvosoltattak.“

Mátyás főherczeg volt akkor a nemzet védszelleme, bár csak imént irtuk, mint viselte magát a táborban, de legalább a magyarok közt volt, s némi tekintetben igyekezett a nemzet kedvét keresni, különösen pedig nagyon sokat tudott ígérni; miért is a rendek, az ígéreteknek elvégre is soha se tudván ellentállni, az 1602-iki országgyűlésen a hadakon kívül meglehetősen adót szavaztak meg; Mátyásnak pedig hála fejében házankint 20 denárt ajánlottak.

Szeretne e nemzet mindig, és pedig nagyon hálás lenni, csak tudna miért.

A Bocskay fellépése kissé nekibátorította a rendeket is, kik aztán határozottan Mátyáshoz pártolván, Rudolfot a trónról lemondásra kényszerítették.

IV.

Mátyás trónraléptekor ismét remélt a nemzet, s ha bár a többihez hasonló s oly számtalan panaszokra nem is volt annyi ok, de hogy Mátyás se volt magyar király, kitetszik Horváth Mihály történelmének következő soraiból: előre bocsátva még: hogy a török, hihetőleg azért, mert a német őrséggel könnyebben elbánhatni vélt, Mátyásnak azt tanácsolta, hogy a magyar végvárakba német őrseget rendeljen:

„Mátyásra nézve alig mondhatott volna ezeknél kellemesb dolgokat a török követ. A bécsi békekötés által kormánya elébe szabott korlátokat régóta sajnosan érzé, s többször szeretett volna is már azokon tágitani; de idegen katonaság ugyanazon szerződés tilalma miatt az országban nem lévén, abban nem volt módja. Annál örömebb hajlott most a korlátlan hatalom ezen eszközének megragadására, minthogy azt maga az ellenség javaslá, s e javaslat elfogadására a török béke biztosítása is elég méntségül szolgálhatott, ha tán a magyarok a bécsi békekötés e sérelme ellen felszólalnának. Sejté azomban maga is, hogy ily lépés újabb feszültséget hozna a nemzet, s kormány közti viszonyokba, s habozásában a törvény és önkény közt, Albert öcsesétől, Belgium kormányzójától kért tanácsot. „A török ama kívánata“ — írta neki pá hét mulva, „hogy a magyar végekbe magyarok helyett németek tétessenek, a magyarok pedig mezei munkáikra küldessenek vissza, mi nélkül a megkötött békét fenntartani nem lehetne, igen nagy fontosságu, kivált miután az egész nemzetre nézve sérelmes . . . . Mi minket illet, minél tovább fontolgatjuk, annál inkább isteni végzet színében tűnik előnkbe, hogy a török maga eltörölni kívánja a Bocskay idejében alkotott törvényeket és kötményeket, s miként akkor ellenünk, (tehát az uralkodóház és Magyarország érdeke kétféle valami) vagy most a magyarok ellen nyilatkozik, s mit akkor tőle hosszú, bajos alkudozások által se lehetett kieszközölni, azt most ebből eredő saját kárának s veszedelmének daczára önmaga oly hévvel kívánja. Ezáltal a német nemzet, melyet a magyar olyannyira lenéz, hogy Magyarországon saját védelme (köszönjük az oly védelmet) végett sem tür, őt megillető előbbi méltóságára emeltetnék, s eszép alkalmat nem kellene elszalasztani. Midőn akkor a pozsonyi országgyűlésen titkostanácsosunk Molarth János, a németeknek a végekbe bocsátása végett oly hosszan s fáradalmasan alkudozott . . . egyéb sértő nyilatko-

zatok közt akként válaszoltak, hogy ők ugyan nem ellenzik a németek behozatalát, de csak őrizet s védelem végett, ugy mindazáltal, hogy a végházak kulcsai, azok kapitányságai, a magyarok kezében maradjanak. Most e hálátlanságok-és bizalmatlanságokért (mint ha nem lett volna ok elég) maga az ellenség méltó büntetést szab rájok, midőn tőlük a végházaknak nem csak védelmét, de kulcsait, igazgatásait, egészen elvételni kívánja. Ha megfontoljuk, hogy Magyarország a mi magas házunk öröksége, s e mellett meggondoljuk azt is, mily különös, ártalmas fondorlatokat szőnek a magyarok, hogy a szabadválasztást benn és kiinn megalapítsák: (persze hogy a nemzet is saját szempontjából ítélte) úgy találjuk, nem nyulhatunk jobb eszközökhöz, mint ha — a török kívánsága szerint is németek által helyettesítjük a magyarokat, kivált miután e módon a gonoszokat is mindenkor rendben tarthatjuk, a kirugókat megbüntethetjük, s következőleg Magyarországot magas házunk örökségében annál könnyebben megtarthatjuk. Ha továbbá a magyarok jelen állapotát tekintjük, úgy találjuk, hogy ők most szegények és gyöngék, a békéért epedő többi tartományokból sem várhatnak segílyt, melylyel eszándékunkat ellenezhethnék: hadi készületektől tehát e miatt félni nem lehet; s akarnak, nem akarnak, kénytelenek akaratumk-s parancsunkhoz simulni, s engedelmeskedni, *kivált miután egy részről a töröktől, másról tőlünk kellene tartaniok,* (tehát a török vagy ők!?) ha valamely káros mozgalmat kezdenének . . . . Végre ezen régen várt, s most kínálkozó alkalom, a végházakat németekkel rakhatni meg, egyszersmind eszközt is nyujt kezünkbe Erdély megtartására, mi a németek behozatala nélkül egyáltalán nem volna lehetséges, miután Erdély felső Magyarországgal, s ez avval szoros összeköttetésben van, egymást segítik, s egymás hajába kapni nem hajlandók. S ekként a németeknek a végházakba való vitele által, mind a végek megvédeltnének, mind a portánál házunk ellen fondorkodók (mindig csak: házunk) megbüntethetnének, mind Erdély megtartatnék Magyarország mellett, mind egyéb százszoros haszon eszközöltetnék.“

Mátyás uralkodásából, kinek a magyarok hálát szavaztak, elégnék tartjuk e levelet felemlíteni.

V.

II. Ferdinand követte Mátyást, kinek trónra léptekor a magyarok ismét reméltek, s egész kormánya nem volt egyéb duló vallás-háborunál, félretéve minden más gondot, egyedül a protestáns vallás kiirtására törekedett, s a nemzetet folytonos vérengzés által szintén a pusztulás felé segítette.

VI.

III. Ferdinand folytatta a vallásháborút, s ugyannyira megfélelkezett Magyarországról, hogy a török, — bár vele béke kötöttetett, — egy betörése alkalmával Eszterházy nádornak, Lippay kancellár által kellett sürgettetni a királyt, küldene pénzt legalább is két ezer zsoldos fogadására, s engedné meg egyszersmind a vármegyék felülését. „De ezek az emberek“ — írja Lippay kancellár a nádornak — „magukat sem tudják oltalmazni, nem hogy minket . . . A minemü gubernatióval vannak, igazán mondom nagyságodnak, hogy én egyebet nem várok utolsó romlásnál, nem csak a töröktől, de másutt is . . . Most az egy isteni félelemnél több jó bizon nincsen ugy látom az egész gubernatióban. Jó az egynek, igaz; de több is kell hozzája. Ezek az emberek mindenestől bemerültek a birodalmi hadba, ugy hogy még fülök sincsen ki belőle, hogy hallani kívánnák a mi nyavalyáinkat. Meg is vagyok szólítva, noha nem ő Felségétől, hogy az nagyságod írásainak csak is a velejét vegyem ki, ne fáraszsza annyival, és terheljem fülöket. De én . . . vagy szeretik vagy nem, untig, fáradtig előbeszélem nyavalyáinkat; ne vethessen a világ, sem én reám, sem nagyságodra. Oly nem örömezt hiszik el a töröktől való félelmünket, hogy még Damasd elveszte sem tudja őket felébreszteni . . . Damasd ugyan nem nagy erősség; de elvesztének következesei igen rosza. Még is mind halálig a tractát, békealkut emlegetik . . . Attól félnek, hogy megharagszik a török, és minden jóakaróját leteszi, ha berzenkedünk.“ — Végre nagy erőfeszítés mellett mégis sikerült a kancellárnak, hogy két ezer lovasra pénz utalványoztassék, s a nemesség felülése iránt megadassék az engedelem. Tehát nem hogy védtek volna, — de magunkat is csak engedelem mellett védhettük.

„A számtalan kifogások és követelések, melyekkel a török a béke megkötését annyira megnehezítette, hogy az alkudozás már egészen megszakadni, s a háború elkerülhetetlenül bekövetkezni látszék, annál nagyobb aggodalmat gerjesztett a nemzetben, mint-hogy a végházak, a német birodalomban folyó vallási háború óta fölötté rosz karban léteztek. Mily alapos volt ezen aggodalom, kitűnik azon kimerítő véleményből, melyet Eszterházy Miklós, a gondos nádor-ispán, 1641 végén, a török-béke tárgyalása alatt, az ország, s különösen a véghelyek védelmei állapotáról, a király elébe terjesztett. Látjuk ebből, hogy Csehország, Morva, Slezia, számos évek óta egészen megszünteték, a német örökös tartományok pedig oly hanyagul és hiányosan küldötték, a nekik is védelmül szolgált végházak jókarban tartására rendelt pénz- és fegyveres népből álló segedelmüket, hogy e várak falai jobbára düledező állapotban léteztek, ör és védszer félannyi sem volt bennök, mint azelőtt, Mátyás idejében; és még e csekély számú őrségeknek is, ha nem loptak,

nem raboltak, nem volt mit enniök. Ez volt oka, hogy a török birtokába oly gyakran betörték, s azokat is hasonló rablókalandokra ingerelték, miket aztán oly sűrűen és kártételekkel űzött a török, hogy a magyaroknak az utolsó 4—5 év alatt, csak foglyok kiváltására mintegy 200 ezer ftot kell vala fizetniök.

Ennyire mert a nemzet, a magas ház érdekeit támogató német őrsegekkel.

Az ország ily nyomorult helyzetéhez járult még a Rákóczy Györggyel folytatott vallásháború. Bethlen István akkor szemrehányásokat tett a nádornak, a papságot pedig vádolá, hogy: „Pedig az evangélikusok közt is sokan voltak oly jó hivei ő felségének, mint azok, kik az ily resolútiót meggátolták. . . . Nem tudom mi hasznok az nagy pap uraknak is ő kegyelmeknek az nagy romlásban? Noha nagy és szép csendes uraságok volna ő kegyelmeknek. Csak erővel ne akarnák az embereket idvezíteni, hanem hagynák az Isten szent lelkének vezérlésére.”

Ilyen volt a III. Ferdinand országlata is. A helyzetre fényt derítő pontokat szóról-szóra közöljük, nehogy elferdítésről vádoltathassunk.

VI.

A már gyengülő s hanyatlófélben lévő törökön Sz.-Gothárdnál végre diadalt nyert a keresztény had, mely diadal után Vasváron a trónon ülő Leopold békét kötvén, a békéről következőképen ír Horváth Mihály:

„Minél nagyobb örömet ébresztett a keresztényvilágban a szentgothárdi győzelem, mely által a keresztények annyi évek után először nyertek diadalt a török derékhada felett: annál nagyobb volt a meglepetés, az elégületlenség, a búsulás, a német birodalomban nemkevésbé, mint Magyarországon s Erdélyben, midőn a vasvári békekötés híre elterjedt. A birodalmi rendek boszankodva hallák, hogy a császár hírek s tudtok nélkül kötötte meg a békét, az oly nagy reményeket ébresztett hadjárat alatt, melyhez mgok is tetemes áldozatokkal járulának. Hangosabb, közönségesebb volt az elégületlenség és boszúság kitörése Magyarországon. Száz tizen-nyolcz év óta létezik a király és nemzet közös akaratával alkotott, a királyoktól esküvel pecsételt és többször megújított törvény: hogy midőn akár békéről, akár fegyverszünetről kell határozni; a királyi felség a magyarok tanácsával éljen; maga Leopold is midőn trónra emeltetett, hitlevelében egyebek közt azt is fogadta: hogy, valahányszor Magyarország ügyeiről kellend határozni, azokban mindig a magyarok tanácsával fog végezni. És ha nem volna is ilyféle törvény: mi igazságosabb, mint hogy jogaikról, szabadságaikról, országukról s magukról, nálok nélkül semmi se végeztessék? A béke alattomos megkötésében mindez mellőztetett. Legalább Újvárt

kellett volna megvenni, a külföld szivességéből annyira erősödött sereggel, hogy avval még Buda vivását is meg lehet vala kísértetni. De így Újvár, Nograd, Nagyvárad a török kezében hagyatván, nincs már oly vidék az országban, mely a török rablásainak s dúlásainak kitéve nem volna. Az érsek-ujvári basa egészen Morváig terjeszti már ki a maga hatóságát. A béke, melylyel oly jeles várak, oly nagy területek elvesztek, nekünk egy szerencsétlen háborúnál is károsabb; az ellenségnek a győzedelemnél is előnyösebb.

Uralkodói önkényből származott, a nemzet reményét, lelkesedését így összetörő tény, a végrevalahára kivivott diadalt megsemmisítő korlátlan hatalomgyakorlás, valóban oda mutat, hogy a kormány nem csak hogy jobbagytelepeknek nézé a nemzeteket, de hogy csekély önhaszonért azok végromlását is kész lett volna aláírni. Veszteség vagy diadal egyenlően kárára volt a magyarnak.

A külföldi segélyhad száz diadal árával se fizette volna pedig meg azon zaklatásokat és zsarolásokat, melyeket az országon véghezvitt.

„A nép már a különben gyűlölt török uralmati s inkább ohajtá a fennállónál. A gyűlölet oly fokra hágott a tél folytában, miszerint a németek már alig mutathatták magukat anélkül, hogy a nép körülöttök össze ne csoportozzék: s midőn kisebb csapatokban utazának, a vármegyék őket helységről helysére kénytelenítették kísértetni, hogy őket a rablásban gátolják, s a dühös nép boszújától megóvják.“

Az ily segítség aztán nem nagy hasznára volt a nemzetnek.

„Egy napon, midőn Pasko Kristóf, az erdélyi fejedelem Konstantinápolyba küldött követe, a maga titkára, Rozsnyai Dávid által Reinninger Simon császári ügynököt, az erdélyi ügyek előmozdítása végett sürgetné, Tafferner jezsuita, Lesley nagykövet gyóntatója, ki történetesen Reinningernél vala, hallván Rozsnyai előadását, következő szavakat intézé hozzája: „Istennek hála, valahára ti magyarok is elveszitek, amit érdemeltek; ti a felséges osztrákháznak több ízben sok gondot és bajt szereztetek, de megfogyva, meggyengülve, ezután nem fogtok gáncsoskodhatni, s ne is várjátok, hogy sorsotok a mi közbejárásunk által enyhíthetessék.“ Mindig boszantóbbak valának és szélesebben is elterjedtek a magyar közönségben ama gúnyos beszédek, melyek az udvarhoz járatos német urak ajkairól hallatszottak. „A magyaroknak is, — mondák ezek — majd nem sokára letépik forgóikat, kucsmáik, kalapjaik ékességét, s megfékezik a szilaj népet; dolmányaik arany, ezüst gombjait ólomgombokkal cserelik fel, cseh nadrágba szorítják száraikat, s igaz vetnek kemény nyakaikra“ stb.

Az ily hizelgő szavak, képzelhető, mennyire emelték a nemzeti közérzelmet a német kormány iránt, s mily nagy hállára kötelezték le.

Az 1665-diki országgyűlésen a rendek egy kérelmet adtak be

Leopoldnak a német zsoldos hadakat illetőleg: hogy szabadítsa meg őket a nyúgtól ő felsége; engedje át nekik magoknak tűzhelyeik védelmét; tapasztalni fogja, hogy őket a németek sem vitézségben, sem hűségben nem múlják felül: különben azt kellene hinnők, hogy az idegen zsoldos had nem a török, hanem Magyarország szabadsága ellen hozatott be hazájokba.

Igértetett, hegy a német zsoldosokat ezután szigorubb rendszabályok közé szoritják. Az ígélet ígélet maradt, bár Kassára mint Ónodba magyart, amoda Csáky Ferenczet, emide Pethó Zsigmondot nevezték ki főkapitányul. „Ez indithatta a kassaiakat, hogy Stahrenberget, ki Csáky hivatalba iktatása végett kir. biztosul jött hozzájuk, városukba nem eresztették; a 13 felvidéki megye pedig, nov. 12-kén Kassán tartott gyülekezetében, a vasvári békekötésnek újabban is ellentmondott; mert látván egy részről a török rablóka-landjait, más részről a labanczok ragadozásait és hatalmaskodásait, mi elébb csak gyanú volt, mindinkább hitté kezdett válni a kedélyekben: hogy a bécsi udvar akként egyezett meg a portával, miszerint mind a ketten tetszésök szerint bánhassanak az országgal, s bármit mivel is egyik, abban őt a másik nem akadályozza.“

Egyáltalában, a Leopold kormánya se tartozott azok közé, melyek a nemzet szívében hálát, az országban pedig áldást terjesztettek volna.

„A politikai pártdűh, egyesülve a nemzetiségi és vallási türelmetlenséggel, oly gyűlölettel és oly szánandó módon dult a hazában, hogy történelmünknek ennél alig van szomorúbb időszaka. Mig egy részről Ampringen kormányzó, a nemeseket és nemteleneket egyaránt türhetetlen adókkal terhelte, s a népet szabadsága elvesztésére, az idegenek uralmára minden falatjánál, minden italánál emlékeztető fogyasztási adót (accissakat) kiméletlen szigorral szedeté; más részről a német tábornokok és várkapitányok, kivált a véres emlékezetű Kobb, a bujdosókra, kik szintén nem szüntek meg becsapkodni, formalis vadászatot tartott, s az elfogottakat karóba vonatták, kerékbe törették, s a halál más kínos nemeivel végeztették ki.“

Soprony, Mo. ony, Pozsony, Trencsény, Árva, Liptó, Turócz megyei s bányavár si protestáns lelkészek a király s katolikus vallás ellen intézett s intézendő lázadásról vádoltatván, bár az reájok be nem bizonyult, mindazonáltal a büntetéstől mentek nem maradtak.

„Választásukra hagyatott, vagy végkép kiköltözni a hazából, vagy ha benn maradni kívánnának, térítvény által kötelezniök magukat, hogy lelkészi, tanítói tisztjükről örökre lemondanak, s nem csak hűségben maradnak, hanem a lázadásról gyanúsokat is feladják a kormánynak. Kik a számüzetést választották, útlevéllal ellátatván, egy hónap lefolyta alatt köteleztettek családjaikkal elhagyni az országot.“ „A lelkészeketől ekképen megfosztott bányavárosok követe- ket küldének Ampringen kormányzóhoz, esedezvén, engedtetnék meg nekik más lelkészeket választani. De válaszul nyerték: hogy ez nem áll hatalmában, miután ő felségének akarata, hogy a többi predikáto-

rok is eltávolittassanak az országból. A követek tehát Bécsbe mentek, s egy szivreható folyamodásban könyörögtek a császár előtt: engedtetnék meg nekik, kik hűségöket soha meg nem sértették, kik véruket ontani is készek ő felsége szolgálatában, hogy minden városban legalább egy német, s egy tót ajku lelkész választathassék, kik ha nem is templomban, legalább magánházakban táplálhassák őket szellemi eledellel. A folyamodók Bécsben Szelepcsényi érsekhez utasítottak, ki őket 1674-ki január 16-kán oly válaszzal bocsátá haza, hogy folyamodásaik a márcz. 5-kén Pozsonyban tartandó rendkívüli törvényszék által fognak tárgyalásba vétetni: ennek ítéletéből értendik meg ő felsége akaratát. Az érsek egy körlevele ugyanazon napra valamennyi evangélikus és reformatus papot és tanítót a törvényszék elébe idézett, hogy feleljenek Majláth Miklós koronaüggyvéd azon vádjára, mely szerint „ők is részesek volnának a múlt évek folytában ő felsége ellen némely gonosz emberektől indított utálatos lázadásban.“ E törvényszék múlt évi eljárása után előre láthatták sorsukat az idézettek; miért sokan még idején Erdélybe, vagy a török földre, vagy Németországba menekültek. A megjelentek száma mégis többre ment háromszáznál. Most a Vítnyédy levelein kívül, a budai basának egy állítólagos levele szolgált vádalapul, mely szerint a basának 50 ezer tallért ígértek, ha minél több kathol. papot elfogat. Az ítélet, mint az elmúlt évben, valamennyire halált mondott; a kegyelem valamennyinek ugyanazon feltétel alatt adatott meg. Kétszáz harminczhatan mindjárt aláírták, része a kivándorlásról, része a tanítói s lelkészi hivatal elhagyásáról szóló térítvényt, s bántatlanul hazatérhettek. A többiek Leopoldvár, Sárvár, Berencs, és más várak börtöneibe vettek. De a szenvedések, rábeszélések ezek közül is számosak állhatatosságát megtörték, s aláírták velök az egyik vagy másik térítvényt: néhányan szökéssel menekültek. Hatvanegyen, mások szerint hetvenen, kiknek két harmada kálvinista volt, szenvedéseik által is hajthatatlanok, részint Triesztbe, részint Nápolyba vitettek gályarabságra. Nápolyban, az odajutott negyvenegyből a következő évben, miután három onnan is megszökött, s többen elhaltak, még harminczan valának életben, — kik végre a brandenburgi és hollandi fejedelmek közbejárása folytán hazabocsáttattak.

„A bujdosó elégületlenek, kiknek számát az elbeszélte események egyre szaporíták, hitfeleik ezen üldöztetését számos becsapásaik alkalmával, hasonló kegyetlenséggel boszulták meg a kath. papokon, szerzeteseken és a német katonákon, kiket elfogniok sikerült. De ezekért aztán az iszonyu Kobb sem maradt adósuk. Az ily kalandoknál elfogottakat csoportosan vonatá karóba, töreté kerékbe, sütteté lassu tűzön, nyuzatá elevenen stb. A kuruczok és labanczok a legvadabb embertelenséggel dühöngtek egymás ellen. E szörnyűségek színhelye kivált a Tisza vidéke volt, mert a bujdosók jobbára Debreczen s Eger táján tartózkodtak, onnan intézték becsapásaikat.

Februárban (1674) Barkóczy István, szabolcsi főispán, ki Ferencz testvérével s Pálffy Miklóssal álla őrt Kobb mellett a Tiszavidéken, Nánás mellett mintegy 500 kuruczot lepett meg s fogott el; a kuruczok viszont a tavasz végén Ónodnál Pálfynak majdnem egész dandárát levágták vagy fogolylyá tették. És mig a két fél egymást így rontá, öldöklé, a föld népét ezek is, amazok is iszonyu módon zaklatták, sanyargatták e hadjárataik alkalmával. Alig vonult el a kurucz csapat, már is a labancz had ült a védetlen nép nyakán. Megrendül a hazafi szive, midőn e zsarlások s pusztítások leírását olvassa az évkönyvekben.“

Nem egy borzasztó jelenet fordul elő a századon át duló, fosztogató, pusztító, — német részről a labancz, magyar-török részről a kurucz csatározások s politikai küzdelmek alkalmával is. A politikai s vallási bujdosók, üldözöttek, azzal, kivel lehetett, tehát francziával, lengyellel, törökkel lépvén szövetségbe, igyekeztek hazájokat a német kormány alól kiszabadítani, s tulajdon jogaikat a vérrel szerzett anyaföldhöz, és soha el nem adott, de elnyomott szabadságaikat visszaszerezni.

Bár Leopold Kara Musztafa nagyvezért rövid időre adományával maga részére hódította, a szövetségesek nem hagytak fel háborús terveikkel: „Mialatt Bethune a zsoldjába fogadott hatezer lengyelt felkészíti s Boham örgróf vezérlete alatt az országba indítja, a magyarok Veselényi Pál alatt már a nyár közepén kicsaptak, s a Hegyalját, melynek urnéja, Zrinyi Ilona, Rákóczy Ferencz özvegye, hozzájuk csatlakozni vonakodott, elpusztíták; Schmidt tábornokot jul. 22-kén Lebenye mellett megverték; a következő hónap folytában Savnikot, Késmárkot hatalmukba ejték. — A bécsi udvar ezek hírére ismét a véres emlékezetű Kobbot nevezte ki Strasoldó helyett kassai főkapitánynya, ki mihelyt magát tisztébe bevezettette, körleveleiben, melyekben vérveresre festett akasztófa, karó és kerék volt ábrázolva, ismét karóba vonatással, kerékbe töretéssel fenyegetett mindenkit, aki fegyveresen elfogatik, vagy különben egyetért a kuruczokkal, mit aztán többeken nem sokára végre is hajtott. Egyedül a kassai piaczon 62 magyar vérzett el bakó keze által, 22-ten karóba vonattak, negyvenen, köztök kilencz híres vitéz férfiú, lefejeztettek. De e kegyetlenséget aztán a magyarok is hasonlóval viszonozták. Tokaj és Ónod közt egy német ezredet megvervén, foglyaikat, voltak légyen tiszték vagy közlabanczok, egyaránt karóba vonatták. E közben Boham örgróf is megérkezett kétezernyi lengyelből álló dandárával, s miután októb. elején a Forval által Erdélyben szintén franczia zsoldra szedett ugyanannyi főből álló haddal s mintegy másfélezer kuruczczal egyesült, Nyalábnál, Szatmárban, a Schmidt vezérlete alatt lévő császári hadat megverte. Ezer ötszáz német, köztök Herberstein szatmári kapitány hullája fedte a csatamezőt.“

A foganatba vett eszköz csakhamar bebizonyította káros következtetését. A bujdosók kegyetlenséget kegyetlenséggel viszonozván,

a mindkét fél részéről napirenden levő visszatörölások, lázas ingerültségbe hozták az egész nemzetet. Ezt a higgadtabb gondolkozású, bár a kormányhoz szító egyének látva, s a mindinkább túlfeszített húrok elpattanásától félve, békésebb rendszabályok behozatalára birták Leopoldot, ki is a vérengző Kobb helyett az emberségesebb Wrbna grófot nevezte ki főkapitánynak. „Majd 1678 tavaszán a hűséges főrendeket is Pozsonyba hivatá, hogy a belbéke helyreállításáról tanácskozzanak, Hocher birodalmi kancellárt küldvén le közéjük a maga biztosául. Az urak véleménye most is az volt, melyet már több ízben nyilvánítottak: vezettessék ki a német hadsereg, törültesse el a törvénytelen adók, adassanak vissza a protestánsoktól elvett, és különben is sokhelyütt üresen álló templomok, tartassék országgyűlés, választassék nádor, helyeztessék vissza az alkotmányos kormányzat, és magoktól megszűnnek a zavarok. Midőn a heves indulatú Hocher ismét s valamennyitől csak azt hallaná javasoltatni, mit már annyiszor hallott, s mindenkor ellenzett, haragra gyúlván, a magyarok ellen szitkokra fakad, őket pártütőknek, lázadóknak nevezi. A szörnyű szót néma csend követi a méltó fájdalomtól s bosszuságtól elárasztott gyülekezetben. Örökségeiket a felkeltek dulták, égették; a foglyok, még a németeknél is kegyetlenebb bánásmódban részesültek hűségök miatt, s csak nagy díjakon válthatták meg szabadságukat; kik hűségökben a király mellett fegyvert fogtak, honáruolóknak, a haza ellenségeinek tekintettek. És mindezen szenvedések díjául most a német kormány is, melyért mind ezt türték, pártütőknek, lázadóknak bélyegzi őket! Ez már kimerítette türelmüket. Az elbusult urak közül Pálffy Tamás nyitrai püspök s kancellár emel szót. Inti Hochert: „ily általános és vakmerő gyanúsítással ne sértse a nemzetet, ne gyalázza nevét, melyet néhányak bűne miatt szenny nem érhet; ha valamennyien pártütők, nevezze meg őket személy szerint. Avagy tán nem szabad szólniok a hazai jogokról, kik alattvalói, nem rabszolgái a királynak? Bűn-e az, ha szabadságaikat, melyeket őseik, midőn az uralkodóházat az ország trónjára meghívták, magoknak, s utódaiknak számára fentartottak, de Hocher s a hozzá hasonlók jog és igazság ellenére megsértettek, helyreállíttatni kívánják? Vagy azt akarja-e, hogy fel se jadjuljanak, sőt meg se moczczanjanak, bár az idegenek önkénye által kifosztatnak? Mindenben megegyezzenek, mindent tapssal fogadjanak, akár törvényes, akár törvénytelen, méltányos vagy igazságtalan dolog kívántatik tőlök?“ Hogy Hocher a már annyiszor hallott panaszokat ismét hallani megunta, annál semmi sincs természetesebb, de hogy vajjon a rendek, annyiszor, és sikertelenül szivesen panaszkodtak-e? saját sorsunktól kérvén feleletet, bámuljuk magunkat, hogy keserves kitartásunk által mégis gátot birtunk vetni a megsemmisülésnek, mely annyiszor himbálá Damokles kardját a nemzet feje felett.

S ha bár nem hozatott is be Magyarországba az inquisító, de a vallási üldöztetés ha nem oly borzasztó módon is, de elég kegyetle-

nül üzetett, s tiltatott meg minden lehető mód felhasználása mellett a meggyőződés, lélek és gondolatok szabadsága. A protestánsoknak „templomaik, paplakai, iskoláik, kórházaik s azoknak alapítványai erőszakosan lefoglaltattak, részben ólakká vagy más világi czélokra fordítottak. Miképen halottjaiknak csak nagy díjak lefizetése mellett adhatják meg a szeretet és tisztelet utolsó bizonyítványait. Miképen lelkészeik, tanítóik mindenféle szines ürügy alatt házaikból kiűzettek, börtönbe vettettek, hallatlan kinzásokkal faggattattak; bujtogatás, lázadás színe alatt száműzettek, vármunkákra, gályarabságra hurczoltattak; a többiek tanítói tisztökről lemondani kényszerítették, úgy hogy a nép minden istenitisztelet nélkül barmok módjára kénytelen élni, s még a csecsemők közül is számtalan halt el a keresztség nélkül. Miképen nemesek és parasztok egyaránt különféle örv alatt elfogattak, javaiktól megfosztattak, vallásukból kitérni, a kathol. papokat fizetni, katonai hatalommal is kényszerítették. Miképen a nemesek a vármegyékben birói tisztökből, a polgárok a városokban hivatalaikból kivették; úgy hogy e gyűlésre is többhelyt csak a katolikusok választhattak követeket. Miképen a protestánsoknak, bár benszülöttek, a városokban házat venni, megtelepedni, a czéhekbe lépni nem engedtetik; az iparosok czéhjogaiktól megfosztattak, kathol. isteniszolgálatra, egyházi menetekre kényszerítették. Miképen a protestánsok végrendeletei végre nem hajtatnak, kegyes hagyományaik más czélokra fordítottak stb. Kérik tehát a királyt, vessen valahára véget még ezen országgyűlés alatt királyi hatalmánál fogva e sérelmeiknek, s helyezze vissza hűséges evangélikus rendeit azon állapotba, melyet nekik törvények, szerződészek biztosítanak.“ A kérelem pusztában elhangzó szó volt mindig, csak akkor és addig teljesítettén, míg a nemzetnek fegyveres hatalma volt azt önerejéből is kivivhatni. A bizalom azért hatalmasan követeltetett mindig.

Tökölínek a bécsi kormány ellen tartó hosszabb küzdelme igen sok példákban mutatá be mind Magyarországnak, mind Európának a bécsi kormány politikáját, hol a lovagias fogalomnak ugyan még csak színére se találunk.

1683-ban már csak árnyéka volt egykori fényének a török hatalom. A magyar, Hunyadi János és Mátyás király alatt oly tiszteletet szerzett fegyverének minden külsegedelem nélkül, hogy a hatalmas török, és nem a magyar tartá a békét szerencsésének. Mióta idegen kormány ült a trónon, a török birodalomnak prédája és játéklabdája lett Magyarország. Most, Leopold alatt, midőn mind európai, mind ázsiai hatalmára nézve hanyatlásnak indult ez egykor Európát reszkettető harczias uralom, XI. Incze pápának még most is össze kellett tenni kezeit, s Isten szerelmére kérni Lajos francia királyt, hogy venné szívére a kereszténység ügyét. Bécs is fenyegetve lévén, tehát a császár is komolyan kezdte gondolkozni, minden elérhető szomszédot segítségére híván.

Waldstein gróf és Zierovszky császári követek Szobieszky János lengyel királynál teljesen czáljokat érték. Márcz. 31-kén egy szövetségi okmány iratott alá, mely szerint a szerződő felek kötelezték magokat, hogy egymást a török ellen kölcsönösen segíeyezék; a lengyel király 40 ezernyi sereggel ígérkezett Leopold hadaihoz csatlakozni, ha a török Bécset ostromolná; a császár pedig hadi költségek fejében egy millió 200 ezer ftot kötelezett lefizetni szövetségésének. A bajor és szász választófejedelmek példájára, s a pápa sürgetéseire a birodalom többi fejedelmei és rendei is bőséges segedelmet ígérének. A dolgok ezen állásában a bécsi kormánytanács minden egyezkedést megszakasztja Tökölivel, kivel ezóta csak büszkén s megvetéssel kezdenek beszélni. Ez vala rendes módora e kormánytanácsnak: bőkezű volt az ígéretekben, míg félt, csökönyös az engedményekben, ha félelme megszűnt.

A Bécs védelmére mindenfelől összecsődített segét-hadaknak kedvezni kezdvén a szerencse, különösen a Szobieszky hős karja által, Budáig nyomták a hátrálni kezdő törököt, s végre, amint tudva van, és oly rettenetes nagy tény gyanánt feljegyezve az osztrák uralom krónikájában, noha azelőtt és azóta kisebb hanggal hirdetett sokkal nagyobb diadalok vivattak már, — tehát végre Buda is megvétellett.

Mint minden, úgy e győzedelmet is rettenetesen meg kellett fizetni az országnak. „A német katonaság, írja krónikájában a sopronyi Csányi János, erős executiókat tartott; mivel a lakosok a tiszteknek nem fizethették meg a havi pénzeket, minden marhájuk elhajtattott s eladatott; a parasztok nagyobb része elfutott házaiból. Ekkor aztán földes uraik exequáltattak; . . a nemesekkel oly gonoszul bántak, hogy akik a végekhez közelebb estek, legértékeseb vagyonnukkal Sümeg várába zárkozáának, ellentállásra készülvén. Három ezred parancsoltatott ellenök; de miután a felség ennek következményeire figyelmeztetett, ez mégis elmaradt . . Számtalan magyar jön városunkba (Sopronyba) koldulni, kiket elébb a tatárok, aztán a két téli szállásolás alkalmával a németek mindenükből kifosztottak. Parasztok, kiknek azelőtt 12 ökre, 12 lova, 30 sertvése, és egy birkanyája volt, kiknek az itteni német napszamosok évenként 300 keresztet s kalangyát is arattak, jönnek most hozzánk kenyeret kéregetni; s mivel őket eleinte nem akarták a városba eresztetni, a mezőn szedett parajt ették; ez mutatja, mily éhséget szenvedtek e szegények.“ És ismét: „A mi városunk is jóformán szenvedett a szállásolás alatt, bár mi, itt lévén maga a lothringeni herczeg szállása is, nem természetben, hanem pénzüil, havonként 1800 ftot adtunk tartásukra, s e felett szénát és zabot 80 lóra. De a Rábaközét két hónap alatt annyira kiélték a katonák, hogy a legtöbb falu üres maradt, a parasztok elfutottak, ugyanannyira, hogy a katonákat február végén a Rábaközből Ausztriába kellett küldeni, mivel amott már nem volt mit enniök. Maguk a szegény lakosok kutyáikat,

macskáikat is kénytelen voltak megenni éhségökben.“ Az ily diadalmok nem igen szoktak áldást hinteni a nemzetekre, bár nagy volt szegény Magyarországon az öröm, de, írja Horváth Mihály: „Az öröm, melyet Budának s vele az ország nagy részének a török járom alól megszabadulva a hazafiak kebelében ébresztett, nem maradt sokáig háborítatlan. A mint csökkent a török hatalma, s benne gyöngült a támasz, melyhez a nemzet 1604 óta vivott szabadságharczaiban újra meg újra folyamodott: úgy nőtt a császár szolgálatában lévő hatalomviselők, miniszterek, tábornokok önkényes hatalomgyakorlata az országban.“

Mindez nem gátolta Leopoldot, hogy mit elődei több ízben sikertelenül kíséreltek volt meg, — a királyi méltóságot családjában örökössé tegye. Ki a nemzet lovagiasságát ismerte, tudta azt, hogy minden a legkisebb felhozható és véghezvitt jótettért, keresztül nézve a nagy roszakon, hálás szokott lenni.

Országgyűlés hirdettetvén a királyi előadásokban többek közt ezek is foglaltak: „Miután ő cs. kir. felsége, Isten segedelméből szerencsésen túlesett ama sulyos veszélyeken, miknek kedves Magyarországa, mely hajdan dicsőséges I. Ferdinand császár s király alatt az ausztriai fejedelmek, és örököseik, és utódaik uralmának s hatalmának mindörökre alávettetett, s miknek továbbá koronája, sőt maga ő felsége személye s Bécs városa s következőleg az egész kereszténység ügye a gonoszok pártoskodása miatt ki voltak téve, és miután az ellenség legyőzetvén, Buda, az országnak hajdan virágzó fővárosa, több más erősekkel és helyekkel együtt a török torkából kiragadtatott, s a török szolgaság alól az ország nagyobb része kiszabadított: oda fordítá leginkább gondjait, miként lehetne ezentul hasonló veszélyeket megelőzni, az országot megbékéltetni, s azon bajoktól, melyek súlya alatt szánandólag nyögött, megmenteni. És végre nem látott hatékonyabb s alkalmasabb eszközt, mint ha egy részről diadalmos háboruját a török ellen folytatja, más részről az ország rendivel közönséges gyűlésen tanácskozik, s egyszersmind idősb fiát, József örökös főherceget, szokott módon jövendő királyokul s urokul megkoronáztatja . . . Adhatna ugyan ő felsége ezen országnak, melyet részint a lázadók, részint a török kezéből annyi munka, veszély, költség s az övéinek vére által foglalt vissza, teljes joggal új törvényeket; s mit fegyverrel foglalt el, azt a hadjog szerint külön megistarthatná magának s örököseinek, külön kormányozhatná szelid s alkalmas törvények által: ő felsége mindazáltal vele született kegyelmességénél fogva a KK. és RR. régi jogait, kiváltságait, szabadságait és törvényeit épségben hagyni, s azokat a megkoronázandó új király által azon esküforma szerint, melyet I. Ferdinand koronáztatásakor mondott, nemkülönbön azon esküforma szerint, mely felett, mindennek, a mi kétséges, kártékony, vagy épen kivihetetlen, mellőztével, az

egyesség megtörténendik, szinte megerősített; a fegyverrel viszszafoglalt részeket az országba bizonyos módon ismét bekebelezni s a régi törvények alá vetni kívánja; csak úgy mindazáltal, ha előbb az, mi I. Ferdinand esküformájában II. Endre 1222-ki 31-dik t. cikkének megtartásáról beiktatva létezik, meg fog igazítottatni, egyszersmind pedig a felséges osztrák ház trónörökösödési joga, mely ünnepélyes szerződések által szereztetett, és ámbár az osztrák ház elsőszülött hercegeinek a királyi széken egymást szakadatlanul történt felváltása által tényleg megtartatott, de az idők mostohaságában, a belmozgalmak alkalmával, e század elején, a roszakaratuak sérelmes értelmezése által szinleg meggyöngített s kétségbevonatott, a rendek méltányos kijelentése által tökéletesen helyreállítatik, s az e végre alkotandó és a koronázási oklevélbe is beiktatandó törvénycikk által örök időkre megerősítettik.“ Fejtegeti továbbá, mily ártalmas, a kormányzást mennyire lehetlenítő azon ellentállási jog, mely II. Endre említett t. cikkében foglaltatik. Végül felhívja a rendeket, hogy minél előbb adják be fontosabb sérelmeiket, s egyszersmind gondoskodjanak a megrendült igazságszolgáltatás helyreállításáról.

„A rendek azt kívánták volna, hogy a felsőtábla, valamint egyebekben igényli a kezdeményezési jogot, úgy e fontos tárgyban is előbb, vagy legalább velük együtt nyilatkozzék, s midőn őket a királyi személynök, Orbán István, a nov. 7-diki ülésben felszólítja, szólnának a királyi örökösödésről, mély s hosszú csend váltotta fel szavait. „Ne tartóztassa a rendeket, — e szavakkal szakasztá meg ismét a csendet a királyi személynök, — véleményök kijelentésében az, hogy az urak még nem nyilatkoztak; különben oly valami történhetnék a karokkal és rendekkel, mit nem vártak volna.“ Felállt végre Dolni István, az esztergami káptalan olvasókanonoka s követe, és az egész papirend nevében előadá: miképen az osztrák ház kegyelmessége s Magyarország megszabadtására fordított fáradaimai s költségei méltán igénylik, hogy a rendek ő felsége kívánataiban megegyezzenek; s a papság nevében ki is jelenti, hogy ő felsége ágyékából származó és származandó osztrák hercegek örökösödési jogát teljes készséggel elismeri; ám lássák a többi rendek, mit mivelnek. — „Ebben senki sem volna ellentartó a karok és rendek közöl, — szólal fel utána Petróczy János, pozsonyvárosi jegyző s követ — csak a szabad választás előzze meg.“ — „Ki az, — vág szavába a királyi személynök — ki még is a szabad választást vitatja?“ S midőn a követ neki megneveztetett, őt a maga ítélőmestere által följegyezteté. A rendek nyilatkozatát sürgető újabb ösztönzésére, Cserminczky Gáspár zólyommegyei jegyző s követ úgy vélekedett, hogy az örökösödés elvét elfogadhatnák a rendek; de Endre király törvényét épségben kellene fentartani. A királyi személynök figyelmeztetésére azonban, hogy feltételhez nem lehet kötni ő felsége kívánatának

teljesítését, Nádasdy Endre a dunántuli kerület nevében nyilvánítja, hogy József főherceget elismerik örökös királynak; mire aztán a dunáninneni kerület is kijelenté, hogy a papsággal együtt elfogadja a király kivánatát. Hasonló szavazatot mondott Kende Ádám a 14 éjszakkeleti megye nevében, bár, mint megjegyzé, e megyék utasításai ellenkezők. Követte őt a távollevő urak részéről Dúl Mihály, Koháry István követé, a királyi városok nevében pedig Petróczy János. S így a rendek táblája egyező szavazattal végzéssé emelte a királyi ház férfi-ivadékának örökösödési jogát, csak azt kötvén ki, hogy ennek kihaltával a választási jog visszaszálljon a nemzetre, s ennek régi jogai és szabadságai az örökös királyság alatt is teljes épségökben tartassanak fenn.“

Hogy itt nem egészen a nemzet hálája működött, úgy hiszem, ki a fenntebbi sorokat olvasta, be bírja látni. A királyi személynök fellépése pressiót gyakorolt a jelenlevőkre, s utána a Dolni István beszéde, oly két előre kiszámított valami volt, melynek pillanatnyi hatását biztosan lehetett várni. Tagadhatatlan, hogy az összefolyt érzelmeket egymástól rögtön elválasztani nem lehetvén, a féligmeddig ijesztés, féligmeddig rábeszélés által létrejött királyi örökösödést, mert a kifejezés ellen nem nyilatkozott senki, hálának is lehet magyarázni, s ha volt a hálára valami érdemes dolog, úgy a rendek keblében bizonyosan volt hála is. E pont fejtegetésébe azonban mélyebben nem bocsátkozhatunk.

A királyi személynök ezután az előadások másik főpontját hozta szőnyegre, fejtegetni kezdvén a rendeknek, hogy Endre király 31-ik törvényczikkének megigazításával nem egyebet czéloz ő felsége, mint az ország, annak lakosai, mostani s jövő királyai békeségét; mert valahányszor mozgalmak, lázadások támadtak az országban, azoknak forrása mindig ama törvényczikk volt, mely a rendeknek fegyveres ellentállásra jogot adott. Érezték a rendek, hogy a fenforgó körülmények közt e pontra nézve sem ellenkezhettek a király akaratával; s ha bár emelkedett is kebelökből néhány szó, mely Endre király törvényét az 1622-ki 20-dik és az 1635-ki szintén 20-dik törvényczikkek értelmezése szerint tovább is fentartatni óhajtotta; a vitatkozás mindazáltal leginkább a körül fogott, mi módon segítsen magán a nemzet oly esetekben, midőn jogait, szabadságát a királyi hatalom erőszakosan elnyomni törekedik? Erről, úgy vélekedének, intézkedni annál multhatatlanabb a jövőre, mivel ilyféle jogtapodás az örökös királyság alatt még könnyebben s többször nehezehetnek rájuk, mint eddigelé: holott bizony e tekintetben eddig sem hiányzott az ok alapos panasza. Ime, mondák, az eperjesi piacon máiglan fenáll a vérpad, *) melyen az alkotmányos jogok annyi hazafiak kegyetlen kivégeztetésével megsértettek; s a

*) Karaffa vértlázító iszonyatosságait mert mindenki előtt ismeretese, bővebben felhozni nem tartottuk szükségesnek.

nemesi kiváltságok gúnyjára máiglan számos ártatlan hazafi nyög ama város börtöneiben. Ime a törvények ellenére kivetett, s az ország lakosait koldusbotra juttatott elviselhetlen katona-porciók kiméletlen executiója alatt jelenleg is pusztul az ország. Hosszas vitatkozás után végre abban egyeztek meg: menjen egy választmány a főrendekhez, mely az örökösödésre vonatkozó végzést tudtokra adja, s őket egyszersmind felkérje: nyilatkoznának, miként akarják az Endre király fenforgó törvényét módosítani; a kormánynál pedig sürgetnék az eperjesi foglyok szabadon bocsáttatását, a kivégzettek özvegyeinek s árvainak megvigasztalását, az országra rótt porciószám kevesbitését.

A főrendeknél e közben már szintén folyamatban vala a két királyi kívánat tárgyalása. Az örökösödés ott még nagyobb ellenzésre talált, mint a rendeknél: attól félték, hogy miután a bécsi minisztertanácsot eddig sem igen birták ellensúlyozni a fejedelem előtt, az örökös királyság alatt végkép elvesztik befolyásukat. Legállhatatosabban ragaszkodott ez oknál fogva a választási jog fentartásához Draskovics Miklós országbiró, míg nem a reá riadt királynak ezen szavai: „Te vagy tehát egyedül, ki fiamat örökös királynak elismerni nem akarod?“ — őt is elnémitották; a miniszterek egyike által novemb. 8-kán kezeibe csúsztatott irat pedig annyira felháborította, hogy azt felolvasván, szélhűdés miatt szörnyet halt. Eszterházy nádor, Széchenyi György primás, Korompai Péter nyitrai püspök s kancellár igyekezetei, végre a főrendeknél is legyőztek az ügy örökösödésére, mint Endre törvényeinek módosítására nézve, minden ellenzést; s a kir. előadásokra intézendő válaszfelirat nov. 10-kén a nádor javaslata szerint, mind az uraktól, mind a rendektől elfogadtatott. Kijelentetett ebben: hogy az ország rendei készek ő felsége elsőszülöttét örökös királyukká koronázni, úgy mindazonáltal, hogy az egyenes vonalon leszármazandó férfiágnak magva szakadtával a nemzet választási joga megint helyreálljon; készek továbbá igazítani Endre király törvényén is, feltéve, hogy a rendek ama joga épségben marad, mely szerint csak megidézve állíttathatnak törvény elébe, s a bíróság még hűtlenség esetében is törvény-szabta legyen, végül köszönetet mondanak a királynak, hogy a töröktől visszafoglalt részeket az országba kebelezni ígérte.

A török Magyarországból végképen kitarokdván, utóhangokul a karloviczi békekötés után Horváth Mihály ezeket írja: „Mohácsnál a nemesség színe királyával együtt elhullott. A nemzet egy része most a német császári ház ivadékát választá királyul, azon remény s biztatások által kecsegtetve, hogy e kapocsnál fogva biztosabban számolhat a birodalom segélyére. Mind hasztalan. Sőt épen ez süllyeszté el az országot: elegendő segély még ezután sem érkezett; a veszély ellenben nőtt, miután a francia, a Habsburg-ház ezen újabb gyarapodását nem tűrhetvén, a törököt még inkább felizgatta. I. Ferdinand számtalanszor elejébe terjeszté Károly császár-

nak s a birodalom rendjeinek, miképen végre is saját védelmök érdekében kellend fegyverhez nyulniok; de minél tovább hagyják terjedni az árt, annál nehezebb lesz azt a maga medrébe visszaszorítani; most ezerekkel még többet lehetne segíteni, mint nem sokára milliókkal. Bécs orstroma rémülettel töltötte el Németországot; de a veszély multával ismét helyreállott a régi gondatlanság. Ezóta önfentartása, önvédelme végett néha-néha nyujtott ugyan segélyt Németország; de az többnyire későn érkezett és eredmény nélkül távozott, ugyannyira, hogy ártott inkább mintsem használt, hódításainak mind tovább és tovább terjesztésére izgatván a törököt. És e fölött még azon megbocsáthatlan hibába is esett a német birodalom kormánya, melynek feje a magyarnak is királya volt, hogy e kevés jót és sok kárt eredményezett segélynyujtás következtében már arra is feljogosítva hitte magát, hogy a magyart megfoszthatja nemzetiségétől, ősi alkotmányától. És nem egyszer történt, hogy a török visszanyomására behozott német katonaság nem a török, hanem a magyar nemzet maradványai ellen fordított! s mig a török csak anyagilag, ő erkölcsileg hódoltatott; mig a török a magyarnak csak vagyonában dúlt, csak birtokait vette el, a német katonaság, mely védelmére vala rendeltetve, nemcsak vagyonát versenyt fosztogatta, hanem mintha ellenség földjén lenne, kénye-kedve szerint bánt vele; személyes szabadsága, nemzetisége, ősi alkotmánya ellen is irtó háborut folytatott. Csoda-e, ha aztán az ekként zaklatot magyar gyakran önként a török karjaiba vetette magát, ki ha koldussá tette is, de nem illeté személyes szabadságát, s vele együtt a németre fordult, ki a barát álarca alatt még kiméletlenebb ellenévé lett? Ezeket írva, nem képzelhetjük el, miként beszélhet Horvák Mihály mégis, és ugyanezen történelmében oly háláról, minővel mi a németnek tartozunk? Igaz, hogy segélyével vertük ki a törököt, de nem lettünk volna e segélyre csak kissé erélyes magyar uralkodó alatt se rászorulva. És a török épen az ellenkirályok küzdelmét felhasználva alapítá meg másfélszázados uralmát Magyarország felett; s e másfél század alatt nem csak hogy nem védettünk, de több esetben még magunkat védeni se állt szabadságunkban. S vajjon végre is, nem Bécs ostroma töltötte-e el rémülettel Németországot, s akkor is a diadal kivívásában nem a Szobieszkyé volt-e a főérdem? Tehát a lengyeleknek inkább tartozhatunk hálával, kik a törökön a győzedelmet megkezdték. S ha most már Németország diadalra segítettve saját bőrének érdekében a diadalt felhasználta, és segedelmünkkel, mint mi az övével, tehát közösen küzdve szabadultak, és szabadultunk a töröktől, pusztán ezen küzdelmet tekintve, kölcsönös hálával tartozunk egymásnak, tehát hála a hálába: felmegy. Más rovásra iratott azonban azon garázdálkodás, melyet másfélszázadon keresztül szenvedtünk a törököt behozó ugynevezett német segítségtől, általa inkább nyuzatva mint gyógyittatva, inkább gyengítve mint erősítette; — de mert e te-

kintetben mi volnánk a követelő felek, ezen számadás csak a rováson hagyatik.

A törökkel folyt háboru megszünvén, újra felszínre került a vallás kérdése, a nemzeti alkotmány nyirbálása, s a nemzet osztrákosítása, miért Horváth Mihály szerint, szintén lehet, hogy hálára vagyunk kötelezve. „Kollonics maga, ki e terv létesítése által nemcsak az uralkodóház, hanem a kath. vallás érdekeit is, miket ő egymástól elválasztani nem tudott, előmozdítani hitte, annyira bizott a sükerben, hogy meghittjei előtt nem is palástolá többé fő czélzatát. Rákóczy Ferencz tudósít, hogy többször hallották tőle e szavakat. „*Faciam Hungariam captivam, postea mendicam: deinde catholicam*“ — Magyarországot elébb rabbá teszem. aztán koldussá, végre katholikussá. S nem is késtek a kísérlettel. „Ugyanezen (1696) esztendőben — írja Károlyi Sándor az akkori deákos magyarsággal, — folytanak az hazának udvar előtt nagy és sulyos dolgai, az midőn majd az színe az országnak . . . felcítáltatott és ottan nagy három dolgok objicialtattak és conclusumok imponáltatott.“ A gyülekezetnek Kollonics következő beszédben adta elő az indítványt: „Semmi sem bizonyítja világosabban ő felsége atyai kegyelmességét, mint azon határozata, miszerint ezután Magyarországgal is oly módon fog bánni, mint Ausztriával és egyéb örökös tartományaival. Szükség tehát, hogy, mennyire csak lehet, az ország is alkalmazza magát az örökös tartományok szokásaihoz, igazgatási elveihez, erkölceihez és törvényeihez.“ Hogy osztrákosan jót akart velünk tenni ő felsége, ám volt légyen az az ő akarata szerint. De ősi magyar törvényeink, alkotmányunk, csak magyarosan lehetővé javítható, nemzeti szellemünk- s erkölceinkkel egyezőleg: minden oly gyógyszer, mely összeütkezésbe jön a természettel, a helyett, hogy azt elősegitené, s erőltetés útján mégis használtatik, halált okoz. Lehet az a legjobb szívből jövő akarata (?), de a betegre való nézve semmiesetre se üdvös. A Kollonics nyilatkozata azonban, ki a kormánynak mindenesetre hatalmas esz köze volt, valami nagyon jó akaratról épen nem tanuskodott.

„De bár azon megnyugvással tértek haza Bécsből az ország főrendjei, hogy az alkotmány felforgatásának veszélyét elhárították: a féktelen katonaság zaklatásai ellen ők maguk is szintoly kevéssé valának biztosítva, mint a jobbágyság. Károlyi Sándor, Szatmár-megye főispánja írja, miképen még ugyanezen évben (1696), Auersperg tábornok s szatmári parancsnok, Kahlenberg nevű kapitányát egy osztály némettel nagy-károlyi várában reá küldé, hogy tőle hat ezer forintot „exequaljon.“ De emberére talált a kapitány, mert midőn rendeletet mástól, mint Auerspergtől előmutatni nem tudott, a haragra gyült várur fegyveres szolgálai által őt várából katonáival együtt kiűzeté. De a kisebb birtokosokat, kik magukat egy sereg fegyveres szolgálával hasonló erőszak ellen nem biztosíthatták, s még-kevésbé a jobbágyokat, nem volt ki védje a katonaság zsarlásai

ellen: túrni kénytelenítették azokat, ha személyes bántalmaktól menekülni kívántak. Néha mindazáltal a katonaság is drágán fizette meg e zsarlásait; a zaklatások által dühösségig ingerlett nép, midőn szerét tehetette, véres boszut állá zszarnokain. Így történt egyebek közt 1697-ben a pataki parancsnokkal, ki midőn az ujhelyi vásárra menő néptől szokatlan vámot zszarolna, embereivel együtt agyonveretett.“

A törökkel kötött béke se volt valami nagyon üdvös az országra való nézve. „Bár a béke egyenesen Magyarországot illette, számtalan törvények s királyi ígéretok daczára, annak kialakulásában egy magyar sem alkalmaztatott. A békelevél nem közöltetett ugyan az országgal, de mégis köztudatra jutott annak tartalma; s nem lehetett keserűség nélkül látniok, hogy annak egynémely pontja ellenkezik a törvényekkel; hogy benne Magyarországgal s Erdélylyel oly módon rendelkeznek, mintha csak meghódított tartományok, az uralkodóháznak csak magán-uradalmi volnának; hogy benne „Magyarországról“ s a magyar királyról“ szó sem fordul elő, hanem e kifejezések helyett mindig gondosan emezek: „császár, császári birtok s alattvalók“ használtatnak, — mintha az ország tartománya volna a német birodalomnak.

„Az elégületlenség az udvar ezen alkotmányosértő rendeletei s intézkedéseivel s a német katonaság szünni nem akaró zszarnokságával s fosztogatásaival évről-évre növekedett; mivel azonban a várakban s városokban lévő német katonaság azt mintegy elfoglalva tartá, országgyűlés pedig, hol az elkeseredett kedélyek legalább bajaik elpanaszlása által szerezhettek volna maguknak könnyebbülést, nem tartatott, csak meghitt körökben barátságos összejövetelek alkalmával törtek ki a panaszok. De a kedélyek ingerültségét maga a titkolózás szüksége is nevelte; s így az ügyek lassankint oda jutottak, hogy csak egy szikra kelle a meggyült gyűnyanyag lánggra lobbantására, s még csak a vezér hiányzott, ki a felkelés zászlaját kitűzze. Ezzé az elégületlenek, miután Tököli a törökkel összeköttetése miatt népszerűségét elvesztette, s mióta Konstantinápolyban tartózkodék, érintkezésben a hazával többé nem is lehetett, hallgatag megegyezéssel Rákóczy Ferenczet tűzték ki.“

Rákóczynak az események is segedelmére jöttek. „A Tisza-videk népe, egy részről az adószedőktől, másról az országra kivetett s a francia háborúba küldendő 12 ezer zsoldos kiállításával foglalkodó hadszedő hivataloktól majdnem a kétségbeesésig zaklatatván, a tél folytában (1703-ban) mindinkább elveszté türelmét; mert annyira ment a dolog, hogy a sóval oly bővelkedő országban a nép már kenyereét is sótlan ette, e bányaterméknek a kamara által felette magasra szabott ára miatt. Kis Albert, a fentebb említett egykori kurucz-hadnagy, ki miután börtönéből megszabadult, s néhány czimborájával erdőkben, hegyekben bujkálva ügyekezett

elkerülni a császári zsoldosok közé való besoroztatását, egy Észe Tamás nevű sóárussal, kit a sótisztek megkárosítottak, az elégiületlen nép élére állván, vele gyülekezteket kezdte tartani, melyekben arról tanácskozána, miképen lehetne segitni nyomasztó sorsukon. A tavasz elején az elégiületlenek Bige Lászlót és Pap Mihály orosz papot Lengyelországba küldék, hogy Rákóczyt és Bercsényit felkeresvén, őket az ország megszabadítására behivnák, mi most, midőn a császári zsoldosok az egy Montecucculi-ezreden s a csekély várőrségeken kívül egészen kivezettettek, könnyen sikerülhetne. Rákóczy sem vakon követni, sem megvetni nem akarván a nép hívását, a követeket Bercsényi lovászával küldé vissza, ki az ügyek állapotát bővebben megvizsgálná, s a népnek jó reményt vinne. A lovász két hónap mulva azon kecsegtető hirrel tért meg, hogy a nép őt a fejedelem jószágain s egyébütt is a Tisza vidékén nagy lelkesedéssel fogadta s csak zászlókat kér, melyek alá a fejedelem bejöttéig sorakozhassék, mert már mind nagyobb tömegekben gyü-löng a hegyek közt; hogy a szinte elégiületlen nemesség sem fog késni fegyvert ragadni, mihely a fejedelem segélyéről biztosittatik.

A nemzet szabadságánál ügye Rákóczy Ferencz vezénylete alatt csakhamar talpra állítá az egész országot, mit is Bécsből látván a kormány, Széchenyi Pál kalocsai érseket kérte fel a király a felkeltek közti közbejárásra. Felszólították, hogy fedezné fel, mi légyen e nagy pártütésnek tulajdonképen oka, mi czélja, s mi módon volna az lecsillapítható. Kéri tehát őt, nyilatkoznék ezek felől. „Az érsek deczember 20-kán válaszolt, miképen ő Veszprém táján, hol leginkább lehetett tartani a lázadástól, eddig is minden lehetőt megtőn a kedélyek csillapítására, s ha ő felségétől megbizatik, a békeügyet kész minden erejével vérével és életével elősegíteni.

„A lázadás okait, czéljait, ugymond, ő, ki annak fejeivel nem értekezett, csak a nép szavából, a közvéleményből ismeri, s kész azt egész őszinteséggel megírni. A sérelmek alapjának tartatik a királyi szó megszegése, mi ilyféle jelenségekben mutatkozik: a kiváltságok, okmányok, törvények szentül megtartásának Pozsonyban tett ígérete számtalan sérelmek által megsemmisített; minden jelentékenyebb hivatal idegenekre ruháztatott, minden nyereségesebb vállalat s keresetmód idegeneknek adatik; adók zsaroltatnak ki a magyaroktól, nem az ország határainak őrzése vagy kiterjesztése, hanem idegen czélok végett; ezen adók aránytalanok, elviselhetlenek s nem is természetnyekben, hanem pénzben szedetnek, minek szerzésére nincs mód; a fiskusra szállt javak nem érdemes magyaroknak, hanem idegeneknek adományoztatnak; a fiskus maga féktelenül tapodja az ország minden törvényeit; a pörök az országon kívül, bizottmányok által ítéltetnek el; a katonaság féktelensége türetik, azért soha senkinek elégtételnem adatik; az udvar az ügyek bevégzését huzza-vonja; a tanácsosok s biztosok kevélyek és kapzszik; a kamarai bizottmányok jogot, törvényt kényök-ked-

vük szerint sértenek; a magyar nemesség szintugy mint a magyar nemzet megvettetik. A nem-katholikusok ezekhez még vallási sérelmeiket kapcsolják, panaszojják templomaik elfoglaltatását; gyűlölik az új szerzeményi bizottmányt, mely ítél s rendelkezik oly javakról, miket a király esküje szerint köteles vala visszafoglalni; mely az uradalmak körüli nehézségek eligazítását a rendes törvényszékektől elvonja. Megsértetett a papság is, mivel az alapítók szándékai s a törvények ellenére a javadalmak idegenekre vagy szerzetesekre ruháztatnak; az alapítók céljai önkényleg megmásíttatnak; hogy a kamara a templomokat házakká, ólakká alakítja; egyházi javakat azok birtokában levőktől elfoglalt. Mond egy sérelmet a maga részéről is valamennyiek nevében, a tizedeket illetőt. Ezek, ugymond, körülbelül az okok, melyek a Franciaországtól is izgatót népet felkelésre ingerelték.“

A kormány látva, hogy a felkelők hatalma mindinkább terjed, többször alkudozni akart, de az alkudozás nem vezetett eredményre, mert ha Leopold magát erősödni érzi, rendszeren másként beszélt, s előbb tett ígéreteiről nem akart tudni semmit.

„Széchenynek panaszaival, esdekléseivel sikerült vala ugyan juliusban oda vinni az ügyet, hogy Heister, ki a magyarokat kegyetlenségei által még inkább ingerlé, sőt az érsek béketörekvéseit is többféleképp gátolá, valahára visszahivassék. De a háborut s erőszakot javasló párt augusztusban neki ismét átadatta a hadak fővezérletét. Ő ugyan, miután Kőrmendbe, Kismartonba s Kapuvárba őrségeket vetett, aug. 20-kán gyarói táborából, Sárvár mellett, amnestiát hirdetett; de még ez is oly szavakba volt foglalva, melyek csak az ingerültséget szitogatták. „Bár ő felsége — írja nyílt leveleiben Heister — a pártütők ezen istentelen csöcselékét haragjában méltán kiirthatná; megemlékeztvén mégis a vele született kegyelmességéről, engem jelentékenyen megszorított hadakkal újra fővezérül küldött be, hogy a megtérőknek s azt kívánóknak, (kik maguk is eléggé tapasztalhatják, miképen e pártütőknek nem más a céljuk, mint hogy az ország kincseit különféle módokon maguknak összeharácsolják, az országot rézpénzzel árasztván el, az aranyat ezüstöt pedig maguknak tartván meg) cs. kir. kegyelmet osztogassak; azokat pedig, kik a pártütés főnökeit tovább is követik, legyőzzem s kiirtsam...“ És alig vette át a hadak vezérletét, daczára a kihirdetett kegyelemnek, már is borzasztó kegyetlenségekkel sanyargatta az országot. Sárvárról Pápára nyomulván, e várost végkép kifosztotta s felégette, lakosait kardra hányta. „A cartellát (cartel-t) semmiben sem tartják meg — írja aug. 22-én Széchenyi érsek, — a paraszt embernek puskaporral töltik meg a torkát, száját, s a hasán veti ki magát a por; sütik, nyuzzák elevenen a szegénységet, az asszonyokat emlőjöknel fogvást kötnek föl a gerendában, ugy kineznek őket; a templomokat fosztják, a papokat ölik, vagdalják. Ezekben alább nem hagynak, bizony hasonlót s többet is várhatnak.“

VII.

A felkelésnek végét Leopold nem érte meg s ez József fiának uralkodásába is áthuzódott; József azonban trónra lépven, a magyarok ismét reméltek. A reménység hogy nem teljesedett, mutatja, mert a fegyvert se a honát oly forrón s minden önérdek nélkül szerető Rákóczy, se társai le nem tették, a nép pedig folytonosan harczolt zászlóik alatt, sőt később közakarattal az ország fejedelmévé választotta, s a szövetséget újból is megerősítette.

„A választás megtörténvén, Rákóczy ünnepélyesen a gyűlésbe kísértetett s vezérlő fejedelemnek ujabban is kikiáltatott. Ezután Telekessy egri püspök misét énekelt. Annak végeztével felolvastattott a szövetség okmánya, mely szóról-szóra eképen hangzott: „Mi alólirt magyarországi Statusok és Rendek adjuk tudtára mindennek, a kiknek illik, ezen levelünknek rendiben: hogy minekutána a szabadságos uraságra vágyódó ausztriai ház a királyi diplomákat hite megszegésével általhágván, minden törvényeinket megvetvén és a földre tapodván, hazánkat, nemzetünket minden szabadságától nemcsak megfosztotta, hanem feltalált minden kegyetlenséggel üldözte, és sokakat közülök rettenetes kínokkal e föld színéről eltörteni nem irtózott volna, Istennek csodálatos vezérléséből azon kegyetlen uralkodás rabságából Méltóságos fejedelem Rákóczy Ferencz, kegyelmes urunk kiszabadulván, és azon hazánkat eltörülő, ártatlan vérünket szomjuhozó ausztriai ház ellen velünk együtt fegyvert fogván, és már harmadfél esztendőől fogva hadakozván, a végre, hogy ezen ügy dolgában közönséges akarattól tovább is annál jobb rend vétethessék, e folyó 1705-dik esztendőnek szeptember havának 1-ső napján, ide a szécsényi mezőben generalis Conventusra bennünket hivatató levelei által összegyűjtött volna: közönségesen ítéltek, hogy mindeneknek előtte egy oly fejet válaszszunk magunknak, a ki velünk együtt hittel confoederálván, ezen hazánk ügyét, valamig Isten által régi szabadságunk helyrehozásának megnyerésével kívánt célját el nem éri, nemcsak a hadi dologban, hanem a törvényes, egyházi, bellicum, oeconomiai állapotokban is igazgassa, kormányozza, és velünk együtt oltalmazza: tetszett közönségesen és egyenlő akarattal a praetitulált méltóságos Fejedelmet, minékünk is Confoederált statusoknak, Vezérlő Fejedelmünknek választanunk, a minthogy választottuk is. Melynek hogy nagyobb ereje és állandósága legyen, a következő két rendbeli esküvésnek módjával ratificáltuk, stabiliáltuk, sőt annak világig való megtartására nemcsak magunknak, hanem maradékainknak is sub poena notae infidelitatis et perduellionis in patriam (hűtlenség és honárulás büntetése alatt) obligáljuk és obstringáljuk.“

A fejedelem azután az egri püspök kezébe tette le esküjét.

Midőn a fejedelem fegyverét szerencse kísérte, az uralkodóház rendesen alkudozáshoz kezdett, mi a vesztes fél részéről máskülönben is természetes dolog, de annyira elveszté már hitelét a nemzet előtt, hogy az, a kötendő szerződés biztosításaul külhatalmak kezességét kívánta. Ime a következő sorok:

„A szövetséges rendek tanácsa a béketervet elkészítvén, a bizottmányt azt következő 23 pontban szolgáltatta a közbenjárók által a császári felhatalmazottak kezébe: 1. A készítendő szerződést külhatalmak s nevezetesen a közbenjárókon kívül Svéd,- Porosz s Lengyelországok és Velence kezessége biztosítsa,“ stb.

A békéből semmi se levén, „a nemzetet maga a fejedelem jul. 30-kán érsekujvári táborából kelt nyílt levelében értesíté az alku eredménytelenségéről, azt egyenesen az udvar őszinteség hiányának s önkényes uralmát folytatni törekedő vágyának tulajdonítván, a ki midőn látná megerőtlenedett hadainak a nyugovás által lett megépülését, megkoplaltatott várbeli őrségeinek megelevenedését s netalán máshonnan jöhető segítségének reménységét, elszakasztá a frigybeli időnek kötelét és az által . . . az alkudozás folytatását minden igaz ok nélkül abban hagyá.“

Hozhatnánk még fel igen sok példát, mely Rákóczyt arra kényszeríté, hogy a nemzeti jogok kiküzdését elvégre is a fegyver szerencséjére bizza, s bár a küzdés eredménye balul ütött ki a magyarok részéről, de a nemzet szívében hagyá az öntudat s szabadság-szeretet azon hatalmát, mely azóta is már nem egyszer nyilvánult, és még nem egyszer fog nyilvánulni. „A forradalmak még egy nemzetet se tettek gyengévé“ — írja Cantu Cæsar. A nemzet ilyenkor jön saját erejének öntudatára, s bár nagyobb erő által legyőzettek is, de nem győzetik le az eszme, melyért a küzdők vére hullt. El lehet azt egy időre nyomni s le lehet szorítani, mint a gőzt, de elvégre ha nyílásra nem talál, szétveti a legerősebb kazánt is. Nem a testi, de a lelki erőben él a szabadság szikrája, s valamint az ész még mindig hódítója volt az erőnek, úgy nem képes az anyagi hatalom e szikrát eloltani, de soha.

A függetlenség eszméje nem 1849-ben mondatott ki először, kimondatott az már Rákóczyt Ferencz alatt is Ónodon s habár akkor, mint később, hibáztatható volt a lépés, de a forradalmi láztól ingerült nemzet elkeseredésének végső fegyvere volt ez. A küzdők legyőzettek, de az eszme ime megmaradt, tanuság rá 1849. Akkor legyőzettek a küzdők újra, de az eszme bár hogy is, bár miként, de tagadhatatlan, hogy elszórva most is él a nemzet szívében, s ha a kényszerűség ismét felzaklatja pihenéséből, sajtótörvény, börtön, sőt talán vérpadok daczára ismét ki fog törni.

Ide iktatjuk az elszakadásnak Rákóczyt fejedelem alatt felhözött okait:

„Mai naptól fogva Józsefet nem ismerjük el többé királyunknak, ellenmondunk uralkodásának, készebbek mindnyájan halált

szenvedni, mintsem alattvalói maradjunk. Ezen nyilatkozatunkat szövetségünkre mondott hitünkkel erősítjük. A királyság mindaddig üresen fog maradni, míg a jövő országgyűlésen új királyt nem választunk. Józsefnek ezen letételét pedig a királyságból külön törvénycikkbe kívánjuk igttatni.“

„A francia udvar még a rozsnyói gyűlésen a bajor választófejedelmet indítványozá a maga követe, Desalleurs marquis által megválasztatni az ország királyává. Ezen indítványt a követ a rendek előtt is megújította oly módon, hogy az északkeleti tizenhárom vármegye Erdélyvel együtt Rákóczy fejedelem kormánya alatt maradjon. Végzéssé lett ennek következtében, hogy a bajor fejedelemnek tudtára adassék, miképen az ország kész őt ünnepélyesen is megválasztani a maga királyává, mihelyt értesül, hogy a trónt elfoglalni hajlandó, s annak elfoglalására ő felsége a francia király által is segítettetik; e végzést a vezérlő fejedelem tudassa a trónjelölttel.

„A további végzések szerint, a kormányhatalom addig is, míg a jövő gyűlésen a királyválasztás megtörténék, a vezérlő fejedelem kezében megerősítettett; s azon esetre, ha neki a közjó tekintetéből az országból ideiglen netalán távoznia kellene, helytartójává Bercsényi Miklós választatott; az igazság kiszolgáltatására huszonnégy tagból álló főtörvényszék alkottatott; a háboru folytatásának szükségleteire a régi rovatok szerint kétmilliónyi forint vettetett ki adó fejében, melyben mindenki, maga a fejedelem is részesüljön jószágai arányában; ugyanezen célra a harminczadok fölemeltettek; ellenben a nép könnyebbsége végett a só ára leszállított; a hadfogadás, élelmezés czélszerűbben szabályoztatott stb.

„Junius 20-án megérkezett végre az erdélyiek küldöttsége is, mely aztán ünnepélyesen fogadtatván, a két testvérhaza rendének szövetsége is megújított. Mindezek után az alkotott törvényczikkelyek a fejedelem által megerősítettven és meghirdettetven, a gyűlés junius 22-én szétoszlott. A függetlenségi nyilatkozat, a törvényczikkek sorában második, ekként hangzik:

„Miután az osztrák ház, királyi hatalmával visszaélve, és a hátaozott törvényekben és hitlevelekben kifejezett kötelmeit tekintetbe nem véve, különféle ürügy alatt erőhatalommal és vérontással törekedett a nemes magyar nemzet romlására, s magát nem akképen, mint királyhoz, kormányzóhoz s fentartóhoz illik, hanem az ország-lakosok és szabadságaik nyilvános ellensége gyanánt viselte; és miután a nemzet mind az osztrák főbb uraknak, mind I. Leopoldnak, mint valamely istenségnek mély alázatossággal benyújtott számtalan könyörgéseire sem nyerhette meg sérelmei orvoslását, sőt naponkint mindenek rosszabb állapotba süyedtek: e súlyos iga s kényuralom mindazon sérelmet és szabadságaink eltiprását is méltán szemünk elébe állítá, mely zsarnok kormányának elejétől fogva, de kiváltképen a mi korunk emlékezetére bármi

ürügy alatt elkövettetett, s melyeket mi egybegyűjtve már egyéb nyilvános iratainkban terjesztettünk a keresztény világ ítélete alá. És bár e sérelmek által felingerelve, már fegyverfogásunk s kényuralma ellen irányozott szövetkezésünk s a vezéri kormány megalapítása által is eléggé s tényleg ellentmondottunk a királyi hatalommal visszaelő hatóságának, s magunkat az alól s az iránta való engedelmességtől fölmentetteknek nyilatkoztattuk: éretten megfontolván mindazáltal a most uralkodó I. József császárnak királyi koronánkra képezett helytelen követelését, melyet a pozsonyi diétán az ország rendei s karai által örökös joggal nyertnek állit, s tekintve azt, hogy magából ezen diéta rendeletéből, mely így szól:

„Mi Leopold . . . Minthogy a mi Magyarországunk régi jóllétének helyreállítására fordított gondjaink között is hasznos eszköznek látszék, hogy ugyanazon Magyarország s kapcsolt részei valamennyi egyházi s világi urainak, nemeseinek s egyéb rendeknek az 1687-ki sz. Lukács napjára sz. k. Pozsonyvárosunkban közönséges gyűlést hirdetvén, s ott magunk is jelen lévén, fenséges József főherceget, elsőszülött fiunkat az ő jövődöbeli királyuknak, s uroknak megkoronáztattuk . . .“ tekintve, tehát, hogy magából ezen diéta rendeletéből kiviláglik, és saját emlékezetünkéből is kénytelenül tudjuk, hogy akkoron még tényleg fennállván az iszonyatos eperjesi vérpad borzasztó mészárlásai, s az ország majdnem minden főbb rendei, életök s javaik veszedelme miatt végszorongattatásban lévén, minden előleges választás nélkül kényuralmilag emeltetett fel a trónba; tekintve továbbá, feltételesen mondott esküjének semmiségét, az erőszakolt szavazatoknak törvényteleniségét; s végre mi legtöbb, tekintve azt, hogy a kényuralmat, melynél fogva annyi álnok békealku után is nemhogy az országot régi szabadságába visszahelyezni ügyekezett volna, hanem atyjának kormánytetteit megerősítvén, maga is folytatta, és szolgálai megigázást czélzó fegyvereinek kegyetlen pusztításától meg nem szűnt; — és mivel más részről, már országunk alapítója, sz. István, első törvénykönyvének negyedik cikkében, a maga fiának, sz. Imre herczegnek, s következőleg minden utóbbi magyar királyoknak adott parancsait a következő szavakban fejezte ki: „Ezekből pedig, azaz a főnökökből, zászlósokból, főispánokból, katonákból s nemesekből szolgának senkit ne tégy, senkit ne nevezz. Ha békeszerető léssz, ugy királynak, s királyfinak fogsz tartatni és szerettetni a katonáktól; ha haragos, kevély, irigykedő, viszálykodó léssz, s fejedet a főnökök, s azok fölébe emeled, a katonák hatalma megalázza királyi méltóságodat, s másnak adják országodat;“ — ezen ítéletet pedig az elhunyt császár is magára vonta az által, hogy magát nyakunk fölébe emelte, az ország karait s rendeit, szabad nemzetünket zsarnoki szolgaságba s hűbéri alattvalóságba sülyesztette, megigázott gyanánt elnyomta, s hazánk összes törvényeit, szabadságait eltiporta: s végre

a trón birtokát József is csak kényuralom által, nem pedig törvényes királyi jogánál fogva, mint nem szabadon választott, hanem atyjától erőszakosan feltölt követeli: Mi tehát ezen egyértelműleg s közakarattal alkotott törvénycikkelyünk erejénél fogva magunkat I. József császár s általa az egész osztrák ház engedelmissége, királyi tisztelete, s koronánkra, országunkra, a kormányunkra bármi módon követelt joga s hatósága alól szabadoknak, menteknek nyilatkozttatván, annak ellenmondunk, azt megtagadjuk. És ilyképen szabadságaink s legfőbb jogunk erejénél fogva, mi bennünket isteni és emberi törvények szerint megillet, önként és szabadon, senki által nem kényszerítve, s minden ellenmondás nélkül, a trónt üresnek nyilatkozttatjuk. S végre, az ország mindazon fiát, kik jelen törvénycikkelyünk keletétől számítandó két hónap alatt szövetségünkbe lépni vonakodván, az ő hűségében és szolgálatában bármi czim alatt megmarad, s az ország törvényes hűségére vissza nem tér, a haza ellenségének nyilvánítjuk, úgy hogy a mondott határidő eltelve, minden javaik örökre elkoboztatnak s az országra hárulnak, hivatalaik, méltóságai, előjogaik megsemmisítettnek; azonképen az egyháziak is, kik jelen rendeletünknek magokat alája nem vetik, minden javadalmakra képteleneknek nyilvánítottatnak s minden politikai jogoktól megfosztatnak.“

Igy mondtattak tehát ki, és ezek voltak az elszakadás okai.

A bécsi kormány ezek után 1708-ban Pozsonyban országgyűlést hirdetett, Eszterházy nádor által szét is küldetvén a meghívó leveleket. Rákóczy e meghívó levelekre következőleg nyilatkozott: „Látván (a bécsi udvar), mely hasznos volt az utolsó (1687-ki) pozsonyi gyűlésnek alkalmatosságával oly diétának összehívása, a hol a maga megcsinált emberei által ama közmondást bizvást kimondhatta: „A mit az úr kér, azt jobbagynak akarni kell“, — és azon kevés számú gyülekezet által mind az esküjének záradékát: „prout conventum fuerit stb. (amint a törvények értelme fölött megegyeznek stb.) magyaráztatni, mind az örökös királysága által az elviselhetetlen vas jármot és azon igát nyakunkba vetni, a melyet eddig való fegyverünk boldogulásával és összeszövetkezett szivünkkel s hirünkkel nyakunkból kivetettünk. Kitétszik ennél is nyilvánabban szándéka abból is, hogy mindaddig, míg a békeséget tractálni kívánta: vagy propositiókat tétetett, vagy a tétettekre válaszolt, holott mostanában mindeneket félretévé és emlékezetbe sem hozván, csak gyűlést hirdet, a hol a kevés számú követekkel, maga birodalmában lévő városban armádiája között kedve szerint alkudhasson, sőt azok távollétében is a tőle ugynevezett országgal mindazokat ujonan is megerősíttesse, a melyek elviselhetetlensége miatt kénytelenítettünk fegyverünkhöz nyulni.“ — A nádornak pedig Tokajból oly értelemben válaszolt, „hogy a nagyszombati békealkudozaskor volt volna ideje az országgyűlés egybehívásának; kéri a nádort, kevesed magával, kik abban, hogy magukat a császár

alattvalóinak nevezik, nagyobb dicsőséget látnak, mint hazájok szabadságában, ne gyalázza meg az országot a külföld előtt avval, hogy a császárnak oly kis számú livei magukból erővel Magyarországot akarnak csinálni; — ne emlegesse közbenjáró hivatalát, ki az ország szabadságának elnyomását nyugodtan nézte, sőt azt elnyomni maga is segítette; kövesse inkább az elfelejthetetlen Perényi nádor dicsőséges példáját.“ — Rákóczy, mint a Kossuth küzdelmét, árulás szakítá félbe, s tört össze kétszer a nemzeti erő, két egyes ember önérdeke vagy boszuja alatt, és sajnos, alig volt még szabadságharcz, melyet ne az ellenhatalom ígéretei által megvett haszonleső vagy megijedt gyávák vittek volna bukása felé.

1711-ben a Károlyi Sándor álnok közbejárása folytán a felkeltek előbb fegyverszűnetet, később Szatmáron, bár a császár már nem volt életben, a Pálffy és Károlyi által eléjük adott pontok szerint békét kötöttek, melyet a kormány részéről Pálffy és Locher császári biztosok irtak alá. Rákóczy ugyan inté a rendeket. „Ne higgyenek, ugymond, a csalékony feltételekben, melyeket a bécsi udvar sohasem fog őszintén megtartani, ne rohanjanak vakon s hanyatt-homlok veszedelmökbe, mint a megrémült s futásnak eredt oktalán állatok az elsőnek példája után csoportosan rohannak a mélységbe; különben, ha egyszer az örvénybe ugrottak, késő lesz átkozniok azt, ki őket oda belecsalta.“

Alattvalóink nevezik nagyobb részét egy látnak mind hűvös
 szabadságban, ne kényeztessék meg az országot a külföldi előt-
 tval hogy a szabadság of kis számú hívt magukból erővel Ma-
 yarországot akarták csatolni: — ne emelgesse közbülső hiva-
 rlat ki az ország szabadságának elnyomását nyugodtan nézte sőt
 az elnyomni magya is sejtette; Lászlóval inkább az elfelejtetett
 magyarságban üzengette meg. — Később, mint a Később kő-
 lemezt uralkodó volt. — Később kőszet a nemzeti ereket
 gyűjtésen önkéntes nagy dobjára állt is számos, míg volt még
 szabadságban helyet ne az elnyomtatott népet állni nevelt
 nemzetünk nagy magasztos gyűlési tettek volna bukása tel.

1711-ben a Károlyi seregben állott közbülsőséi sőt a felső-
 ek előbb levezényelték, később szatmárián jár a császár mint
 nem volt életben a Pálfi a Károlyi által előők adott pontok sze-
 rint békét kötöttek, megít a koronázásról Pálfi a Lőwner
 sereget birtokba vitte a Károlyi seregbe mint a rendület. No
 ügyének, nyugodt a cselékeny állítóleleken, melyeket a bécsi
 elvár kommandóhoz adott a megtartani ne rohanjanak vakon a
 nyugati-honok vezekelőnkbe; mint a megvárni a futásnak ereft
 kitalán állatok az elnök példája után csoportosan rohanak a
 előváros; Kínóháza ha egyszer az ővélybe nyugottak késő lesz
 tkozniok azt ki őket oda becsalja.

(Faint, mostly illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.)

VIII

Történelme ötödik kötetét következő sorokkal kezdi meg Horváth Mihály:

„A szatmári békekötéssel szakadt vége azon felkeléseknek, melyek rövid szünetekkel minduntalan megújulva, egy egész század folytában, egy nagy táborhelylyé változtatták az országot, s harci zajjal és a háboru minden rémségeivel tölték vala be annak határait. I. Ferdinandot s nemzetségét, mint tudjuk, leginkább azért hivta meg (?) megürült trónjára a magyar nemzet, mivel reményli s ígérte is birja vala, hogy általa a Németbirodalom fejedelmei s más keresztény hatalmak is egyesítettvén, Magyarország, a kereszténységnek ezen százados harcaiban már meggyengült, roskadozó védfala, biztosabban meg fog védetni a hódoltató izlam árja ellen. De a nemzet reményei nem teljesedtek; sőt mit üdvére válandónak hitt, veszedelmének lönforsává. Egy részről a Habsburg fejedelmi ház világuralomra, s a lelkiismeret szabadságának elnyomására irányzott törekvése fölébreszté a francziák, s más népek féltékenységét, s ellenséges visszabatasát; miszerint aztán ezek nem csak segedelmére nem siettek többé a Habsburg-dynastia birtokába jutott Magyarországnak, hanem, e dynastia gyöngítése végett még maguk is ösztönzék vala támadásaiknak megújítására a különben is hódoltatni vágyó törököt, vagy legalább közönyösen nézék azóta ennek foglalásait; mert vallás-szabadságukban maguk is háborgattatván, nem érzének kedvet harczolni a török ellen. A magyarok ezt nehéz szívvvel, de még is eltúrték, legfőlebb panaszai kiöntésében keresve könnyebbülést szorongó keblüknek. De másrészről míg az eléggé nem védett hazának mind nagyobb, s nagyobb részét szállja, hódoltatja vala meg a török, a külföldön székelő német, cseh miniszterektől környezett királyok kormánya, az országnak épségben maradt felét is mindinkább megfosztani törekedett nemzeti függetlenségétől, ősi törvényeitől s alkotmányától, hogy igazgatására nézve azt egyenlővé tegye a fejedelmi ház német-cseh tartományaival; mindinkább elfojtani törekedett nálunk is a lelkiismeret szabadságát, hogy

az általa megindított ellenreformációnak itt is diadalt szerezzen, mint szerzett Csehországban s a német örökös tartományokban. De ezt már nem tűrte békével a magyar nemzet. Bár előbbi széles terjedelméből csak némi foszlányok maradtak még ép-ségben, így megfogyva, meggyöngülve is, az aranybulla záradékából folyó jogosság czime alatt, több ízben fegyvert ragadt királyai ellen, nemzeti függetlenségének, alkotmányos törvényeinek s vallásszabadságának védelmében. Mig a török Budán uralkodék, elfojtá magában a gyűlöletet is, melylyel e zsarnok hódoltató ellen viseltetett, és szövetséget kötött vele, hogy segédelmével saját királyai ellen támadjon s azoknak kormányát a maga megsértett nemzeti függetlenségének, törvényeinek és vallási szabadságának helyreállítására, tiszteletére kényszerítse. Miután pedig az egyesült keresztény hadak a törököt az országból valahára kiűzték, s a bécsi kormány ebből magának jogot képze, a megszabadult országot új szerzemény, fegyverrel meghódított tartomány gyanánt tekinthetni s nemzeti függetlenségétől, alkotmányától ismét megfoszthatni: nemzetünk egymagára maradván, újabban fölkel szabadsága, törvényei védelmére.

A nemzetnek e százados felkelései történelméből az uralkodóház is üdvös tanulságot merithetett végre jövendő kormánypolitikája tekintetében. Meggyőződhetett, hogy függetlenségét, szabadságát e nemzet semmi előnyért nem adja cserében; hogy ha ideiglen kénytelen is talán meghajolni a hatalom előtt, legelső alkalommal ismét fegyverhez nyul a maga bálványaiért, kész azok visszaszerzéséért mindent kockáztatni; hogy annak hűségét s áldozatkészségét csak úgy biztosíthatja magának állandólag, ha viszont nemzeti jogait, törvényeit, alkotmányát tiszteletben tartja s országát alkotmányos módon igazgatja.

I. József császár haldokló ágyán Eleonora aayacsászárnét rendelte birodalma ideiglenes kormányzójává addig, mig testvére, sörököse Károly, Spanyolországból megérkeznék, ki is 1712 elején meg is érkezvén, a szatmári békeokmányt több főúr hatásos sürgetése, könyörgése folytán megerősítette.

Károly í b e c s e s k ö z b e j á r á s á é r t 50,000 fl. a d o m á n y b a n r é s z e s i t t e t e t t, s e z t n e k i m é g J ó z s e f m e g i g é r é v a l a.

Vajjon ha a nemzet József ez ígérését ismeri, bizott volna-e vajjon a Károlyi jóakarátában? S ily eset talán csak akkor fordulhatott elő?

Károly bár egyike volt az osztrák-házból származott legjobb uralkodóknak, a hagyományos politika őt se hagyá folyton az igazság, s nemzeti jogok megtartásának egyenes útján maradni, s mert uralkodása időszakának egy részét jelen kö-

rülményeinkkel is össze lehet hasonlítani, azt ugyancsak Horváth Mihály után ide iktatjuk : „Károly alatt is, daczára annak, hogy a magyar alkotmányos jogokat s törvényeket, a *pragmatica sanctio* megalapításakor, újra biztosította, s a nemzettel kötött szerződés szerint mind maga megtartani, mind mások által megtartatni fogadta, mind több és több rés veretett a nemzeti kormány függetlenségén; az ezt biztosító törvények megsértésének szokása mind mélyebben meggyökerezett az udvarnál. És ez most annál veszélyesebb volt közigazgatásunk törvényességének tekintetében, mivel Károly nem nyult olyfé' e kedélyingerlő szabályokhoz, minők Leopold alatt divatoztak; nem tagadta a nemzeti jogokat, sőt a törvényeket s azok megtartásának szándokát minden alkalommal emlegette; s gondosan kerülni látszék, az igazgatási formák megsértése által, a nemzet elégtelenségének élénkebben felszítását. Veszélyes volt e kormánypolitika kivált azért, mivel a százados belforrongás lecsillapodta után épen most szerveztettek újonan az igazgatás közegei, most állittatott fel a legfelsőbb kormányshézék, a kir. helytartótanács, melynél ennélfogva az idegen befolyás annál könnyebben meghonosíthatta s gyökeresíthette a törvényekkel ellenkező visszaéléseket. A visszaélést az idő s gyakorlat a világos törvény ellenére nem szentesíthette ugyan; visszaélés maradt az kétségkívül mindig, olyannak tekintette azt folyton a nemzet törvényhozása; s ennek itéletét kénytelen volt a kormány is mindannyiszor elismerni, valahányszor eziránt kérdőre vonatott; kénytelen volt, habár azt többnyire homályos kifejezésekbe burkolta is, elismerni a szokással ellenkező törvény érvényességét: de, miként a nemzetnek keserű tapasztalatai bizonyították, ilyesmi nem történhetett az alkotmányos igazgatás, a nemzeti függetlenség csorbulása nélkül oly országban, hol számos esetben a szokás is — természetesen csak a törvénynyel nem ellenkező, — törvényes erővel bír, s hol a királyt még akkor is, midőn időnkint néhány napra a nemzet kebelébe jó, idegen tanácsosok környezik.

És ennélfogva csak tisztében jár el a történelem, midőn szigorúan megróvja azon férfiakat, kik akkoron a nemzet igazgatásának élén álltak. A gáncs ezek közül kivált gróf Pálffy Miklós nádort s királyi helytartót, Koháry István országbirót, Pálffy János horvát bánt, Csáky Zsigmond tárnokmestert, Batthyáni Lajos kancellárt, Eszterházy Imre primást, Csáky Imre kalocsai érseket s mindazon többi egyházi s világi urakat érheti, kik akkoron a nemzet ügyeit intézték, — hogy az udvari kegyek befolyása alatt, e visszaéléseket a nemzeti kormány függetlenségének csorbultával, lábra kapui s meggyökerezni engedvén, sőt hozzájárultokkal még segitvén is, nemzetüket az

utókorban tengernyi bajokba bonyolították. Érdemesek a megrovásra különösen azért, hogy a királyi helytartótanácsot eleitől fogva úgy engedték rendeztetni s rendezték önmaguk is, hogy az még látszatát, színét sem bírta az önállóságnak. Nehogy e kormányzók tanácsosai valaha csak egy percze is elfeledjék, hogy idegen befolyás alatt állanak, s nem is egyebek, mint kihirdetői, végrehajtói a jobbára idegen érdek-sugalta, az alkotmány szellemével gyakran ellenkező rendszabályoknak; és nehogy valaha csak kísértetbe is essenek érvényesíteni a kormányzók megalapító törvény ama rendeletét: „hogy e tanács semmi más udvari kormányzókától nem, hanem, mint királyi tanács egyedül ő felségétől függ,“ — ott ült minden tanácskozáskorban egy német tanácsos, mint biztosa a bécsi császári kormánynak, ellenőrködve e kormány czélzatainak, szándékainak pontos teljesítése fölött. És ekként, a törvény ellenére épen e kormányzók útján szenvedett aztán legtöbb sérülést az alkotmányos nemzeti igazgatás önállósága. Az említett magyar főurak s hivatalnokok megelégedtek avval, hogy a császári miniszterek s kormányzók, a törvény betűje szerint, az egyenes rendelkezéstől az országban tartózkodtak; de azt egyáltalában nem ellenék, hogy e német miniszterek s kormányzók a magyar kir. kancellaria közbejöttével, s annak útján ne elegyedjenek ügyeinkbe. E törvénytelen idegen befolyásnak még tágasabb tér nyílt 1732 óta, midőn a király Pálffy Miklós nádor halála után, Ferencz lothringeni herceget, a maga örökösének, Mária Teréziának kitűzött jegyesét nevezte királyi helytartójává. A kinevező levél szerint a hercegnek csak ideiglen, az országgyűlés egybehívásáig, s új náborválasztásig kell vala maradnia a kormányzók élén; de országgyűlés Károly életében többé nem tartatott, s a herceg mindaddig megmaradt a helytartóságban, mig nem a toscanai nagyhercegség reászállta. 1731-ben Koháry István országbíró is meghalálózván, a magas hivatalban Pálffy János, ennek pedig a bánágban Draskovich János lett utódává. Az egyének e változása azonban egyáltalában nem lön előnyére a magyar kormány törvényszabta függetlenségének. És a német kormányférfiak ez úton épen a legfontosabb nemzeti érdekek, a pénz, hadsereg, kereskedelem, külviszonyok ügyeibe igyekeztek leginkább belopni a törvénytelen idegen befolyást, amennyiben az országgyűlésileg megajánlott adó mirefordítása, a hadsereg szervezése, a vámrendszer, s külviszonyok intézése forgott kérdésben. És ez valóban sikerült is nekik oly mértékben, hogy aztán már az említett egyházi s világi uraknak elég okuk lett, midőn pályájok végén lefolyt nyilvános életükre visszatekintet-

tek, keserűen megbánniok erélytelen-
ségüket a nemzeti jogok megőrzésében
önzésöket, könnyelműségöket, s hanyag-
ságukat hazafiúi kötelességük teljesi-
tésében. De a bánat ha felébredt is ben-
nök, már későn jött: az idegen befolyás-
hamar nyakukra nőtt; s a nemzetnek
utóbb súlyos küzdelmébe került, magá-
ról azt némileg lerázni, s a megsértett
törvények épségét némileg helyreállí-
tani, érvényességöket ujolag biztosíta-
ni s a korona által világosan kimonda-
ni, a nemzeti kormány alkotmányos ön-
állóságát s függetlenségét. A példa emléke-
zete azonban ekkor is fenmaradt, s annak ingere a legujabbidő-
kig csábítólag hatott a bécsi kormányra, meg-megújítani tör-
vénytelen avatkozásait hazánk ügyeibe.“

„A hazai állapotoknak ekként alakulását, zárdaszerű életé-
nek daczára is, jól ismerte rodosztói számüzöttségében Rákóczy
Ferencz, s annál inkább búsult felette, mivel nem vala módjá-
ban, hazafiúi érzelmei, kívánatai szerint rajta fordítani. A pa-
naszhangok, kivált a közép nemesség kebeléből bujdosása he-
lyére is elhatottak. Még az országban lakó szer-
bek is, kik felkelése alatt részint félre-
értések, részint a bécsi kormány izga-
tásai következtében, iránta s a magya-
rok iránt végiglen oly igen ellenséges
indulatot tanusitnak vala, jelenleg több
izben megkinálták őt szolgálataikkal
a bécsi kormány ellen, mely a felkelés
alatt tett ígéreteit irányukban nem
váltotta be.“

E sorokat olvasva ki ne gondolna Kossuthra ?

IX.

Károly nemcsak a fi-, de a leányág örökösödését is keresztülvívén, utána magas-szellemű leánya, Mária Terézia, Ferencz lothringeni herczeg 23 éves neje lépett a trónra. Uralkodásának korszaka valamennyi uralkodóé közt majdnem legismeretesebb azon pozsonyi hires országgyűlésről, hol minden oldalról megtámadott birodalmának védelmére a magyar karokat és rendeket, fiát, a csecsemő II. Józsefet karjain tartva hívta fel. „Vitam et sanguinem!“ — volt a rendek világszerte ismeretes felkiáltása, s a felkiáltásnak eredménye a birodalom megmentése.

Mária Terézia tagadhatatlan, hogy mindvégig háládatosan viselte magát a magyar nemzet iránt, melynek ha lett volna is a török kiverettetéséből származott tartozása. most dusásan, és többszörösen lerótta; mindazonáltal, ő se volt ment a hagyományos politikától, noha szorult állapotában sokkal többet ígért mint elődei, s ígéreteit mégis jobban beváltotta. Panaszra ok azonban az ő uralkodása alatt is volt elég.

Ime Horváth Mihály saját sorai:

„A királynénak a nemzet iránt mutatott e hajlama s lelkiösmeretessége a legszebb reményekbe ringatá az ország rendeit: mindenki majdnem lázas izgatottságban várja vala a királyné válaszát a sérelmek- s kívánatokra. Julius 28-kán az végre leérkezett. De ki tudná ábrázolni a Karok és Rendek lelki állapotát, midőn reményeiket ismét meghiusulva láták! A királyné a miatti neheztelése okozta-e, hogy férjét a rendek kormánytárrsá fogadni folyton vonakodtak; vagy csak hadi eszl volt-e, melylyel a királyné e hő kívánatának létesülését magának biztosítani kívánta; vagy végre megint azon német tanácsosok jutottak-e előtte tulsulyra, kikről maga is elismerte, hogy nem barátjai a magyaroknak? Bárminek kellett is tulajdonítani az eredményt, a válaszeleirat egyáltalában nem felelt meg a rendek várákozásának. A bevezetésben ígéré ugyan a királyné, hogy hajlandó teljesíteni mindazon kívánatokat, melyek az ország alkotmányával megegyezők; de sietett hozzátenni, hogy miután e kívánatok számos pontjai királyi jogaiba ütköznek, tekintélyének csorbulása nélkül azokat meg nem adhatja. A legtöbb

pont tehát tagadólag hangzott; s mi megadatni látszék is, oly megszorításokkal s záradékokkal korlátoltatott, hogy az egész leiratban alig volt egy pont, mely teljesen kielégíthette volna a közkívánatot. Midőn azt Pécsy Zsigmond ítélőmester a vegyes ülésben felolvasta, több ízben tompa zugás, gúnyos hahota szakasztá meg szavát. A rendek, midőn a felolvasás bevégeztével szétoszoltak, élénk kikelésekre fakadva, nyitottak utat boszuságuknak. „Kár volt e választ oly sokáig halasztani s oly hosszúra nyújtani, — mondák többen; elég lett volna e négy szóval felelni: így akarom, így parancsolom! mert e szavak s a leirat közt semmi különbség. Látjuk már, e gyűlés sem fogja megalapítani hazánk nyugalmát.“ Azután csoportosan a királyi személynökhöz menvén, kijelenték neki, hogy ők a sikernek minden reményét elvesztvén, tovább hasztalan nem fáradnak, s haza-oszlani kívánnak; kéressék meg tehát a királyné, zárja be az országgyűlést. A főrendek is leverten hagyák el teremöket; csak az országbíró maradt benn, Giliányi György báróval hosszú tanácskozásba mélyedve.“

A rendek kívánsága még azon országgyűlésen sem elégitetett ki, melyen életüket, vérüket felajánlák, de a királyné fellépte bizalma hűségökben, lovagiasságuk elvitázhatatlan érzésénél fogva villanyozta fel ama lelkesedésre őket.

Mária Terézia hön szeretve férjét, forró óhajta volt, hogy őt oldala mellett, mint kormánytársát láthassa. A rendek azon reményben, hogy ragaszkodásuknak s hűségüknek ez új bizonyítékát adva, végre az ő ohajtaikat is teljesítve látják, Ferenczet kormánytársul kiálták ki.

„Ezen tettük után negyednapra leérkezett s felolvasatott valahára az oly rég várt második kir. leirat is a nemzeti kívánatokra, mely azonban új, minden eddiginél hevesebb vihart támasztott az országgyűlésen. A nádor és a kir. személynök a felolvasás után mindenkép ügyekeztek meggyőzni az ország rendeit, hogy e leirat újabb bizonyítványa a királyné kegyelmének; de a rendek avval, azon híresztelések után, melyeket arról Grassalkovics és mások elébb oly értelemben terjesztettek vala, hogy a királyné általában mindent megadott, korántsem voltak megelégedve. „Miként történhetett, — kiáltozák többen közölök, — hogy miután a királyné néhányak előtt akként nyilatkozott, hogy az ország rendeinek minden kívánatait teljesítette, a leiratban alig találunk valami kedvezőt?“ Csoportosan a kanczellárhoz, majd a személynökhöz menének tehát, s éles szavakban hányák vala szemökre, hogy e csalatkozásnak csak ők az okai. Okolicsányi János indítványára utóbb nagy zajjal végzést alkotának, hogy a királynéhoz egy harmadik felirat intéztessék; s míg a nemzet kívánatai nem teljesít-

tetnek, a nemcsi felkelésről addig tanácskozni sem fognak. Méginkább felháborodának a kedélyek, midőn szept. 29-kén a főrendek nagy része is hozzájuk csatlakozott, s ifj. Eszterházy Imre, nyitrai püspök nyíltan kimondá, miképen néhány pontra nézve bizonyos tudomása van, hogy a királyné egészen mást határozott, mint a mi a leiratban foglaltatik : ennek szerkezeténél tehát csalásnak kellett történni. Ugyanezt ismétlik a rendeknél Balogh János, Pozsony, — Okolicsányi Zemplén —, és Csúzy Gáspár, Veszprém megyék követei. És hasztalan meríti ki minden ékesszólását Grassalkovics személynek, hogy a rendeket egy újabb feliratról lebeszélje ; hasztalan jelenti ki félelmét a nádor is, hogy a királyné a rendek ezen eljárását felette rossz néven vehetné, miért ő a felirat benyújtását nem is vállalja magára ; hasztalan lép közbe maga a rendek által leginkább kedvelt országbíró is. Végzésöknél a rendek állhatatosan megmaradván, a feliratot elkészítették s határozattá emelték, hogy azt, ha a nádor aláírni s átnyújtani nem akarja, ők maguk egész testületben viszik a királynéhoz, tudván, hogy ennek határozata a kancellarián megmásított. Sinzendorf miniszter Baloghot a szabad szóért magához is hivatá ; s hire kezd vala járni, miképen a miniszterek úgy vélekednek, hogy a jelen körülmények közt nem lehetne jobbat tenni, mint ha, a többiek megfélemlítése végett, a három-négy szabadabb száju követnek feje leüttetnék. De mindez nem ijeszti meg, sőt még hevesebb ingerültségre gyulasztja a rendeket. Határozatuk októb. 4-kén végre a felső-tábla által elfogadtatván, a felirat a nádor által csakugyan benyújtatik. És kitartásuk ezuttal nem is maradt jutalmazatlan : a harmadik leirat, mely október 7-dikén adatott ki, a nemzet kívánatait, ha nem is teljesen, de legtöbb pontjaiban kielégítette.“

A rendek most az egyszer kitartásuk által fel bírták használni a válságos idő előnyét ; mit tenni azelőtt és azután annyiszor elmulasztottak.

Hogy a királyné szép szavakkal végső áldozatkészségre is rá bírta venni a nemzetet, azt gyakran bebizonyítá, be midőn Frigyes porosz király a békét megszegve újra birodalmára tört :

„A királyné már márcz. 30-dikán újabban fegyverfogásra inti vala a vármegyéket. „Mindazon szerencsét, mely ügyeinket eddigelé támogatta, — írta e körlevelében — a minden jókútfejenek, istennek, az ő véghetetlen gondviselése után pedig leginkább az ősi magyar vitézségnek tulajdonítjuk ; ezt mi, valamint már elébb szívünk hálás elismerésével kijelentettük, ugy most is szünet nélkül, soha el nem halványulandó emlékezetben tartjuk. Mert miként csodálattal szemlélé Európa, hogyan bizo-

nyitja a nemzet életének s vérének készsége felajánlása s a hadseregek gyors kiállítása által szeretetét az anya, engedelmességét az urné, hűségét a királyné iránt. sat.“

„A meleg szózat megtette hatását, az ország megint nagyszerű fegyverkezési zajjal telt meg; s nemsokára számos ezernyi felkelt sereg áll vala a morva határokon. „Apám Pálffy — így ira ekkor az ügyes királyné saját kezével a nádornak, ki, agg kora daczára, annyi buzgalmat fejt vala ki a nemzeti had felállításában, — Apám Pálffy, e lovat küldöm önnek, melyet hű alattvalóim leghivebbike méltó csak megülni. Vegye ön egyszersmind e kardot is, melylyel engem ellenségeim ellen védjen; s fogadja e gyűrűt jóindulatom zálogául. Mária Terézia.“

Ily és másnemű édes szavak a magyarokra nézve mindig megtették hatásukat, mert eddig még azokban is ritkán részesülhettek, noha ezután gyakrabban fogunk ily irmodorral találkozni, ugyannyira, miként azt hihetné az ember, hogy a jelenkorig már meg is szoktuk, s mi hatását illeti: közönyös. A példák azonban ellenkezőről tesznek tanúságot.

E kifejezés „hű magyarjaim“, nem ok nélkül hozatott be a királyi kiáltványok- és leiratokba, azt a nemzet királyai iránt nem egyszer bizonyítá. Mária Terézia alatt, mely időpontig az osztrák uralom nyomását oly keservesen tapasztalta és egész sorozatát számolható el a vele elkövetett méltántalanságoknak, akkor is megmutatá, hogy az uralkodóház iránt letett hűségesküjét a legválságosabb időkben is kész megtartani; míg a birodalom többi részei gyávául hajoltak meg az idegen hódítók előtt:

„Salzburg és Felső-Ausztria, minden ellentállás nélkül, sőt örömrivalgva hódolt ideiglenes új urának, a bajor Károlynak, midőn a háboru clején a tartományba hatolt. A csehek is kevés kivétellel, minden ellenmondás nélkül hódoltak s egész buzgalommal ügyekeztek szolgálni új királyuknak. Egyedül a magyar nemzet volt az, mely megfelelkezve kétszáz-éves szenvedéseiről, melyeket királyainak s ezek német és cseh minisztereinek kényuralmi hajlama hozott reá, nagylelküleg védelme alá fogadta azoknak hozzáfolyamodott utolsó ivadékát. S csak a magyar nemzet e példája s első győzedelmei keltettek aztán lelkesedést a többi népekben is, fejedelmi házuk védelmére, s tették lehetővé, hogy ez a békét végre megkötve, oly csekély áldozattal biztosithassa a maga örökségét.“

S ime épen a magyar nemzet volt az, mely soha nem vette hűségének jutalmát, de úgy szólván ama tartományok áldozataul szemeltetett ki. Igaz, hogy az ország, török és német nyomások alatt a kétségbeesésig zaklattatva, egyebet tenni már nem tudván, jogainak visszaszerzésére fegyvert ragadott, de

a mint uralkodója részéről bár a legesekélyebb vonzódást, vagy méltányosságot tapasztalta is, azonnal lelkesedve kiálta fel: „Életünket, vérünket!”

Mint fentebb is említők, Mária Terézia, miután a nemzet-hez nem csupán uralkodói tisztje, de a hála köteléke is csatolta, ez érzelmét nem egyszer igyekezett bebizonyítani: „De más-résről, az egész monarchiát tekintve, egy, a magyar nemzet ön-állóságával s alkotmányos kormányzatával egyenes ellentétben álló elv, a monarchia kormányzati központosításának s az abszolút fejedelmi hatalomnak elve is szünet nélkül lelke előtt lebeg vala Mária Teréziának. Ez volt a cél, melyre, őseinek hagyományos politikája s a bécsi kormánytestületekben meggyökerezett elvek szerint, ő is szakadatlanul törekedett kormányéletében. Minden erőszakolástól idegen, a lassu csöndes átalakulástól várt egyedül tartós sikert; s annak kivívására a fejedelmi és női kormány mesterség egész fegyvertárát működésbe tette. Ezen átalakítást oly halkán, a nemzet hajlamaival oly egyező módok által, fejlődésével, felvilágosodásával olyannyira lépést tartva, gyöngéi iránt oly kimérettel hajtotta ő végre, hogy senkiben sem támad vala aggodalom, hova vezetnek ezen, az alkotmányos kormány szellemével, a nemzeti függetlenséggel ellenkező átalakítások? Minél veszélyesebb volt valamely intézkedése az alkotmányos szabadságra s a nemzeti önállóságra nézve, annál több gondot fordít vala reá, hogy oly színben tűnjék fel az a nemzet előtt, mintha egyedül igazságszeretetből, országanyai gondoskodásból eredne, melylyel, szeretett hű Magyarországa becsületét, művelődését, javának gyarapodását hordaná szívéen mindennekfelett.

Csak később tűnt elő világosabban, hogy a királyné e központosítási műtételében korántsem Magyarországot választá súlypontul; sőt a mennyire jó módjával lehet, erre is kiterjeszteni ügyekszik a német-cseh tartományok felsőbb kormányzatában megállapított kényuralmi elveket. De akkoron már annyira körülhálózva volt általa a magyar főnemesség, hogy az többé nem támasztott ellenzékét s tanulékony alanynyá, mondhatnók, hajlékony anyaggá vált vala a szép királyné ritka ügyességű kezeiben.“

Mégis voltak jelenetek, midőn t. i. a királyné rejtett szándoka tisztábban és világosabban csillant elő, hogy a karok és rendek szilárd ellentállást fejtének ki.

„A királyné, ki ilyféle ellenzéshez nem szokott, s azt hitte, a nemességre halmozott kegyei s jótéteményei, annyiszor tanusított anyai gondoskodása után töle méltán több elnézést s engedékenységet igényelhet, aug. 24-kén a nádor által boszusan leizené a rendekhez, hogy a következő napon az országgyűlést

befejezni s elutazni szándékozik ; miért is a törvényczikkelyek tüstént összeszerkesztendők. De az üzenet még hevesebben felizgatta a rendek kedélyét. Hangos panaszok emelkedtek, hogy a tanácskozásra elegendő idő sem engedtetik, s e zaklatás által a törvényhozási szabadság elnyomatik ; miért sokan minden törvény nélkül akartak szétozslani. Mások követség által kívánták megkérni a királynét, halasztaná el utazását néhány napig, mit azonban a főrendek, mint illetlent, félrevetettek s átízenték a rendeknek, hogy lássanak a munkához : a nádor, ha szükséges, majd talál módot, a királynét párnap maradásra birni. Tetőpontját érte el a rendek ingerültsége, midőn az elnöklő alnádor a városok becikkelyezésének s Koch és Toussaint bárók a kormánytól indítványozott, de a rendek többségétől ellenzett honosításának kérdését szavazatra bocsátván, a királyi tábla tagjai, a városok s képtalanok követői által felkiáltással elfogadtatta. Az ügyek ezen erőszakolása miatt a megyék követői közül számosan annyira felháborodának, hogy a gyűlésteremet tüstént odahagyták.

A nemesség e ridog magaviseletének a lefolyt országgyűlésen a közéletre nézve jelentékenyek lőnek következményei. A kedélyingerültség nem lett ugyan tartós a királyné részéről : boszuságát hamar elfeledve, utóbb is csak úgy, mint az országgyűlés előtt, ügyekezett ő éreztetni háláját a nehéz körülményei közt segedelmére oly lelkesedéssel sietett nemzettel ; a nemességet pedig, az egyesekre s egyes családokra halmozott kedvezései által Bécsbe édesgetve, kivetkeztetni különszerűségéből s ekképen monarchiájának erkölceire, szokásaira nézve egymástól annyira különböző két részét egymással lehetőleg egyenlősíteni. De, miután a mult országgyűlésen oly kellemetlenül tapasztalta, hogy a megyei nemességet a maga kedve szerint még nem hajthatja : az alkotmányos törvényhozástól még idegenebb lett, mint volt eddigelé, s azontúl egész tizenhárom évig nem hívta egybe az országgyűlést, bár azt a közéletben minden lépten-nyomon mutatkozó hiány s hátramaradás, a nemzeti institúciók fejletlensége, a közigazgatás minden ágainak rendezetlensége, az erkölcsi s anyagi érdekeknek százados elhanyagoltság-szülte pangása, nagyon is szükségessé tette volna.

Daczára ennek, a nemzet bár a hétéves háború őt nem illető érdekek miatt, a monarchia egész erejével folytattatott, a háború folytában 50 ezernél több újonczot adott a királyné érdekeinek támogatására.

„A királyné a hétéves háború után keményebben kezdí vala ostromoltatni a magyar rendi alkotmány azon pontjait, melyek neki az adó tárgyában korlátokat szabtak, s még inkább az alkotmány azon újabbkori kinövését, melynélfogva az egy-

házi s világi rendek, papság és nemesség, magukat a közterhek alól lassankint egészen kivonták, terjedelmes javaikat adómentesekké tették. Ő, miként már fentebb látók, eddig sem mulasztá el ugyan kegyelemosztásai, a nemességre halmozott kedvezései, a kormányzések rendezése stb. által a kényuralomnak, mennyire az alkotmányos formák engedék, utat nyitni a nemzet politikai s polgári életébe; hatása mindazáltal e tekintetben a hétéves háború kezdete óta tűnik elő világosabban. Ezóta az absolutismus tanai is mind sűrűbben merülnek fel a közéletben. A kényuralom egynémely eszméivel már elébb is találkozunk ugyan: a kormányzések által kibocsátott rendeletekben; hol burkoltabb, hol világosabb módon, számos olyféle tanok s elvek foglaltatnak, melyek a nemzeti alkotmány s törvények szellemével ellentétben állanak. Az így elhintett eszmék s tanok lassu ugyan, de annál biztosabb hatásuak valának, minél kevesebb követeléssel s mintegy mellékesen, rendszer nélkül hintettek el. Hol és midőn alkalom nyílt, a királyné személyesen is terjeszté az ilyféle eszméket. Így például, ő a magyar országgyűlést (Reichstag) mindig tartományi gyűlésnek (Landtag) nevezte s kívánta maga előtt neveztetni; mi aztán közönségesen szokássá is vált a német beszédben.“

X.

Anyja után, ki daczára uralkodóháza hagyományos politikájához történt ragaszkodásának, kegyét s jóakarátát is sokban éreztette a nemzettel, II. József, a Habsburg és Lothringen vérből származott utód lépett a császári trónra. Az ő uralkodásának időszakát igen röviden írjuk le.

II. József császár lángeszű, lánglelkű fiatal emher volt, s korát századokkal megelőzte. Ő az uralkodó kötelességét nem a törvények megtartásában, de a népek boldogításában vélvén rejleni, ezen szempontot választá kiindulási pontjául. Ifju hevén át nem bírta meggondolni azt: hogy a népek boldogításának főalapja, törvényeinek megtartása, ha mindjárt roszak is azok, igen, de lassu, s magának a népnek beleegyezésével, s közbejárulásával történő fokenkénti megváltoztatása.

Ő egyszerre akart mindent, és pedig azon század felfogásával össze nem férhetőleg a mai, sőt még a mai kornak is csak magasabb műveltségű felfogásához lehetvén az ő eszméje alkalmazható.

Ő nem kérdezett senkit, magától tett mindent, Magyarország, úgy mint a német s egyéb tartományok százados szokásait, törvényeit, alkotmányát, egy rántással kifordítá sarkából, s helyette saját belátása szerint alkalmazott ujakat, mit aztán az illető nemzetek se felfogni, se megérteni nem bírván, zavart és rendetlenséget, elégedetlenséget és zugolódást idézett elő. Ő ezen eljárása által épen azt érte el, mi ellen működött: népe elégedetlenségét, s ebből származott boldogtalanságát.

Reformtörekvéseinek, s mindent német szemüvegen át vizsgáló jóakarátának leginkább a magyar nemzet volt áldozata. Ő se a nemzeti szokást, erkölcsöt, typust nem vévén tekintetbe, a megszilárdult tömörült nemzeti testet hajlékony alakítható viasznak nézvén, s azt uj mintájába idomítani akarván, irtóztató módon csavargatta, nyomorgatta, törte. A mily hajlékonynak akarta látni népeit, oly hajthatatlan volt ő, vasvesszővel és katonai hatalommal, jót akarva bár, de zsarnokilag uralkodván.

Legnagyobb átok volt hazánkra nézve, hogy a császár n é-

met volt s az által vélt boldogítani mindenkit, ha németté tesz. Magát magyar királylyá nem is koronáztatá meg, az országot nem önálló, de a birodalomtól különvált résznek tekinté, melyet szerinte össze kellett volna forrasztani.

Ő rendkívülisége által átka volt magának s átka népeinek, mint embert sajnálni lehetett, hogy oly korán kimúlt, de mint uralkodónak, halála áldás volt. E rövid idő alatt is úgy kiforgatá saajátságaiából a nemzetet, hogy évtizedek kellettek aztán, míg az ismét magára ismert.

„Azok után, miket József minden népei iránt egyenlő szeretetéről s gondoskodásáról mind szóval hirdetett, mind némi részben tettel is tanusított vala, azt kelle várni, hogy miután Magyarországot önálló nemzeti életétől, alkotmányától megfosztotta, s a kényuri hatalommal kormányzott német örökös tartományokkal egyenlővé tette, ezekkel azt kedvezéseiben s jótéteményeiben is egyenlőleg részesíteni. Várni kelle, hogy ama megbecsülhetetlen erkölcsi javakért, melyeket tőle az ünnepestélyes kötmények s alaptörvények ellenére, erőhatalommal elvett, a nemzeti függetlenségért, alkotmányért, önkormányzatért legalább az anyagi érdekekben nyujtand kárpótlást, s teljesen megszüntetendi azon igazságtalan nyomást, melyet ezen érdekekre a bécsi kormány századok óta s különösen a Mária Terézia alatt megalapított vámrendszer által az elébbinél is súlyosabb módon gyakorolt vala.

A történelem azonban mindamellet is czáfolhatatlan adatokkal tanusítja, hogy Magyarország még sem részesült a kormány gondoskodásából kifolyó jótéteményekben egyenlőleg a többi örökös tartományokkal; sőt, hogy még inkább József mint Mária Terézia kormányintézkedései lettek okaivá azon pangásnak, melyben a legújabb időkig tengének anyagi érdekeink. Igaz ugyan, hogy e kártékony hatást nem József indulatának, hanem az általa követett hibás rendszernek kell is tulajdonitanunk; de az a dolgon nem segít: az eredmény, bármi volt is oka, súlyosan nehezedett az országra, majdnem egy századig szomorú sorvadásra kárhoztatván anyagi érdekeinket.

Ő már nemcsak arra törekedett, mi Mária Terézia alatt tűzetett ki czélul, hogy Magyarország a többi tartományok adóját is segítsen viselni: ő egyesítési törekvéseiben Magyarország érdekeit végkép s egészen alárendelte a többi örökös tartományok érdekeinek.“

„És mind ezen szintoly szomorú, mint méltánytalan viszonyoknak, melyeknél fogva Magyarország anyagi jólléte s természetszerű kifejlése a német örö-

XI

II. József halála után annak öcscse, II. Leopold foglalá el a magyar trónt, mielőtt azonban megkoronáztatott volna, a nemzet szokottnál erélyesebben követelék József alatt felforgatott alkotmányának visszaállítását : hogy készebbek véreket s életöket feláldozni, mint a törvények megsértését tovább is eltérni. Némelyek, például Szepes megye, egy lépéssel továbbmenve, egész nyíltsággal kimondák, hogy valamint az új királynak, ha kormányát alkotmányszerűleg kezdi meg, eleve is hűséget s engedelmességet ígérnek : úgy, ellenkező esetben, ha ő a nemzet s fejedelmi háza közt fennálló viszonylagos szerződéseket megszegné, a nemzetre se rovassék bűnül, ha aztán jogai s nemzetisége biztosítékát ősi szabad királyválasztási jogának gyakorlatában keresendi. Még élesebb volt Pozsony megye felirata : „Csak azon feltétel alatt egyezett vala meg a nemzet, ugymond, a nőági örökösödésben, ha kormánylatát a fejedelem országgyűléssel, a maga törvényes megkoronáztatásával s a szokott eskü letételével kezdi meg ; és mivel e viszonylagos szerződévény egyik résztől, tudniillik, a boldogult császártól, a feltételek meg nem tartása, sőt egyenes megszegése által megsemmisítettett : az ország lakosait sem lehet a szerződévény megtartására jogosan kényszeríteni, hanem ha a törvények ezentul pontosan megtartatnak.“ Legközelebb járt a porosz kabinet kívánatához Pest megye, végzésileg kijelentvén, hogy József császárnak a *pragmatica sanctio* feltételeit megszegő, alkotmányt s törvényeket sértő kormánya által a nemzet s az uralkodóház közt létezett szerződés tényleg megsemmisítettett : a trónörökösödés folyama megszakadt. E végzést a megye utóbb a fejedelemnek is tudtára adá ; példáját pedig aztán több megye is követte. Ily módon irt fel egyebek közt Bihar megye is, kijelentvén, hogy a trónörökösödést az országgyűlésen új szerződéssel szükség helyreállítani.“

Leopold észszerű intézkedése a megyék e heveskedését lecsillapítván, ez indítvány nem ment valósításba.

A nemzetiségeket izgató reakció azondan Leopold alatt jobban az előtérbe lép, mint ezelőtt, s mig ő királyi népszerűségét

veszíteni nem akarván, jóindulatot mutatott, úgy látszik, más részről a külön nemzetiségek magyarellenes izgatása által akart odahatni kormánya, hogy tervei valósuljanak. Ezen izgatásról következőleg ír Horváth M. :

„A szerbek különszerű nemzeti állásra vágyódó separatisticus hajlama kezdte-e fogni azok szálait, vagy, hogy a felavatási hitlevél s koronázat előtti törvényczikkelyek felett vitázó rendeknek készitessék e részről is ellenzék, az udvartól származott a kezdeményezés? — nem vagyunk képesek megmondani. Annyi bizonyos, hogy az udvar, Putnik metropolita újabb folyamodására, jul. 10-kén kelt leiratában engedelmét adott az illyr-szerb nemzetnek auguszt. 26-kán, Temesvárott nemzeti congressust tartania, báró Schmidfeld János péterváradi fő-hadi-parancsnokot nevezvén oda kir. biztosul. Sőt pár héttel utóbb még azon kedvezésben is részesíté a szerbeket, hogy ellenére Mária Terézia Declaratoriumának, mely szerint az illetén gyűlésen az egyházi, katonai és polgári osztály mindenikéből külön huszonöt küldöttnek kell vala jelen lenni, most a nemesi osztályból is 25, s így összesen száz követ jelenhessen meg a gyűlésen.

A gyűlést, mely Schmidfeld által szept. 1-jén nyitattott meg, az avatottabb tagok titkos ülései előzték meg, melyekben, míg az „imádott“ fejedelem hízgelésekkel, magasztalásokkal halmoztaték, a magyarok ellen a düh és nemzeti gyűlölség mérges nyilai kimélet nélkül lődöztetnek vala. A többi közt egy szónok „barbárnak“ nevezi a magyar népet, „mely csak az imént áradt vala ki Ázsia barlangjaiból, és származása bélyegét örök időkre változatlanul megtartani akarja,“ mert „a vadság álmában szunnyadt el ;“ melynek „még próbát kell adni Európa váró szemei előtt, ha méltó-e élni művelt határai között ;“ mely „hogy a 18-dik század történetét a Rákóczy-kor vadságának jeleneteivel undokítsa, a birodalom válságos körülményeire várt, hogy aztán tulságos követeléseinek egész özönét kiöntse“ stb. stb. Ezen és hasonló kitörések közt pedig világosan kimondja azt is, hogy a szerb nép, melyet egyébiránt a minlenkép legyalázott magyar mellett, a tökély ideáljának ábrázol, „melynek fényes tulajdonságait a jelen gyűlésen csodálni fogja a világ,“ hogy, mondom, a szerb nép nem akarja tovább viselni a magyar igáját ; hogy „eljött a régvárt idő, midőn az érdekek Illyriát elválasztandják Magyarországtól.“

A nyilvános ülésekben, melyek Schmidfeld tábornok kir. biztos jelenlétében tartattak, az idézettekhez hasonló dühös kifakadások nem hallattak ugyan ; de annál határozottabb igénynyel lépett fel az elszakalás s egy külön politikai nemzetiség

megalakításának iránya. A tanácskozás ugyanis leginkább s legtöbb hévvel ama kívánatkörül forogt, hogy az országból a szerb nemzet számára egy külön territorium hasított ki, melyen az magát nemzetileg megalakíthassa; ezen tartomány igazgatására s jogainak képviselésére, az udvarnál egy külön kormányzék, magában a tartományban pedig külön hatóságok alkottassanak; a nemzeti congressus végre, közügyeik elintézése s az egyházi, világi és katonai rend szoros egyesülése végett, gyakrabban hívassék egybe. Schmidfeld királyi biztos oly előzékenységgel viselteték a gyülekezet iránt, hogy a számukra kihasítandó tartományul maga indítványozá a temesi bánságot, mint a mely, bár Mária Terézia által 1779-ben az országhoz visszakapcsolatott, de törvény által még nem kebeleztetett be az országba.

Mindezek ellen szót emelt a mély belátású és tiszta jellemű Tököli Száva, de hasztalan, azon előadása: hogy szerbek nem a királyi kegyelem, de az országgyűlés jogos intézkedéseiből várhatnak és kell javulást várniok, mert csak a magyar nemzettel egyetértve lehetnek erősek, s biztosíthatják országukat: a felizgatottak keblében csak gyűlöletet okozott.

A katonatisztek lévén a gyűlésen az irányadók, kikről, mint azt beszédeikben maguk is megvallák, kételkedni sem lehetett, hogy felsőbb utasítás szerint járnak el: a szerbek azon rajongó reményekbe ringatják vala magukat, hogy rövid idő múlva kérelmeik teljesedésének fognak örvendhetni. És valóban Schmidfeld, császári biztos, már szeptember 27-kén a következő kir. leiratot olvasta fel a congressus kebelében: „Ő Felsége nemcsak az illyr nemzeti gyűléstől elejébe terjesztett négy pontot fogadja tetszéssel, hanem egyszersmind a gyülekezet tagjainak szabályszerű, eszélyes, szerény és emberséges eljárása, valamint azon bizodalom fölött is, melyet az illyr nemzet ő felsége atyai indulatába helyezett, valóságos örömét nyilvánítja s igéri, hogy élete végéiglen egyike leendő legbuzgóbb gondjainak, miszerint ezen, ő felségének oly drága s magának az összes monarchia iránt annyi érdemeket szerzett nemzet bizodalmanak tökéletesen megfeleljen. Mihelyt Frankfurtból visszajövend, tüstént elő fog adatni magának ő felsége minden kérelmeket s javaslatokat, melyek e nemzetet illetik, hogy azokat megvizsgálván, e hű s ő felségének drága illyr nemzet kívánatait teljesítesse. A gyűlés addig is bizton számíthat reá, hogy ő felsége mindent megadand, mi e nemzet valóságos jóllétének előmozdítására szolgál, s mikhez tartozik kivált egy külön udvari kormányzék felállítására, mely az illyr nemzetet állandóan képviselje, jogait, kiváltságait s vallásának szabadságát fenntartsa s mindenről

gondoskodják, mit e nemzet javának gyarapítására mindjárt, vagy idő folytával teendő lészen.“

A szerb congressusnak mindjárt eleinte ekként nyilatkozott szelleme nem maradt titok az országnak Budán tanácskozó rendei előtt; arra maga a fentebb idézett féktelen gúnybeszéd is, mely kinyomatva közkézen forog vala, elég világot derített. Tudva volt előttök az is, miként fogadtatott Bécsben a szerb kérelem, s mily válasz küldetett azt illetőleg Temesvárra; mindezt maga a bécsi hivatalos ujság elbeszélte, mely egyszer mind a leirat szövegét is közzétette. És, mi méltán felőlő vala, mindezeket épen azon napokban közlé a hivatalos bécsi ujság, midőn az országgyűlési küldöttség a királynak a koronázási hitlevélre szept. 20-kai és 22-kei válaszával Budára visszatért, s itt a rendek véghatározatra valának felhiva, hogy az új hitlevél és koronázás előtti cikkelyek további sürgetésétől elállva, nyugodjanak meg abban, hogy ő felsége minden sérelmeiket orvosolni, s minden méltányos kívánataikat megadni hajlandó a közönséges törvények útján. E körülmények közt tehát nem téveszthették el hatásukat a Temesvárról érkezett hírek s a bécsi újság közleményei. Nyilván ezekre mutatának mind az országbiró, mind azon többi mérsékelt szellemű hazafiak, midőn a királyi válasz tárgyalása fölött ama veszélyes körülményeket emlegeték, melyek a nemzet és fejedelem közt e hitlevél miatt támadható meghasonlásból kifejlődhetnének, ha tovább is koronázatlan fő alatt maradna az ország, hol annyi zavar s rendetlenség uralkodik. A rendek tehát a z új hitlevél sürgetésétől, mint már fentebb előadtuk, elállottak, s a királynak újabb válaszát, melyben a koronázást nov. 15-kére, Pozsonyba tűzte ki, minden további ellenvetés nélkül elfogadták.“

Horváth Mihálynak mint történetírónak az a nagy hibája megvan, hogy itélni nem tud, s birálatát egyes tények hatása alatt gyakran elhamarkodva mondja ki, vagy a mások ítélete után indul Bár Leopoldot az osztrák császárok legjobbjának lehet mondani, őt annyi dicséret, mennyivel Horváth elhalmozza ezen történeti munkájában, még se illeti meg. Indokolatlan dicsőítés, és néha elítélés Horváth főtulajdonai közé tartozik, amint azt röpiratára irt válaszuokban igyekezni fogunk bizonyítani.

A nemzeti függetlenség és alkotmányos kormány teljes épességben fenntartása tekintetéből megalkotott törvények, bár nem feleltek meg a rendek várakozásának, de magukban foglalják az 1790 iki törvénycikket:

„X. Megismeri és vallja ő felsége, hogy Magyarország a *pragmatica sanctio* megalapítása mellett is kapcsolt részeivel szabad, és az egész törvényes kormányformijára nézve — ide értvén annak minden kormányzékét, — független ország, mely semmi más országtól vagy néptől nem függő, hanem tulajdon önállásával és alkotmányával bíró, s ennélfogva törvényesen megkoronázott örökös királya, — tehát ő felsége s utódai, Magyarország királyai, által is saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára kormányzandó, s igazgatandó.“

E t. cikk, bár soha meg nem tartatott, de megiratott, szentesített, és sulyos a nemzet törvényei közt.

Hogy nincs csüggesztőbb valami, mint a félig ki-, félig ki nem elégitett állapot, azt bebizonyította a nemzet József után, kinek törvénytelen rendeletei ellen, bár sikertelenül, de erőlyesen védelmezte magát. A mint ő hajtásai félig-meddig kielégítették, megszűnt a lelkesedés ama tüze, mely a nemzetiséget fentartotta, és sokan a kevéssel is megelégedvén, a buzgóbb hazafiakat előhaladásukban gátolták. A koronázás előtt tiltakoztak az ellen, hogy idegen nyelvek a nemzetre erőszakoltassanak; sőt még azt is kívánták, „hogy a nemzeti nyelvet a királyi ház hercegei is tanulják; a megyei s más törvényhatóságok pedig, s mennyire az ügykezelés engedi, a kormányzések is hivatalos, tiszti nyelvekké fogadják; a törvényszékeknél egy ideig még a deák hagyatván meg. E cikknek, mint Horvátországra nézve sérelmesnek fölvetését ellenzé ugyan gr. Erdődy János bán, és Verhovác Miksa, zágrábi püspök; az ország rendei mindazáltal azt fentartani határozták, kijelentvén, hogy a más-ajku országlakosokat magán-életökben egyáltalában nem szándékoznak kényszeríteni a magyar nyelv használatára; sőt még a közéletben sem akarják azt tüstént s erőszakosan gyakorlatba vétetni: hanem csak az volna céljuk ama törvény megalkotásában, hogy a hol a közügyek rövidsége nélkül megtörténhetik, csak ott legyen az mindjárt a deák helyett tiszti nyelvvé; egyébütt pedig csak fokokint, a mint annak tudása terjed, tétessék gyakorlatba. Hogy pedig e cél minél előbb elérthessék, törvénynyé határozták tétetni azt is, hogy a magyar nyelv minden nyilvános iskolákban, — az akademiákban és az egyetemnél pedig a magyar tiszti irály is, taníttassék.

Az új hitlevéllel felterjesztett cikkek azonban, mint tudjuk, a koronázat előtt nem nyertek megerősítést; midőn pedig

azok utóbb Pozsonyban újra tanácskozásba vétettek, már tetemesen meghűlt vala a lelkesedés, és miként több más tárgyra — például, a kormány felelősségére, — ugy a nemzeti nyelvre nézve is, a megalkotott törvényben nagyon gyöngye kifejezést nyert a buzgóbb hazafiak óhajtása. Többen azon elnémetesedett urak közül, kik az udvari kegyeket tarták legfőbb üdvöknek, most ismét hátat fordítanak a nemzetiség ügyének s még olyfélét is hiresztelnek vala, hogy az udvar nem örömet látná, ha azon élénk nemzeti szellem, mely elébb magukat is megragadni látszék, folyton ápoltatnék.“

Ennyit láttunk szükségesnek a Leopold kormányzatának korszakából megemliteni. Különben se szándékoztunk történelmet írni, csupán arra szoritkozván, hogy a Horváth M. röpiratára teendő válaszukban legyen alap, melyre támaszkodhatunk.

XII.

Leopold utóda, I. Ferencz, midőn a trónt elfoglalta, Bécs és Páris közt oly feszültek valának a viszonyok, hogy a háború elkerülhetetlennek látszék. A látszat nem is csalt.

„A koronázási ünnepélyek, melyek közt június 6-kán maga Ferencz, 10-kén pedig neje, a nápolyi származású Mária Terézia (kivel első nejének halála után még 1790-ki szeptemberben kelt vala össze) a szokott módon avattattak fel, bőséges alkalmat nyujtának az udvarnak mindenféle kegyelemosztások, dícséreték, hizelgések, magasztalások által még inkább lelánczolni az ország rendjeinek olyféle eljárással könnyen lelkesedésre gyűjthető sziveit. Különösen feladatává tette ezt Ferencz a főispánok irányában, kik időközben a kancellártól kéz alatt az iránt is intést vettek, hogy bírnák reá megyéiket, miszerint a hadi segély bőséges megajánlására pótlék-utasításokat küldenének követikhez. Az ünnepélyek után pedig Sándor főherczeg nádor közlé végre a királynak hozzá intézett válaszát is, a rendek minapi tömeges hálanyilatkozatára, a hitlevélben tett módosításért. E levél a királynak még fentebb közlött beszédét is tulhaladja hizelgő kifejezéseivel. „Azon öröm, mond egyebek közt, mely egy szabad nemzet arczairól lesugárzik, az, mit az ő szive keres jutalmul s kárpótlásul királyi gondjai-s fáradalmaiért. Hogy ezen örömet jobban érezhesse, eltávolította magától a trón fényét, a karoknak és rendeknek ezáltal is értésökre adandó, hogy nem a királyi felség méltóságához, hanem nemzetök legbuzgóbb barátjához jöttek.“ Örömét fejezi ki továbbá, hogy a rendek, megértvén, miképen a francia nemzettől igazságtalan háborúval bántalmaztatik, segedelmöket önként felajánlották, megvédendők őt és királyi házáat s egyszersmind önmagukat ; „mert ő, ugymond, a maga sorsát soha sem fogja külválasztani a magyar nemzetétől.“ Vajha a béke áldásait áraszthatná a nemzetre ; de miután neki a francia nemzet háborut izent, kénytelen kiállani a csatasikra. Nem volt ugyan szándéka segedelmet kérni a nemzettől ; de miután ez azt önként nagylelküleg ajánl : a hála legbensőbb érzetével fogadja

azt, annak meghatározását a rendek nagylelkűségére bizván ; mert jól tudja, „hogy a szükséges segélynek nem létezik jobb mértéke maguknak a rendeknek nagylelkűségénél.“

Az udvar tudta mit csinált, s e hizelgéssel tökéletesen elérte célját, a rendek újra készek voltak áldozni életöket, véröket.

A hála ezért is csakhamar bekövetkezett.

Még II. József alatt alakult az ugynevezett „patrioták“ pártja, melynek főcélja volt az alkotmányellenes törvénytelen rendeletek meghiusítása. „E párt működése élénk emlékezetében volt Ferencznek s kabinetjének. És hogy e párt az új irányu politikát is ellenzeni fogja, hogy a nemzeti alkotmányos szabadság megszilárdítására minden lehető megkísérlend, s különösen az országos bizottmányok rendszeres munkálataiban tervezett reformokat erősen sürgetendi, kételkedni sem lehetett. Már is ébredezni kezd vala az elégtelenség a bécsi kormány több rendszabályai s mind világosabban nyilatkozó iránya miatt. Különösen a titkos kémkedés rendszerével semmikép sem tudott megbarátkozni a nemzet nyilt, egyenes jelleme ; a névtelen vádak ösztönzése, jutalmazása, az azoknak adott hitel miatt mind nagyobb kedvetlenség támadt ; miről Bécsben épen e titkos kémek tudósításaiból tökéletesen értesülve valának. A német miniszteriumnak nem szűnő, sőt mióta Thugut emelkedett annak élére, folyton növekedő befolyása az ország ügyeire, a hazai ipar s kereskedelemnek egyre súlyos korlátozása a német tartományok érdekei miatt stb. számos panaszokra adott okot, melyeket Bécsben jól ismertek. Szóval, bizonyosnak tarthatá a bécsi kormány, hogy a „patrioták“ pártja a jövő országgyűléseken, miket a mindinkább súlyosodó háborúra szükséges segély miatt mellőzni nem lehetett, mind keményebben fogja ostromolni az ország törvényeinek szellemével, a nemzet jogai-val s kívánataival homlok-egyenest ellenkező kormánypolitikát s annak megváltoztatásától függesztendi fel a háboru folytatására szükséges segedelmet.

Az ügyek e helyzetében tehát arra határozta magát Thugut, hogy a demokratiai elvek s tanok csekély számu hiveire csapjon le : a gyöngéket sujtsa, hogy az erőseket is megfélemlitse. Ijeszteni, rettenteni akart, hogy az alkotmányos, szabadelvű ellenzéket is hallgatásra, néma engedelmességre bírja az elfogadott s egyes részleteiben már foganatba is vett kormánypolitika iránt. — A terv végrehajtása annál több eredménnyel biztalt, minthogy a francia forradalom mind féktelenebb, mind vérengzőbb jeleneinek hire nálunk is, mind nagyobb iszonyodást ébresztett a kedélyekben ama demokratiai tanok s elvek ellen, melyek magukat oly borzasztó események kíséretében ér-

vényesítették. Sőt még a nemesség hálájára, ragaszkodásának növelésére vélt számithatni a bécsi kormány, ha azt megmenti ama párttól, melynek elvrokonai Franciaországban trónt és oltárt, papságot és nemességet minden kiváltsággal együtt eltörültek.“

Megkezdődtek az elfogatások, s azokat „Német János királyi ügyigazgató intézi vala, s azontul egészen az év végéig folytak az országban. És minthogy maga az elfogottak egyénisége, kora és polgári helyzete is vet némi világot ezen szomorú eseményre, ime álljon itt azok névjegyzéke :

Abaffy Ferencz, az 1790-ki országgyűlésen Árva megye követe, s miként Kazinczy Ferencz tudósít, a tudományok nagy kedvelője, a papságnak pedig gyűlölője.

Ambrózy Gábor; Aszalay János, mind a ketten juratusok, emez író is.

Bacsányi János ismeretes író, a kassai magyar társaság által kiadott „Magyar Muzeum“ saerkesztője, ki már „Az 1789-ki franciaországi változásokra“ irt költeményeért is feladatott, minek következtében 1793-ban szerkesztői hivatalától megfosztatván, gróf Forgách Miklós nyitrai főispán magántitkárává lett. A gróffal épen ennek nyitrai jószágán vala, midőn a Bécsből hazaérkezett grófné azon hirt hozá, hogy Bacsányi kerestetik. Ez ártatlannak mondván magát, Forgách tanácsára Budára megy, hogy Sándor főherczeg nádornál pártolást keresen; de elfogatván, Bécsbe viteték.

Baranyay Mihály; Brem János sebész; Bujanovics Kornél juratus.

Fodor Gerson, tanár a körösi reform. iskolában.

Erdélyi László, jogtanuló.

Hirgeiszt Ferencz, tizenkilencz-éves jogtanuló, „szépen nőtt deli ifju, mondja Kazinczy Ferencz, — de lelke még szebb; szerényebb, csendesebb, szelidebb, állhatatosabb characteret nem ismerek.“

Illés Ferencz ifju ügyvéd; Juhász János, prémontrei szerzetes pap.

Kazinczy Ferencz, kit forrásként többször idézünk, II. József alatt a kassai kerületben a nemzeti iskolák felügyelője. Az igazgatás régi rendszerének helyreállta után, Kazinczy első rangu költőnk, s kötetlen új irányunk teremője, „Orpheus“ című folyóiratát szerkeszté, s épen ennek egy darabjával foglalkodik vala, midőn decz. 14. éjjelén elfogatott.

Kazinczy Miklós, Ferencz öcsöse, Bihar megye esküttje s író; Kopasz János jogtanuló.

Landerer Mihály könyvnyomtató ; Laczkovics László, János öcsese ; Lonovics Imre, orvostanuló ; Lukács Pál.

Makk Domokos volt pálás szerzetes, Márton István, pest-megyei orvos ; Nemesányi Endre, Pajczkoffer Antal, egykori nagyváradai bíró ; Pruzsinszky József.

Rosty János, a kőszegi kerületi tábla jegyzője, Zsigray barátja, s kicsapongásaiban társa. Rosty Pál, egykor katonatiszt.

Szentjóni Szabó László, gr. Teleki Sámuel erdélyi kancellár titkára, s jeles költő.

Szén Antal kamarai számvevőtiszt ; Szilágy György, biharmegyei főbíró ; Szilágy János juratus ; Szilla Miklós jogtanuló ; Sehy Ferencz színész.

Szmetanovics Károly, jogtanuló, „lelke láng, könnyebben fellobbanni senkit soha nem láttam,” mond Kazinczy.

Szolárcsik Sándor, ritka tehetségű, bő olvasottságu, alig 20 éves juratus.

Szulyovszky Menyhért, II. József alatt a zemplénmegyei törvényszék elnöke ; két ízben jeles országgyűlési követ, „igen nagy talentum, mond Kazinczy, társalgásban causticus, és az mulatsága, ha másnak gyengéjét kilesvén, magának és még inkább másoknak belőle bolondot csinálhat. A más érdemeit nem tűri, mert az reá honályt vet ; és meggyőzhetlen viszketeggel bír, másokat buktatni.“

Tancsics Ignác, gr. Sztáray Albert tanítója s nevelője. Túrós Péter ócsai reform pap.

Ujgyörgyi József ; Uza Pál, ifju ügyvéd Pesten, lelke oly szép, mondja Kazinczy, hogy szebbet soha sem láttam, csendes, elmozdithatlan characterű „jó ember.“

Verhovszky Sámuel, a Nákó-család ügyvéde.

Verseghy Ferencz, volt pálás szerzetes, táborig pap s író, ki egyebek közt a marsaillaiset is magyarrá fordítá.

Óz Pál fiatal ügyvéd s író, „egyike a legjobb fejeknek az egész országban,” írja Kazinczy. Midőn pöre a királyi táblán felolvasatott, Ürményi József királyi személynök azt mondá róla: „Ismerem az embert ; tudománya szerint méltó, hogy székembe üljön.“

Ezeken kívül elfogattak még tizenhárman, köztök a 16 éves báró Révai László, ki azonban utóbb szabadon bocsáttatott. Király József kamarai tiszt, és Fodor József helytartósági titkár, magukat az elfogatás előtt agyonlőtték.

A foglyok Bécsbe vitettek, de onnan több megye erélyes felszólalása folytán mégis csak visszahozattak. A foglyoknak azonban ez mit sem használt. Célját Thugut a hazai s törvé-

nyes bírák eljárása mellett is elérhető, elérni erősen eltökélte magát. Utasításokat küldetett a királyi ügyigazgatóhoz, ki a vádló szerepét viseli vala, s a főtörvényszékek elnökeihez, melyek szerint meghagyatott nekik, hogy a vádlottakra, a Saurau elnöklete alatt Bécsben működött faggató bizottmány eljárása nyomán, a veszélyes demokratiai tanok s elvek elfojtása s a közvéleménynck azoktól elrettentése végett, szigoru, példás büntetésekkel rendeljenek : ő felsége különben is nagy mértékben szándékozik gyakorolni a maga kegyelmezési jogát. Az ügyigazgatónak e fölött az ügyben teendő rendkívüli fáradsámai jutalmául ezer darab aranyat rendelt.

Daezára, hogy az elfogottak ellen semminemű izgatást, vagy lázítási szándékot kisütni nem tudtak, azok közül öt fővádlottra ápril 27-kén mondatott ki a fejevétel és jószág-elkobzás. Az ítélet a király által is helybenhagyatván, a kivégzés napjára oly rendőri szabályok hirdettettek ki Buda-Pesten, mintha valamely népmozgalom kitörésétől kellett volna tartani. Az ikervárosokban tanyázó katonaság kemény töltenyekkel ellátva állítottatott ki, a megtöltött ágyuk mellé égő kanócczal rendeltettek a tüzerek ; a városok lakosainak meghagyatott, hogy a kivégzést megelőző s követő éjen őrködjenek s magukat tüzvész ellen vízzel és más oltószerekkel lássák el. A csönd azonban egy perczig sem lőn megzavarva.

Az ítélet majus 20-dikán a budai vérmezőn hajtatott végre az öt elítélten. Zsigraynak, ki első volt a sorban, csak a harmadik csapással oltotta el életét az ügyetlen bakó ; mi a nagyszámu néző közönséget zúgásra indította. Követé őt Szentmáriay, ki férfiasan, azután Laczkovics, ki e horácsi ódát : „Justum et tenacem propositi virum“ énekelve — utóbb Hajnóczy, ki socratesi nyugalommal fogadta a már ügyesebben mért halálos csapást ; s végül Martinovics, ki papi rendétől a szokot szertartások közt harmadnappal elébb megfosztatott, zárta be Thugut politikája áldozatainak sorát.

A kivégezések után, az ítéletek szerint, a következő iratok égettettek el a bakó által : a két káté példányai ; a demokratársulat szabályai ; egy a császárhoz irt levél ; a marseillaise magyar fordítása ; némi horvát nyelven irt versek ; „Vox clamantis in deserto ad hungaros“ czimű versek ; „Intés a magyarokhoz, az ember és polgár jogainak megfejtésével ;“ — „Titkos okok, melyek miatt az országgyűlés mennél tovább el fog halasztatni ;“ — „Utasítási pontok a jövő országgyűlésre küldendő követek számára ;“ — „A francia demokratiai alkotmány“ ; — egy a császárhoz s királyhoz irt levél ; Őz Pál ön-

védelme; izgató magyar versek; „Der Kreutzzug gegen die Franken“ című röpirat.

A többi vádlottak közül a királyi tábla még tizet, ugyanint Szolárcsikot, Özt, Kazinczy Ferenczet, Verseglyt, Landerert, Verhovszkyt, Szént, Szulyovszkyt, Szláv Jánost és Szentjóni Szabót, ítélte halálra, a többieket egytől tiz évig tartandó fogságra; néhányat végre szabadon bocsáttatni kívánt.

Ez volt tehát a hála, a francia háboruban tett nemzeti önfeláldozásért.

1796. november 6-dikára Pozsonyba, miután a francia háború újra, s nagyobb mértékben vette igénybe a nemzet segélyét, hol a monarchia fenntartása vagy inkább egy szabadságért küzdő nemzet elnyomása tekintetéből, a magyar is eszközül szolgáltatott, — tehát nov. 6-ára országgyűlés hirdettetett.

„A király a gyűlést megnyitó ünnepélyen a császárhoz árezred egyenruhájába öltözve, kolcsagtollas kalpagal fejénült fel trónjába. Pálffy Károly kancellár magyar beszédben terjeszté elő az országgyűlés célját s ösztönzé a rendeket a királyi előadások gyors és sikeres tárgyalására. „Ünnepélyesen fogadtuk kormányunk kezdetén, — mondá aztán trónbeszédében egyebek közt ő felsége, — hogy az isteni gondviseléstől kormányunkra bizott népeket hittel és törvénnyel fogjuk igazgatni; jogunk is van tehát tőlök gyermeki szeretetet és teljes bizodalmat igényelni.“ Ő maga e bizodalomnak mindjárt bizonyítványát is adandó, nem határozza meg a nemzettől várt segély mennyiségét, hanem azt ennek ismert nagylelkűségére bizza. „Ha valaha, bizonyára most fenyegeti végveszély Magyarországot, — mond az előadásokban — midőn a francia nemzet . . . minden törvényes kormányoknak, a keresztény vallásnak s az egész nemességnek kiirtására törekszik, hogy ezeket elnyomván, az emberek többi osztályait annál könnyebben és bizonyosabban zsarnoksága alá hajthassa. . . . De ő cs. kir. apost. felségét nem rettentí meg a véres ütközetek kétes kimenetele, . . . mert szeretett magyar nemzetének fedhetetlen hűsége iránt azon bizodalommal viseltetik, hogy annak ősi vitézsége által nemcsak minden fenyegető veszélyt elhárítani, hanem az isteni és emberi jogokat megvető ellenséget a felséges ház méltóságával megegyező békére is kényszeríteni sikerülend. . . . Mert tudja ő felsége, hogy nagyanyja Mária Terézia alatt, a legsúlyosabb időkben hű magyarjainak ragaszkodása és vitézsége mentette meg a monarchiát; s azért nem kételkedik, hogy a hatalmas ősök ivadéka most is

hasonló buzgalommal sietend a királyi ház méltóságát védelmezni s a veszedelemtől a hazát megmenteni. Fel fog ismét buzogni ama harcziás vér, mely ő felsége nagyanyjának koronáit annyi ellenség törekvései ellen megszilárdította, s újabb dicső tettekkel fogja igazolni ő felsége reményeit s egész Európa várakozását.“

A dicséreték, bizalomnyilvánítások, őseik dicső példáinak fölemlítése mikor maradtak még hatástalanok a magyar rendekre? Néhány nap mulva oly értelemben válaszolának tehát ezek a királyi előadásokra, hogy őket is az eleikéhez hasonló harcziás szellem lelkesíti; ők is készek életüket s vérüket feláldozni a trón és haza védelmére, s különben is tehetségök szerint járulni a háboru súlyainak viseléséhez. Ennélfogva ötvenezer ujonczot, tizezer lovat, huszezer ökröt, kétmillió négyszázezer mérő gabonát, hárommillió hétszázhatvanezer mérő zabot ajánlanak részint termékekben, részint pénzüln a háboru szükségére a nemesség részéről. Ha pedig a trón és haza vé'elme ugy kívánja, magok is készek az ellenséggel szembeszállni, miért is a királyt a törvények értelmében felhatalmazzák, hogy szükség esetében közönséges fegyverrekelést hirdethessen.

Az udvar nagy meglepédeccsel fogadta a fenforgó körülmények közt e nagyszerű ajánlatot, melynek, mint a királyi válaszbán mondatott, „mind mennyisége, mind minősége jelentékeny segedelmet nyujt a háboru jelen körülményeiben.“ Célját érvén az udvar, hogy a segély minél előbb kiállittassék, az országgyűlést azonnal befejezni kívánta. Abban, hogy az országos reformmunkálatok tárgyalása alkalmasabb időre halasztassék, a rendek önként megnyugodtak.“

Ime ilyen volt, és ilyeneket tett a magyar nemzet. Vajjon Horváth Mihály mindezeket saját tollával írva miként hozhatá azt fel, hogy Ausztriának mégis lovagias hálával tartozunk? De mindezekről később.

„Magyarország ezen első franczia háboru terheinek viseléséhez 1796-ig, tehát az utolsó országgyűlésen megajánlottakon kívül, a gréczi lapok számitása szerint, részint készpénzüln, részint gabonául 14,227,248 forinttal és 115,614 ujonczozal járult, mihez ha még a mult országgyűlésen megajánlott s mintegy nyolcz millióra számitott önkéntes segedelmet s a nemesi fölkelesnek legalább is annyiba került költségeit, s a szintekkor kiállított 50 ezer ujonczot hozzáadjuk, az ország által e háborura adott önkéntes segedelmet, a rendes adókon s más királyi jövedelmeken felül, harmilcz millió forintnál és százhatvanezer ujoncznál többre látandjuk emelkedni.“

Hát ezt visszafizetik-e nekünk a közönsüges tartományok?

Az áldozatok azonban meg lettek köszönve, Ferencz király egy leiratot intézett a nemzethez: „Fogadjátok — így szól a felette hizelgő leirat vége, — fogadjátok teljes királyi tetszésünk s megelégedésünk nyilvánítását, nemkevésbbé atyátoktól, mint királyotoktól, melyet bennetek helyezett bizodalunk s hálánk bizonyítványául ezennel hozzátok küldünk, biztosítván benneteket, hogy dicsőséges cs. kir. kormányunk alatt soha semmi kellemesb és kedvesebb dolog nem leend előttünk, mint a mi igen szeretett Magyarországuink dicsőségének, javának, gyarapodásának előmozdítása.“

„A kilencz évig tartott két sulyos háborunak valahára vége szakadt. Bár az óriási harcok pusztító tüze távol lobogott is hazánk határaitól, a suly mégis, mely e háboru következtében arra közvetve nehezedett, nem vala csekély. Nem volna nehéz felszámítani, hogy azon áldozatok, melyekkel Magyarország e háboru viseléséhez járult, 1702. óta katonában a kétszázszázret, pénzben s pénzürtékben, a rendes hali adón felül, a száz millió forintot jóval meghaladják. Növekedék ezen áldozatok becse és sulya az által is, hogy a nemzet többször épea azon években hivatott fel bőségesebb segélyezésre, midőn az különben is sulyos körülmények közt létezék.“

„És mindezen pénz-, vagyon-, vér-, és jogáldozat oly háboruért kívántatott, melyben az országnak, sőt magának a pragmatica sanctio monarchiájának is semmiféle érdeke sem forog vala fenn, mely egyedül a demokratiai elvek ellen, az absolutismus érdekében vivatott. A nemzet, bár sajnosan esett, de meghozta a sulyos áldozatokat, a monarchiai elvet vélvén veszedelemben forogni, melyet az ezredéves megszokás és hagyomány, erkölcsök és törvények, érzelmében és értelmében magával az alkotmánynyal s társadalmi institutiókkal egygyé forrasztottak. És meghozta az áldozatokat a háborura azon tanok s elvek ellen, melyek a kormány gondoskodásából az országban, igen kevés kivétellel, csak úgy ismertettek, mint a királyság, a nemesség, a hitvallás végveszedelmének, a terrorismusnak, vérfurdőknek, pusztításnak s minden társadalmi rend felforgatásának véstelen forrásai.“

A háboru megszűntével 1802. május 2-ára Pozsonyba országgyűlés hirdettetett, „hol a király a rendek feliratára oly értelemben válaszolt, hogy a maga kívánatait általok elfogadotaknak tekinti; az ország kérelmeire azonban egyáltalában nem adott kielégítő választ. A pénz és kereskedelem ügyét illetőleg, csak némi általános, semmi reményt nem nyújtható ígéretek tőn; a reformmunkálatok közül pedig csak a hadpótlást, népösszeírást, a törvényszékek rendezését s a váltótörvényt kívánta

tanácskozás alá vétetni. Az ezredek jelen állapotát végre a nádor által igéré tudatni a rendekkel.“

De hiszen már ekkor nem kellett a rendek segélye, kik, hogy a leiratra egykissé elbámultak, az természetes.

„A kormány jelenleg az erőszakos megszorítás, vagy a követek visszaküldése helyett, a főherczeg nádor tanácsa szerint egészen más módot kezdé divatba hozni, hogy az ellenzéket mérsékelje. Azon követeket, kik magukat hevesebb ellenzések által tüntették ki, s egyszersmind némi tekintélylyel s népszerűséggel is dicsekedhetvén, az ellenzéknek többé-kevésbé vezetői, fejei valának, valamely diszesebb hivatalra való előmozdítás vagy czimadományozás és más kitüntetés által ügyek ezett hallgatásra birni.“

A francia háboru azonban Napoleon alatt megkezdődött ujra, s az osztrák hadsereg roppant vereségeket szenvedvén, a császár jónak látta ismét a magyar országgyűléshez fordulni. „A táborból jövünk, — mondá itt trónbeszélében, hogy a háboru súlyos gondjait kebleitekbe kiöntsük. . . Magyarok! ti, mind nemesség; mind vitézség által dicő, nekünk kedves nemzet! Nemrég adtátok újabb tanuságát, hogy a háboru terheit s veszélyeit bölcsen méltányolva, s a haza és alkotmány szeretete által indittatva, segedelmeteket gyorsan szoktátok megajánlani. Már rég meghaladtátok őseiteknek 1741 kitetteit, melyek által azok maguknak mind a történelemben, mind a felséges ausztriai ház fejedelmeinek szívében halhatatlan nevet érdemeltek ki. Most azt fogjátok bebizonyítani, hogy ily nagy lelkekben az irántunk s hazátok iránti hűség és buzgalom meg nem ernyedhet. . . Ebben mi teljesen bizva, s nagylelkűségetekről meggyőződve, a táborba sietünk vissza. Ti tanácskozzatok s végezzetek gyorsan: én azalatt érettetek s birodalmunkért és a magyar korona méltóságáért harczolandok; s most hadakozva, a béke helyreállta után pedig atyailag gondoskodva bizonyítandom be, mennyire szívesen fekszik a magyarok üdvé s boldogsága.“

A nemzet előre tudható, hogy megadta a kívánt segélyt.

A főrendekről, kik ez országgyűlési határozatoknak nem kis tényezői valának, így ír Horváth M.: „A független főrendek közt Mária Terézia óta — mert e tekintetben, mint látók, Károly alatt is felette rosszul állott a nemzeti ügy, — mindig létezett a főrendeknél egy nemzeti párt is, mely a rendek többségével kezét fogva ellenezé a kormány politikáját. Most azonban, ha titkon talán többen voltak is lívei a nemzeti ügynek, nyílt el-

lenzékét a miatt, a nevezett négy főrendűn kívül, senki sem képezett a felsőházban, senki sem csatlakozott a rendi tábla ellenzékéhez. Ennyire kiveszett már, részint az udvar, részint a kül-események hatása alatt minden szabadelvűség, s az élénkebb nemzeti érzet is főrendűinkből, kik 1790-ben még valóságos zászlótartói valának mind a nemzeti érdekeknek, mind a szabadelvűségnek, s emerre nézve még a rendeket is túlhaladták! A főrendi tábla többsége ezóta, mint látni fogjuk, a legujabb korig, változatlanul előharczosa lőn országgyűléseinken a kormány elveinek s politikájának ugyannyira, hogy az, igen kevés tárgy kivételével, általában egynek tekinthető magával a kormánnyal.

És ebben tökéletesen igaza volt.

A hála ismét és nemsokára békövetkezett; az 1790—1-iki országgyűlésen, a rendek felterjesztésére oly válasz érkezett, mely az egész országgyűlést lármás, és boszus kifakadásokra ingerelte.

„A nemzet, hogy megrendült pénzügyeit rendezhesse, veszélyezett anyagi lételét némileg megszilárdíthassa, békét kívánt, s a háboru jogát a maga törvényes hozzájárultával követelé gyakoroltatni; a kormány ellenben, mely háborús tervekkel foglalkodék, ezt figyelembe sem véve, pénzt és katonát kívánt. A nemzet, hogy némely régi sérelmeinek orvoslátát valahára megnyerhesse, megadta a mi tőle kívántatott, de viszont azt követelte, hogy ezen újabb áldozatok fejében kereskedelme a gyarmati viszonyok alól felszabadíttassék, miszerint isten-áldotta földjének természeti gazdagságát, mit a nyomasztó vámok és tilalmak mintegy lebilincselve tartanak, kifejtthesse. A kormány azonban, mely elébb mindent ígért, mihelyt a pénzt és katonát megszavazva látá, az országgyűlést rögtön bezárni határozta, ismét a bizonytalan jövőre halasztván a nemzet méltányos kívánatainak teljesítését, sérelmeinek orvoslátát.“

Jött azonban a francia megint, és Ferencz király 1809 február 19-kén és ápr. 1-én kibocsátott nyilatkozmányjaiban tudtára adá az országnak, hogy a békét többé fenntartani nem képes. Jozsef nádor, és Károly Ambrus primás főherczegek meggyéről megyére járták be az országot, hogy bővebb segélynyújtásra buzdítsák, és lelkesítsék a nemzetet. „Mostanság — mondá egyebek közt József főherczeg nádor Pest megye rendeinek gyülekezetében, — királyunk üdve, hazánk fenamaradása, ősi alkotmányunk létele forog kérdésben. Nem arról van többé szó,

viseljünk-e háborut, vagy tartsuk fenn a békét, hanem arról : vajjon fennmaradhatunk-e még továbbra is alkotmányunkkal, s törvényes szabadságunkkal, vagy még magyar nevünk vesztét is kelljen siratnunk.“ Ezen alkotmány, a törvényes szabadság fenntartását pedig mind a király a maga leveleiben, mind a főherczegek is annak nevében, a királyi szó szentségének lekötése alatt, ujonan is ígérték. A nemzetet gyors és bőséges segélynyújtásra annál inkább buzdítandók, a politikai viszonyokat s a császári hadak állapotát is bizodalmasan közlék a rendekkel. E közlemények szerint még a lovasság s az eleség-készlet nem látszék elegendőnek a hadviselésre ; felszólítottak tehát ugy a megyék, mint egyesek, hogy minél több lovast, vagy legalább lovat, s a sereg élelmezésére gabonát adjanak segedelmul. „Tudjuk — ugymond a király egyik felszólításában, — hogy nagyobb segélyajánlat csak országgyűlésen tétethetik törvényesen ; de az ország veszedelme időt erre most nem enged. Őseitek az örökösödési és hétéves háboru alatt országgyűlési határozat nélkül is mind katonával, mind élelemmel bőségesen ellátták a sereget . . . . Hogy újabb bizonyítványait is adjuk annak, mily szigoru őrei vagyunk a törvényeknek, királyi szavunkkal biztosítunk benneteket, hogy e jelen intézkedésünköl, melyet a monarchia, de kivált a ti fennmaradástokért teszünk, a jövőre semmi következtetések nem főgnak levonatni.“

Az alkotmányt, Magyarországnak e legföltettebb szentségét, ahányszor hatni kellett, mindannyiszor felhozta a bécsi kormány, pedig ő azt minden lépten-nyomon megsértette, s rögtön a végpusztulás rémes képét tárta a nemzet elé, ha az a birodalom fenntartásaért meg nem hal.

Végre édes ígéretekkel zárta be kiáltványát, mely ígéretek amint a veszély elmúlt, rögtön feledésbe mentek. A nemzet azonban renlesen kiállt a sikra, s fennen, hogy hősi bátorságát egész Európa hallja, hangoztatá : „Vitam et sanguinem !“

Igérni pedig ígért Napoleon is ; hogy megtartja-e ígését vagy nem, ezen kérdésre nem felelhetett a nemzet, mint a bécsi kormány ígéreteire, azonban megmutatta, hogy ő hűséges tud lenni királyához, bár e hűséget akkor egy német író „szolgalelkűségnek“ nevezte.

„Magyarok ! -- így szólt Napoleon kiáltványa.

„Az ausztriai császár megszegvén a békeséget, melyet velem kötött, s nem gondolván azon nagylelkűséggel, melyet már három izben, névszerint az 1805-ik esztendőbeli háboru végével, iránta mutattam, megtámadta hadi népemet. Én visszavertem az igazságtalan megtámadást. Az Isten, ki a győzedelmet adja, és a háladatlanokat és hitszegőket megbünteti, szerencsés-

sekké tette fegyvereimet ; elfoglaltam Ausztria fővárosát, és már a ti határaitokon állok diadalmas seregeimmel. Az ausztriai császár, nem pedig a magyar király izent nekem háborút. Hazai constitutiótok szerint nem is cselekedhette volna ő azt a ti meggyezések nélkül. Országotoknak mindig csak a haza oltalmára intézett egész sythemája és azok a rendelések, melyeket ehhez képest az utolsó országgyűlésen tettetek, eléggé s nyíltan kimutatják, hogy ti a békeségnek fenntartását kívántátok.

„Magyarok ! Eljött azon szempillantás, melyben visszanyerhetitek régi függetlenségeteket. Fogadjátok el a békeséget, melyet ajánlok. Maradjon fenn egész épségében egész országotok és szabadságotok ; maradjon fenn hazátoknak constitutiója akár azon állapotjában, a mint eddig vala, akár pedig azon változtatásokkal, melyeket abban ti magatok teljes tetszéstek és kényetek szerint az időknek mostani körülállásaihoz képest jóknak és saját polgártársaitok hasznára nézve talán szükségeseknek itélni fogtok. Semmit sem kívánok én tőletek, egyedül csak azt akarom látni, hogy szabad és független nemzetté legyetek. Az Ausztriával való egyesítettetés volt a ti szerencsétlenségetek főbb oka ; Ausztriáért folyt a ti véretek messze országokban, és legbecsesebb javaitok szüntelen annak örökös tartományai miatt voltak feláldozva. A ti országotok tette az ausztriai birodalomnak legszebb részét ; és mégis úgy nézték hazátokat, mint valamely meghódoltatott tartományt, olyan indulatok és mellékes tekintetek által igazgattatván mindeddig, melyek ti reátok nézve idegen természetűek voltak. Vagynak még tinektek tulajdon nemzeti erkölceitek, vagyon nemzeti nyelveitek és dicső eredetöknek régiségével méltán dicsekedhettek. Szerezétek most vissza nemzeti lételeteket ; legyetek újra, a kik valaha voltatok ! Válasszatok királyt magatoknak, olyan királyt, a ki érettetek országoljon, a ti hazátoknak kebelében, ti közöttetek lakják, és a kit a ti polgártársaitok és katonáitok vegyenek körül !

„Magyarok ! Ez az, a mit Európa tőletek vár, mely most reátok néz ; ezt kívánom tőletek én is: állandó, bizonyos békeséget, kereskedésbeli szabad közlekedést velem, és tökéletes függetlenséget és bátorságot. Ily jutalom vár titeket, ha dicső eleitekhez, és önnönmagatokhoz méltók akartok lenni.

„Nem fogjátok ti ezen jószándékból eredő és a ti saját javatokra czélzó ajánlataimat megvetni ; nem fogjátok tovább hasztalanul ontani véreteket oly gyöngye fejedelmekért, kiket szüntelenül megvesztegetett miniszterek igazgattak, oly miniszterek, kiket Anglia, Európának ezen közellensége, mely a maga

gazdagságát egydeáruságra és a mi viszálkodásainkra építette, pénzzel fizetett.

„Gyülekeztek azért össze Rákos mezejére, őseitek szokása szerint ; tartsatok ott nemzeti gyűlést, és adjátok tudtomra végzéseiteket. Napoleon. A császár parancsolatjára : Neuchateli herczeg, generalmajor Sándor.“

Ki tudná megmondani, mily fordulatot vett volna Európa utóbbi történelme, ha Magyarország ezen ajánlatot elfogadván, Ausztriától akkoron elszakad, s ha aztán Napoleon 1812-ben a függetlenné lett Magyar- és a felszabadítandó Lengyelországra támaszkodva, intézi oroszországi hadjáratát ?! . .

Később a béke helyreálltával, a kormány rendezni akarván pénzügyeit, a leendő országgyűlést összehívó leveleivel, tehát egy időben utasítások is küldettek a megyék főispánjaihoz, kötelelességök kétevéők: hogy a követválasztásokat akként ügyekezzenek intézni, hogy az udvar céljait nem pártolók, a mennyire csak lehet, mellőztessenek; a követek utasításai pedig az udvarszellemében, s érdekeinek igényei szerint készíttessenek. Némely főispánoknak személyesen is kijelöltettek azok, kiknek követkekké választatását minden áron meg kell gátolniok. Ily utasítást vett egyebek közt Eszterházy herczeg, sopronyi főispán, Nagy Pált illetőleg. E lánglelkű szónokunk már 1807-ben is nagy hatással ostromolta vala, mint fentebb látók, a kormány finantzrendszerét; s mig azt, mi most bekövetkezett, eleve is megjósolá, egyszersmind köztetszéssel fogadott irányt is tűzött ki, melyet a kormánynak, hogy az állam-bukást elkerülhesse, követnie kellene.

A megnyílt országgyűlést aztán maga a király nyitotta meg.

„Trónbeszédében, melylyel a kir. előadások átnyújtását kísérte, mondá egyebek közt: miképen megismeri ugyan, hogy nagyok az áldozatok, melyeket a finantzügy rendezésében a hű magyar nemzetől igényel; de, ugymond, a nemzeti fennmaradást és szabadságot nem is lehet csekélységgel megmenteni; s azért bár atyai szívének nehezen esik, hogy a szükségtől kényszerítve, ily súlyos áldozatra kell a nemzetet felszólitnia, de bizik annak hűségében, méltányosságában s ragaszkodásában, hogy most is megfelelőend várakozásának.“

Hogy a kormány keresztülvitte akaratát, talán felesleges is mondanunk.

Hogy a hála milyen volt, álljanak itt. H. M. következő sorai:

„A kormány, eltökélte, hallgatagon mellőzni az alkotmányt, s a mennyire zaj nélkül, mintegy észrevétlenül lehetséges, a maga kényuralmát terjeszteni ki az országra, még akkor és azokban is, mik által egynémit valóban javítani szándékozott.“

A király 1820-ban Buda-Pestet meglátogatván, az őt üdvözlő küldöttségnek ezen biztosító választ mondá: „Hazátokat Isten kegyelméből, eddig a legnagyobb viszontagságokban is megmentettem a veszélytől, s rajta leszek, hogy azt ezután se érje baj; mert az én boldogságom, az isteni gondviselés által kormányomra bizott hű népcim boldogságában áll. Most ismét veszélyek fenyegetőznek: az egész világ eszelősködik s melék-czélókból ábrándos alkotmányokat hajhász, nem tudva, mit kíván. Szerencsések ti, kiknek őseiktől öröklött alkotmánytok van; melyet, hogy szeressetek, akarom, mert én is szeretem azt, és valamint eddig megtartottam, úgy ezentul is megőrzendem, s a maga épségében szállítandom maradékaimra: remélvén, hogy ti sem fogtok engem bármily veszélyben is elhagyni.“

Hogy a király védte-e meg az alkotmányt, vagy a nemzeti szívósság? — oly kérdés, melyhez nem kell hosszas magyarázat, e beszéd azonban annyira meghatotta a népet, hogy újra kész lett volna életét és véréit feláldozni.

Az elvek és irányok pedig „soha se voltak szükkeblüebbek s minden szabad mozgalmat és öntevékenységet, mi nélkül pedig haladásra gondolni sem lehet, gátlóbbak, mint a 19 század harmadik tizedének elején, midőn a bécsi kabinet megfeszített törekvésének következtében, Németországban a szabadabb szellemet, Nápolyban, Sziciliában, Piemontban, a forradalmat elfojtotta. Az elzárás, a censura, a szellemi butítás, a titkos kémkedés kormányrendszere oly súlyosan nehezedett a nemzetre, hogy mindenféle a legszigorubb erkölesi és anyagi pangás hatalmazott el a nemzet életén.“

A béke Olaszországban is helyreállván, a bécsi kormány példájára s ösztönzésére a többi kormányok is, mind az appennini félszigeten, mind Németországban, a reactiót teljes uralomra emelték, — most a bécsi kormány is erősebben el volt tökélve mint valaha a maga szándokait erőhatalommal is ke-

resztülvinni, s az alkotmányos ellenzékét ama néhány megyében, mint nem türhető „v a k m e r ő s é g e t” egyszer mindenkorra megtörni. Ezen megyékre tehát királyi biztosokat küldött, kik akaratának, ha jó szerével nem megy, a szigor alkalmazásával is fogamatot szerezzenek. A kinevezett királyi biztosok, a kényuralom e bűnös esz közei” — jegyzi meg Horváth Mihály, „következők valának: Báró E ö t v ö s Ignác, koronaőr gróf Cziráky Antal, gróf Amade Ferencz, báró Malonyai János, L ó n y a i Gábor, és báró W e u k h e i m József“ . . . . .

„A kormány kényuralmi hajlamánál fogva mindig arra törekedett, hogy a törvény szerkezete homályos legyen, melynek kétes értelmű kifejezéseit a maga érdekében magyarázhatta. Ez volt oka, hogy a rendek gyakran kiesinységekkel bibelődni, egyes kifejezések, sőt szavak beiktatása felött, néha heteken s hónapokon keresztül küzdeni kénytelenítették; mert a törvények szigorú megfontolás nélkül leirt szava jogfoglalást vonhattott maga után a kormány részéről.“

És így van ez most is, bár kormányunk czimzetesea magyar.

A bécsi kormány tapasztalatot merítvén abból, hogy a magyar országgyűlést kitartással rendszeren le lehet győzni, egymásután háromszor, négyszer, sőt volt eset, hogy többször is visszavetette az országgyűlés felterjesztéseit; miből aztán a rendek azt következtetvén, hogy a kormány nem enged, ők engedtek, noha Mária Terézia, sőt Ferencz alatt is meggyőződhettek volna a felől, hogy szilárd kitartásuknak, — mi ugyan nem volt gyakori, — megjött üdvös következménye.

Később azonban mind a körülmények, mind pedig több igaz hazafiúi érzésű, s jelesebb szónokok törekvése erősebben kezdék kifejtteni az ellenzékét, mit a kormány látva, szintén ovatosabban kezdé forgatni vasvesszejét. Az 1828-iki országgyűlés már egyike volt azoknak, hol az előbbinél sokkal bátrabb hangok emelkedtek a kormány eljárása ellen, s egyáltalában felkaroltattott azon reformok eszméje, mely napjainkig végighuzódik hazai történelmünkön.

„A nagyobb tömegeket tekintve a nemzeti állapotok felől külön három vélemény volt kiváltképen uralkodó ezen korban.

Egy tömböt képczének azon hű, de gyöngye, erélytelen kedélyek s kislelkű ábrándozók, kik a jelen nemzeti sülyedés miatt búsongva, a nemzet dicsőbb történelmének multjában kerestek vigasztalást; a nemzetet elaggottnak tartva, annak újjá-

születését a mostoha körülmények közt, melyek által lenyűgözve tesped, többé nem remélve, lassú süllyedésbe vélék elveszendőnek.“

„Egy másik tömbhöz sorozhatók azon, jobbára fiatalabb nemzedék egyénei, kik az ujjászületett irodalomból a megifjult, s folyton tökélyesbülő nemzeti nyelvből meritve reményt a nemzet egyetemes ujjászületésére ; s meghatva, és lelkesítve az európai polgárosodás nagyszerű, gyors fejleményeitől, hazájok szebb jövődjében is hittek, és a felé sovároghva, hévvel sürgették a korszerű reformot, s haladását ; de annak iránya, módjai s eszközei iránt eligazodni nem tudván, türelmetlenül várják vala az országos bizottmányok rendszeres munkálatait, s az azokban javasolt újítási tervek életbeléptetését.“

A harmadik, számra nézve legnagyobb csoportban találjuk azokat, kik azt óhajták, hogy a felmaradt sérelmek orvosoltassanak. „Ha az ország anyagi állapotának pangásáról szóltak, egyedül a kormányt okozták, hogy papirpénzével, ellenséges vámrendszerével, a közvagyonosság kifejlését gátolja, az ország anyagi érdekeit a kényuralommal igazgatható, s ezért kegyeltebb német, szláv, örökös tartományok anyagi jobbléte miatt feláldozza,“ sat. — Ezen pártot lehet hasonlítani a mostani baloldalhoz.

Majdnem általános hiba volt azonban a rendeknél az, hogy kiváltságaikat féltve, nem akarták felfogni a kor intő szavát mely a demokratikus elvekben nyilatkozni kezdett. A főnemesség nagy része később volt a kormánnyal szövetkezni ez eszme, mint a néppel a kormány kényuralma ellen, mely soknak közölkük és igen gyakran még hasznára is vált. Középkori aristokratikus göggel lévén megtelve, irtóztak azon gondolattól, hogy a népet kedvezményekben részesítve, magukhoz közelebb lépni engedjék, de máskülönbön önérdük unszolására is hajolva, későbbek voltak a láacz, mint a szabadság alapjának védelmére kelni.

Az 1830-iki országgyűlésen a rendeknél ujoncok megszavaztatását sürgeté a kormány. Sajátos, itt ismét csillapodva látjuk a már szép fejlődésnek indult ellenzékét. Csak kevesen voltak, kik felhozták, „hogy az országgyűlés az ezredekben támadhiányokat törvényeik értelmében nem köteles megszavazni, hogy az, a szokott toborzás útján pótolandó ; hogy a kormány maga az oka, ha toborzás útján nem kap elég ujoncot ; mert ez csak onnan ered, hogy a magyar ezredknél is német vezénylet divatozik ; a tiszték ellenére a törvénynek nagy részben németek, kik a németül nem tudó legénységgel méltatlanul bánnak“ sat.

„De a rendek többsége mindezek mellett is késznek nyilatkozott teljesíteni az udvar kívánatát, mihelyt a szükség a kormány által indokolva kimutattatik. A szükség ezen indokolt felfedezését mindazonáltal multhatatlannak nyilvánították, szoros kapcsolatban lévén az a nemzet azon sarkalatos jogával, mely szerint a béke és háború meghatározásában befolyással bír.“

„A főrendek azonban még ezen loyális nyilatkozattal se valának megelégedve, és Cziráky országbíró indítványa szerint, minden előleges tudakolást, és szükség kimutatást feleslegesnek állítva, subsidium gyanánt egyszerűen megszavazandóknak vélik az ujonczokat, kiknek számát a kormány egy királyi leiratban 50 ezerre szabta.“

Ime, lehet-e nyilvánosabb bizonyítéka, a hazát, a nemzetet, a népet áldozathozás anyagaul tekintő és megvető önérdeknek, — mint az? A spartaiak bánhattak így a helotákkal, és Róma patriciusai a plebejusokkal, de még akkor se így, a kormány érdekével összeforrt érdeküket szolgál elküleg támogatandók, de Sparta és Róma javaért.

A rendek lágyan, simán felhozott indokait az aristokratia sárga csizmái eltaposták, s a nép, melynek fiából valának az ujonczok kiállítandók, nyáj gyanánt dobodott az önkény kezébe, hogy az válaszsza ki belőle magának a javát.

És vajjon így van-e ez most is?

A megyék e tettükért megrótták követeket, megrótták azért, hogy a nemzeti nyelv használatától, mintha nem is magyarok lettek volna, oly könnyen elálltak, s hogy a kiállítandó 28 ezer ujonczon kívül, még másik 20 ezret is megszavaztak. Visszaéltek a megyék azon bizalmával, hogy őket teljhatalmú képviselőjük gyanánt küldék föl, s az ország akarata helyett saját akaratukkal dönték el annak sorsát. Ez szolgai kény, s a hatalom kívánsága alatt meghajló, a nemzetet elkövetett zsarnokság, nem képviselőlet.

És akkor, midőn a nemzet örömet rántot volna kardot, midőn egy szív és lélekkel lett volna kész egy testvér elnyomott nemzetnek, a lengyelnek igazságos ügyét az orosz tulerő ellen oltalmazni, — akkor a nemzet nem tehetett semmit, nem rendelkezhetett saját erejével, nem követheté szívének nemes sugallatát, vére más, a kormány érdekeinek táplálására lévén fenntartva.

Több megye gyönyörű feliratot irt a felséghez, ne hagynák ama jeles nemzetet, mely a birodalom és Magyarország védelmében annyi vért hullatott, az orosz zsarnok hatalom által elpusztíttatni, de a feliratok elhangzó szavak voltak a pusztá-

ban, s így a magyar megkötözve, még csak háláját se róhatá le.

Feltűnő hasonlatosság létezik az akkori országgyűlések egyik legjelesebb szónoka, Nagy Pál, és Deák Ferencz közt. Nagy Párról így ír Horváth Mihály: „Nagy Pál, ki az előbbi gyűlések folytában ily (t. i. szabadelvű) szerepet viselt, régi befolyását ezen országgyűlés alsóházi tagjai közt nem tarthatta fenn többé. Ő ugyan még nem hanyatlott, még semmit sem vesztett lángszelleme hajdani erejéből: most is elragadá még hallgatóit, midőn akár a nemzetiségről, akár az alsóbb néposztály állapotáról, s ennek javítása szükségéről szólt; de hatalma mind amellet se volt már a régi, követtársai között. Ő ezen utolsó évek alatt nem haladt párhuzamban a radikalismus felé hajló reformmozgalmakkal; minek következtében a szabadelvűség fénykorét, avval együtt a többség bizalmát is mindinkább elvesztette. Ő a javítások legtöbbjeit nemcsak nem ellenzé ugyan; sőt egyike volt azok legbuzgóbb pártolónak, egyike a nemesi kiváltságokból származó visszaélések legszigorúbb ostorozónak: de az ő eszménye csak az ősi aristokrata, bár fattyú növéseitől megtisztított alkotmány maradt; ennek határain túl ő egy lépést se volt hajlandó tenni, s a divatosakká válni kezdett democratikus irányú, radikál reformeszmék, benne határozott ellenzőre találtak. E miatt „politikai színváltozást vetettek szemére,“ — ugymond jellemrajzának írója.“

Az országgyűléseken felette sok vitára adtak alkalmat az úrbéri tárgyalások, hol kivált a felsőtábla csökönység ragaszkodása zsarnoki ősi jogaihoz, csupán saját, tehát néhányak érdekeinek a nép érdekei fölé való vonczolása, az emberiség Isten parancsolta jogainak el nem ismerése, a népet nyomorgató oligarchicus elvek további fenntartása, — több nemesen gondolkozó hazafi keblében elkeseredést szült. Más bűnük volt a magyar nyelv iránti közönyösségük sőt ellenségeskedésük; maga Wesselényi és Széchenyi, ki bár születésénél fogva szintén e casthoz tartozott, de érzelme- s gondolkozásánál fogva nagyon magasan állt a felett, tehát e két mágnás is, „szemeikre hányá bűnük lajstromát“ és Széchenyi egy egész óráig küzde ellenük, csipős élczeinek egész záporát öntvén ki rájuk, bár szólottak többen is, erélyesen a nemzet elidegeníthetlen, saját nyelvével élhetésének joga mellett, — mind hasztalan; azt, hogy a feliratok és törvények a trón elébe magyarul terjesztessenek, a főrendek többsége visszavetette.

Azon remények tehát: hogy a király környezetében lévő főurak a haza javát könnyen elősegíthetik, őszinte s komoly buz-

galmuk által, egészen megghiúsult, „a helyett, hogy ezen érdekek tekintetében kedvező irányt állapítottak volna meg a kabinetben, maguk ragadtattak el a hagyományos kabineti politika árjától, magukba szívták az osztrák bürokrácia szellemét, azonosították azéval a maguk eljárását.

Az akkori követek közül Horváth M. Deák Ferenczet is jellemezvén, többi közt ezeket mondja róla: „A kifeléttörekvés, alkotás ösztönének hiánya, néha csaknem a lomhasággal és bátortalansággal látszik benne határosnak.“ Mennyire nem változott azóta. Somsich Miklósról pedig így irt Kölcsey: „Somsich vagy megtagadta magát, vagy soha sem volt az, a minnek lenni hitték; az ő ajkai közül mióta personalis lett — liberalitást éreztetni akaró hangok jönni nem szoktak.“ Ezt nem azért hozzuk fel, mintha miniszterekre akarnánk célozni, csupán példa gyanánt: hogy a hivatal gyakran átváltoztatja az embert.

Az 1834-iki országgyűlésről szólva, így kiált fel Horváth Mihály: „De hasztalan volt minden okoskodás, hol a többség mesterségesen volt előkészítve.“ — Vajjon nem lehetne ezt a jelen többségre is alkalmazni?

Hogy a kormány korteskedni is szokott, egy kis figyelemzetésül a jövő követválasztásra, ime felhozzuk ezt is: „A kormány és főrendek kétévi tapasztalás után eléggé meggyőződhetnek, hogy a reformügy előhaladásának a követek egyéni szilárdsága még erősebb támasza s biztositéka gyanánt szolgál, mint a megyék utasítása. Különösen az urbéri munkálat tárgyalása közben meglepéssel tapasztalák, hogy bár a reformpárt általában véve mind kül, mind belterjében, számra úgy mint erkölcsi erőre nézve, elvitázhatlanul gyarapodik: a megyéket még is ügyes fondorlat, csel, és czélszerűleg kezelt vesztegetés által nem lehetetlen reá venni, hogy eredeti szabadelvű utasításaikat, a kormány és főrendi tábla nézetei szerint módosítsák; s ekként a rendi tábla szabadelvű többségét, legalább némely kérdésben, kevesebbé olvasszák. E tapasztalat elég ösztönül szolgált nekik arra, hogy az urbéri ügyben megkezdett cselekedést egyébb kérdéseknél is buzgalommal folytassák.“

„A főispánok egy része azontul gyakrabban eltűnt Pozsonyból s jelent meg az illető megyékben, s hol egy, hol más fenn-

forgó tárgyra nézve vétette vizsgálat alá az eredeti utasítást.“

„A reformpárt csakhamar tapasztalni kényszerítettett, hogy míg maga csak észszel és okokkal, legfelebb rábeszéléssel küzd, a nemzeti haladás legfontosabb kérdései a kortes nyers tömeg által egyenkint ledorongoltatnak: a példát tehát, fájdalom, maga is követé, és szintén használni kezdé a diestelen eszközt, mely azonban a körülmények szerint egyedül biztosíthatott diadalt. . . . .

Ekként mind több aljas szenvedélyek vegyülvén a politikai véleménykülömbőségbe, valóságos párt-düh fejlett ki a felekezetek közt.“

„Nem csak szavazat, fegyver által is törekedtek pártjoknak biztosítani a diadalt, s a csatatéren nem egyszer vér folyt, s halottak estek áldozatul.“ E szerint a kormány kezdte meg ez utálatos divatot!

Wesselényi Szatmármegyében a jobbágyok örökváltsága mellett tartott beszéde miatt perbe idéztetett. „Miután Szatmármegye rendei, bár köztük a főispán, mint a kormány képviselője is jelen volt. Wesselényi ellen keresetet nem indítottak, ő még csak széksértést sem követhetett el, s annál kevésbbé olyast, mi n o t a-pernek tárgyául szolgálhatna. Beóthy Ödön megmutatta, hogy törvényeink szerint pusztá szóval felségsértési s hűtlenségi büntetést elkövetni nem is lehet; hogy továbbá a szólásszabadság egyik főszarkköve az alkotmánynak. Hivatkozott magára a főherczeg nádorra, ki egy főrendi ülésben nem rég maga is akként nyilatkozott, hogy „a szólásszabadság a constitutio palladiuma.“ Ezen, s több hasonló okoknál fogva e helyes feliratot indítványozott, melyben ő felsége megkérendő volna, hogy a szólásszabadságon ejtett sérelmet rögtön orvosolja; a Wesselényi Miklós ellen indított pert pedig megsemmisítse.“

„Az indítványt a rendek nagy többsége végzéssé emelte, a felirat mindazonáltal e tárgyban is megakadt a felsőtáblán, mely mióta a szabadelvű reformok meggátlása végett egészen a kormányhoz csatlakozott, mindenben, mi ennek tetszésével nem találkozék, egy makacs vétőt kezd vala gyakorolni. . . . . Bár elborítottak a szólás-szabadság mellett harczoló megczáfolhatatlan érvek által, megátalkodottan ellenzék a feliratot átbo-csátáni.“

Mindezen dolgokat a közönség tájékozása végett hozzuk fel és pedig a nélkül, hogy bővebb commentálásába bocsátkoznánk. Legjobb azt így szárazan, a maga valóságában, a Horváth Mihály történelme után előadni. Se ferdítéssel, se részrehajlással nem vádolhatnak bennünket, holott a gondolkodó ész

minden utmutatás nélkül rá akad az ahhoz hasonló jelenkorra, s bár igen csekély különbséggel, maga előtt látja az érdekek működését, egy vagy más tekintetben, és irányban.

„Kölcsey 1833 nyarán elég okot talált az országgyűlési rendek egy részének magatartásán búsulni, s mondani: „a mi kínzéseink el vannak homályosítva, a mi reményeink feldúlva, s kebleinkben minden gond, minden aggodalom az ország jövődjéje miatt felriasztva,“ mert „azok kik a kormány szelecskái után vitorlácskáikat örömet eresztik, teljes erővel elkezdének minden ellen harczolni;“ mit kellett a szilárd hazafiaknak éreznök, midőn az országgyűlés vége felé, mind sűrűbben látták feltűnni az önzésből eredt hűtlenséget az ellenzék soraiban, (miből 1867 ben jobboldal lett.)

Megjegyzendő, hogy ezek már Ferencz király halála utána történtek, mit jelezni azért nem véltünk szükségesnek, mert a kormánypolitika és események változatlanul mentek és folytak át az V. Ferdinánd uralkodása alá.

Kossuth Lajos 1837. év május havában „Törvényhatósági tudósítások“ — című irott lapjának szerkesztése miatt, bár a megyei törvényhatóságok oltalma alatt állt, minden fontosabb, és határozottabb ok nélkül, svábhgyi lakásán, egy éj alkalmával elfogatott. „Az első évben, míg pere folyt, fogsága oly szigoru vala, hogy a felügyeletére rendelt Sebes nevű főhadnagy jelenléte nélkül még a porkoláb se nyithatott be szobájába, melynek rostélyos ablaka kétharmadában be volt falazva. Olvasmányt, iróeszközt egyáltalában nem adtak neki, s látogatót sem bocsátottak hozzá ügyvédén, Benyovszky Péteren kívül, kinek egyébiránt, arra engedelmet és szereket kapvau, önmaga nyújtá át védiratát. A per egy egész évig tartott; az ítélet a királyi táblánál, a már szenvedett egy éven felül, még háromévi fogságra szólott, a hétszemélyes tábla azonban azt még egy évvel toldotta meg. És miért? Mert tudósította a nemzetet, hogy ügyében mi történik.

„A kormány a demokrata véleményeket, a radikal reformcizméket bűn gyanánt nem bélyegézheté: az azoknak keresztülvételére czélzó pártmozgalmakat, bár mi nyilvánosak, s ezért ártalmatlanok voltak is azok, rendfelforgatásról, országháborításról, revolútióról vádolja.“

Czélzást itt nem akarunk tenni a mai sajtótörvényszékre, mely a Ráth Károly ur befolyása alatt lehetetlen, hogy ily igazságtalanságokra vetemednék.

„Hogy az országban fejlődésnek indult reformtörekvések ellensúlyoztassanak, az elmék figyelmét, amint többen átlátják, a r e a c t i ó i z g a t á s a f o l y t á n felkerekeltt pan-

slav mozgalmakra akarták fordítani. Kollár János pesti tótajku evangélikus pap lépett fel a panslavismus messiasául. Eltaltált költői phrazisok, s egeket ígérő kiáltványai által megrészegítvén a szláv ifjuság egy részét, azok egy pansláv csapatná fejlettek, melyből aztán a jogos magyar nemzeti érdekeknek, számos, tűzesnél tűzesebb ellenei keltek ki.“ Csakhamar követte ezen mozgalmat, ugyancsak a reactió által felizgatott illyrismus Horvátországban. Ott Dr. Gáj Lajos vállalkozott az illyr pártnál a magyarelles izgatás főszerepére.

És mennyire ment ez a kormány gyámolítása alatt? A zágrábi növendékek, „kik néhány évvel előbb önkéntes adakozásból fizették a magyar nyelv tanárát, 1840-ben a magyar nyelvtani könyveket nyilvános tüntetéssel égették meg. Lisztet, az európai híru zenehóst, Zágrábban agyonlövésse fenyegették, a, ha magyar nemzeties darabokat merészel játszani. Az, „Illyrszke Narodne Novine“ mind épesebb kifakadásokkal, gúnyokkal és szidalmakkal töltötte meg lapjait a magyarság ellen. És a kormány organumai, különösen a censura, az illyrpárt ezen eljárását legkevésbé sem korlátolták; mig ellenben a magyarországi könyvvizsgáló hivatalok e viszonyokra nézve oly szigorú utasításokat vettek, miknél fogva a magyar időszak iratokban mindent kitörültek s eltiltottak, mi az illyrpárt ezen féktelenkedéseinek megfejtésére, vagy visszatorlására vonatkozott. Történt egyszer, hogy a legigazságtalanabb megtámadások, a legalaptalanabb rágalmak szórattak a horvátlapokban a magyarság ellen: s a magyar lapoknak a legmérsékeltebb hangú czáfolatokat sem lehetett kinyomatni hasábjakon; az illyr pártiaknak minden gyanúsítás, minden pizkolódás szabad, a magyaroknak az önvédelem is tilos volt. A kormány részrehajlása annyira ment e viszonyokra nézve a sajtó kezelésében, hogy végre még az orosz kormány, s orosz pauszláv propaganda ellen se lehetett semmit közzétenni. A censura minden cikket, mely a mind veszélyesebben izgató orosz propaganda ármányainak megvilágítására, vagy megrovására vonatkozott, kivétel nélkül kérielhetetlenül kitörült. A Metternich-kormány a monarchia nagy veszélyeztetésével nem csak túrté, de pártolta is e lovgiatlan harezot, ezen alattomos fondorlatokat, csakhogy a magyar nemzetiségnek, a maga törvényes önállóságára s a szabadelvü reformokra irányzott törekvéseit, meggátolja, és sikertelenítse.“

Ezért, ugy hiszem, semmi lovgias hálával nem tartozik a magyar nemzet.

„Az 1839-ben kihirdetett országgyűlés már egymással határozott ellentétben találta a pártokat, s így mind a kormány ere-

jét egészen a megfeszítésig igénybe vette a választásoknál. A kormány a csábítás és vesztegetés minden nemét megkísérté, hogy az ellenzék tervét meghiusítsa. Barsban ez teljesen sikerült. Majthényi László főispáni helytartó ügyesen szőtt fondorlataival olyannyira körülhálózta a fényüzési hajlama miatt különben is nagy adóságokba merült, s ennek következtében népszerűségéből sokat veszített Baloghot, hogy ő visszalépvén, egy kormányjelölt választatott meg követté. Nográdban is sikerült a kormánynak Kubinyit, noha csak egy más ellenzékivel, Frater Pállal kiütnetni. De Pestben teljesen győzött az ellenzék; és bár a kormány annak meggátlására itt is mindent elkövetett, s egyebek közt a püspökök által még a papságot is megintette, hogy szándékait a választásnál mind személyesen, mind befolyása által elősegítse, még is Szentkirályi Mór mellé a porbe fogott Ráday Lőn megválasztva⁴ sat.

Az országgyűlést maga V. Ferdinand nyitotta meg. „A királyi előadások három tárgyat foglaltak magukban: ujonczállitás, az ezredék élelmezése, s hogy a jóakaratsnak valami látszatja is legyen, a Duna szabályozása Adó és ujoncz tették mindig a királyi előadások főtárgyait.

„A mult évek alatt mindazonáltal sokkal fájdalmasabb sérelmeket szenvedett a nemzet, mintsem, hogy az ellenzéki párt most ezeket hallgatással tűrte, mindjárt hajlandó lett volna tárgyalás alá fogni a királyi előadásokat.“

„A királyi személynök, Szerencsy István, ki a házban elnökösödék, a legközelebbi országos ülésben, minden erejét megfeszíté, hogy a királyi előadásokat fogadtassa el a tanácskozás első tárgyaúl. Fejtegeté ezek nagy fontosságát, s belőlök a nemzetre származó hasznokat; emlité a bizodalmat, melyet a kormány méltán igényelhet a nemzettől.“ (???) sat.

Vajjon nem ugyanezeket beszélték 1867-ben is?

„Midőn a rendek sérelmeikkel álltak elő, a főrendek helyeselték a kormány eljárását, s így se az egyetértés, se az alkotmány megvédése nem volt ez úton elérhető.

A conservatív párt utasítást kapott Bécsből, hogy semmi egyezkedésre ne hajoljanak, mivel reméltni lehet, hogy a rendek állhatatossága, miként a mult országgyűlés alatt az örökváltság tárgyában történt, végre is kifárad.“

Ugy hiszszük, a nélkül, hogy a jelen magyar miniszteriumot

gyar usitanók, feltehetjük ez őszinte kérdést : nem jönnek-e most is ily utasítások Bécsből ?

A hierarchia sem értette meg a kor intő szózatát; „Nem akarta látni, hogy a demokratiai szabadság lett a kor irány-eszményévé. És amint tekintélyét süllyedni, hatalmát esökkenni tapasztalta, elfogultságában erőszakolni akarta a történelem menetét : csökkenő hatalmának erősítése végett a királysággal, az állami főhatalommal lépett szoros szövetségbe. Szolgájává alacsonyította magát, hogy annak még változatlan fényében, hatalmában osztozzék, attól védve, támogatva, tarthassa fenn süllyedő hatalmát.“

„De az egyenlőségi eszmék fokozatos fejlődésében a királtság is elveszté isteni jogának fénykörét. Az 'absolut hatalom napról napra gyűlöltebbé lett a közvéleményben. Mi volt természetesebb mint hogy e népszerűtlenség, a gyűlölet a papságra is kiterjedjen, mely a fő hatalom érdekében mint annak szövetségese, szállt harczra a kor szellemével, s oly tanok és elvek képviselőjévé toltta fel magát, melyeket a nép ellenségeseknek tartott a maga törekvése tekintetében.“

Gondoljunk jelenleg : a „Hirnök“ és „Idők Tanujára.“

A helyzet igazán sok tekintetben nem változott, például :

„A korteskedés, itatás, napidijak fizetése, oly elmaradhatatlan adalékul tekintetett már néhány év óta a választásoknál, hogy ezen tulajdonképen conservatív párti eszközöket a reformerek is több helyen kénytelenek voltak mozgásba tenni, nehogy a diadal kockáztassék.“

Ezt Horváth Mihály írja. Következőleg ír pedig a megyékről :

„Ama törekvéseknek, melyek által a nemzet, az idegen bécsi befolyást gyöngíteni, s törvényes önálló kormányzatának megcsonkított jogait helyr. állítani igyekezett, tüzpontja volt a megye. Ez tartá kezében a közvetlen izgatást, ez adta követel, s utasítása által az irányt az alsóháznak ; ez volt mintegy műhelye az önállósági törekvéseknek, ez féke a kényuralmi rendeleteknek, azok végrehajtását felfüggeszthetvén. A megyék önállósági törekvését kelle tehát mindenekelőtt meggyöngíteni ; ezek keblében kellett a kormánynak többséget szerezn, s így az ország kormányzatának minden egyes fonalait a Bécsben székelő, s a bécsi miniszteriumtól függő udvari kanczellár kezében őszpontosítani. Ha ez sikerül, a kormány az alsóházban is biztosítva leend a többségről ;

mely által aztán, minthogy a felsőházi többség úgy is rendelkezésre áll, oly irányt készült adni a mindenestre szükséges reformoknak, hogy azok a birodalmi központosítást, a bécsi miniszterium befolyását szilárdítsák.“

Hogy a felelős magyar miniszterium az országgyűlésnek vagy a bécsi miniszteriumnak felelős-e inkább? hogy lehet-e a miniszterelnököt az akkori udvari kancellárhoz hasonlítani? az olvasó gondolkozására bizzuk.

Az akkori védegyletek, bár más alapon és irányban, de többé-kevésbé elveikre nézve hasonlítottak a mostani demokratákörökhöz, miután a nemzet törvényes függetlenségének kivívására törekedtek. A kormány mindent megtett ellenök, amit csak tehetett, különösen hírlapjai útján igyekezett a körök népszerűségét elvenni; de annyira, hogy betiltotta volna azokat, mint a mostani magyar kormány, még se mert menni. Ez is egy sugár politikai helyzetünk felderítésére.

„Mig a nagy ellenzéki párt az eszmét, kivált eleinte, nagy lelkesedéssel üdvözölte, s az együletet t rjesztette, a conservatív s kormánypárt arra csak megvetéssel tekintett, s azt „bolygó lidérczfénynek, gyermekes édespéj nek, torzalaknak, szeleburdi tervezetnek, korán született, s nem életre való csoda-gyermeknek, s oly valaminek, mi védeni akar ott, hol nincs mit védeni, gunyolta.“

Nem így tettek-e demokratáinkkal? Ebből azon tanulságot vonhatjuk, hogy a politikai pártszinezetek tekintetéből, sőt helyzetileg is, az akkori korszakra mentünk vissza, s épen úgy mint akkor, nagy átalakulásnak vagyunk kitéve, mely átalakulásnak a jelenleg felmerülő tények elvitázhatatlan jelei, és pusztá kezdeményezések.

A haladás szellemét épen úgy igyekeznek most elfojtani, mint igyekeztek akkor, de valamint akkor nem mentek, úgy most se mennek vele semmire. S hogy a magyar felelős miniszterium e tekintetben a bécsi kormány eszköze, a neki sz lgailag hódoló jobboldallal, együtt nemzetünk rovására, — az tagadhatatlan, és mindennapi tények bizonyítják.

Az akkori conservatív párt működése, hol egyenesen kimondhatott: hogy a kormányt pártolandják, majdnem egészen hasonlít a mostani deákpárt programjához, és hogy mi volt az a conservatív párt akkor, hogy soha, de soha nem jutottunk volna általa az 1848-ki törvények egyetlen betűjéhez sem, azt minden ember tudja. Az nem volt egyéb mint: „magunkért és nehányunk jobbvoltáért, a kormánnyal.“

Mig a conservatív párt, mint most a jobboldal, a kormány-

nak mindenben hozsannát kiáltott, s fennen hirdeté : hogy az országnak nincs többé semmi kívánnivalója, az ellenzék nagyon is sok kívánnivalóra talált, és panaszt hozott fel a kormány ellen. „Látjuk“ — mondá az ellenzék, — „a nép érdekében emelt, de igen mérsékelt szabad szót börtönnel fenytetni ; a követválasztást, az országgyűlési *salvus conductus* megtámadva ; az ébredő nemzeti szellem ellen terrorismust gyakorolva ; a határőrvidéket egészen németlábra állítva és az országtól tényleg elszakítva ; az indirect adók iránti intézkedést a nemzet kezéből kicsikarva ; a vallásszabadságot örökös kormányi zaklatások által nyugtalanítva ; a királyi városokat minden törvényhatósági önállóságból kivetkeztetve ; magát a királyi helytartótanácsot a bécsi német kabinetnek postahivatalává alacsonyítva, látjuk Horvátországban a magyar nemzet elleni forrongást a kormány által pártoltatva ; s a pártos illyr hősöket kormánykegyekkel elárasztva, a magyarok alkotmányos szellemű barátait pedig üldöztetve ; látjuk ugyanott a tartományi gyűlés fennállott rendszerét hatalomesinnyel megváltoztatva ; látjuk megyei rendszerünket, alkotmányosságunk főgarantiáját, a főispáni helyettesek rendszeresítésével önállóságában megtámadva ; a népnevelés körüli hatalmat a nemzettől eltulajdonítva ; a lélekgyilkoló censurát nem csak rendszerbe hozva, sőt ami mindennél roszabb, titokban adott, titokban tartott szabályok szerint zsarnokoskodva“ ; sat.

És ezen kormányt illetőleg következőleg szól az akkori conservatív párt (alias jobboldal) programjának 7-ik pontja :

„Valamiut tehát az oppositiónak az látszik jelszava lenni : „mindent a kormány ellen, semmit a kormány mellett“ ugy másrésről a jelenlevő conservativek a következő rövid, világos, és félremagyarázhatatlan jelszót vallják magokénak : „mindent, a mit törvény és alkotmány engednek, a mostani elvünkkel, véleményünkkel a zonosult kormányért ; semmit a mostani kormány ellen, míg azt nézeteinkkel s elveinkkel megegyező utakon menni látjuk.“

Az ellenzék által előbb elmondottak után ítélve, mondhatni, a conservatívoknak szép fogalmuk volt az alkotmányról, ugy gyönyörűségesek voltak nézeteik és elveik. A mostani ellenzék más, bár szintén oly fontos okokat hoz fel a kormány ellen, de a jobboldal ugyanazon okokat hozza fel a kormány mellett. És, ha párhuzamot kell vonnunk az akkori és mostani kormány közt, a kettő csak abban különbözik : hogy helytartótanács czim helyett, a mostani, bécsi kormányközegnek „fe-

lelős minisztérium“ nevet adtak, mely ismét közegével, a jobboldallal rendelkezik.

„Máskor — így vélekedék az ellenzék — a kormányok nem igyekeztek szólni, alkotmányellenes irányaik mellett, alkotmányos látszatot, hanem megtámadták a nemzet jogait nyílt egyenes úton; s így legalább ellenzésre hívták fel a nemzetet és az ellenzés folytán, némi véletlen közbejöttével a veszély elhárított, vagy legalább a következesek enyhítették. Most ellenben a kormány, a nemesség elkorhadt részét, a hiukokat, az önzőket, a kegy, czim, kitüntetés, hivatal-vadászokat a megvásárolható lelkeket, a szegénységet tűrni nem tudókat, a gyávákattáborába gyűjté, párttá alakította, és ez által hirdetteti, hogy mindenben alkotmányos, törvényes úton jár.“

„Általában azon megyék, melyekben a kormánypárt a mindenható adógy, közmunkák, igazságszolgáltatás is a párt, s tagjainak érdeke szerint intéztetik; és ez olyannyira minden tartózkodás nélkül, hogy midőn a conservatív párt márc. 15-én Budán második conferentiájában arról tanakodék, miként biztosítson pártjának az országgyűlésen többséget, egy főispán nyíltan kimondá, mikép a választásokat pénzzel kell vezetniök; mit ő tenni ajánlkozott is, kérkedve dicsekedvén, hogy három megyének követsége van zsebében.“

Ez mind figyelmeztetés.

Midőn maga Széchenyi is ingadozóvá lett, midőn szakított azon ellenzékkel, midőn az Apponyi-kormányt pártolá, sőt midőn kormányhivatalt is vállalt, kiből bizhatik tökéletesen a nemzet? Bizhatik-e mostani kormányférfaiban? Mi a világért se mondjuk, hogy nem, csak kérdezzük.

Ezért volt az, hogy az ellenzék tagjai által esküvel fogadtatta meg, hogy hat évfolyta alatt semminemű kormányhivatalt, vagy kitüntetést nem fogadnak el.

„A közbirodalom egysége! — Kiáltott fel tartalmas beszédeben Zepelen követe, Lónyai Gábor, az 1847-iki országgyűlésen. Tehát a magyar monarchia egységét, tehát nemzetünk legszentebb érdekeit, önállását, függetlenségét, alárendeljük a közbirodalmi egységnek! Mi ennek ellenkezőjét az 1790-iki 10-ik törvényezikre hivatkozva kívánjuk kinyilatkoztatni, mi követeljük hazánk önállása s függetlensége minden következményeit, honunk érdekeit az ausztriai monarchia érdekeinek alárendelni nem fogjuk engedni! Önök, tisztelt conservatív urak „mi velünk nem akarnak transigálni, minket

mindenkor lefognak szavazni!“ — minket, kik azoknak léptünk nyomdokiba, kik küzdöttek jogainkért, s fenntartottuk nemzetiségünket, hazánk szabadságát, kik honunk felvirulásának, újjászületésének előharczosai voltunk és vagyunk! Ez nem fog sikerülni! mert ha sikerülne, tán lehetne egy és oszthatlan Ausztria, de magyar nemzet nem, Magyarország nem! El magyar, áll Buda még.“

Ime, csak szárazan adjuk a tényeket elő.

Az akkori conservatív pártnak azonban a szervezet minden hatalmának daczára se lehetett győzni, mert az ellenzék oldalán egyik hatalmas hang a másik után emelkedett; Kossuth is összeszedve tehetségét, minden erejét megfeszítette, hogy a nemzet bukását előjegyzett pártnak törekvéseit meghiusítsa. És ez az ellenzéknek sikerült is, a conservatív párt annyira legyőzetett és háttérbe szorítottatott, hogy elnémittatotte, hogy maga Széchenyi István is, Kossuthnak legnagyobb ellenség, az ő pártjához volt kénytelen csatlakozni.

1848 márcz. 15-én Kossuth a megjelent magyar küldöttség élén, a németek előtt is halalomná vált. „A bécsi néptől,“ — írja Horváth Mihály — „annyira távol volt minden supremaciai féltékenység, hogy Kossuth, ki a Bécsben töltött két nap alatt, felszólítva, a néphez többször szólott hatalmas szónoklatával, ha akarja, döntőleg befolyhatott volna az osztrák események fejlődésébe. Ő nem élt a körülmények által kezébe adott hatalommal, mert hitt az udvar ígéreteiben, s megelégette a győzedelmet, melyet ez ígéret által Magyarországnak biztosított.“

Az akkori ellenzéknek tehát egy Kossuth Lajos avolt, ki nem pártfegyelem, de lángeszének erejével vezette valamennyi tagját, és tartá össze ékesszólásával az ingadozókat.

A olvasó jól ismeri az 1847⁸-iki átalakulás mozzanatait, a 48-diki törvények megszületését, s a küzdelmeket, s mert nem történelmet írni, de a történelemből egyes nevezetesebb pontokat akarunk kimeríteni, mint ilyes hozzuk itt föl a megyék és a felelős kormány fennállását illető küzdelmeket.

Itt világlik ki a Kossuth tiszta önzetlen hazafiúi jelleme. Ő mint miniszterjelölt, nem azt tartá szeméi előtt, mint lehesen a miniszteriumot a bécsi kormány behatása ellen ellensúlyozni; nem csuján a többséget mesterségesen is alakítható országgyűlésen, de a megyék által is.

Különben a követek is „éreztek, hogy a kivívott felelős miniszteri kormány által megalapított politikai szabadságok, magokban véve még korántsem elégségesek a honpolgárok szabadságára; sőt nem egyebek türes, csalékony formáknál, ha

nem léteznek mögöttök ama szabadságok, melyek magokból állnak fenn minden jólszervezett államban, minők: az egyéni s társadalmi (a személy, birtok, család) főleg pedig a municipalis szabadságok, melyek amazokat többé-kevésbbé magukban foglalják. Érezték, hogy tulajdonképen ezek a szabadság alapjai, s létegei; s a politikai szabadságok, különösen a felelős miniszteri kormány, nem egyebek, mint ezen egyéni, társadalmi, s municipalis szabadságok leghatékonyabb biztosítékai. S lehetetlen igazságot nem szolgáltatnunk Kossuth valódi szabadságszeretőének, és statusférfiúi tapintatának, midőn látjuk, hogy kijelölt miniszter létére oly lelkesen küzd a municipiumok fenntartásaért a felelős miniszteri kormány mellett,“ — írja Horváth.

„Kossuth sok tekintetben más irányelvekből indult ki a miniszteriumáltal követendő politika tekintetében, mint Batthyányi Lajos. Az ő kedélyét a nagy események, melyek egész Európát mozgásba hozták, s mind nagyobb dimenziókban terjedvén s fejlődvén, az egész világrészt egy gyökeres átalakulás küszöbéhez vezették, — sokkal inkább felvillanyozták, mintsem hogy engedékeny, s mérsékelt lenni tudott volna akkor, midőn lehetők, sőt könnyűnek látta mindennek kivívását.“ — Amint látta 1865-ben is, és mint legnagyobb ellensége Széchenyi mondá: „Bátrabbak, merészebbek, kikkel magasb, láthatatlan hatalmak látszának szoros szövetségben lenni, rövid napok alatt oly alapra fektették hazánk jövődjét, melyet, tisztelet, becsület, de igazság is, — velem együtt mi hanyag munkások tán soha, vagy csak generációk után lettünk volna képesek megalkotani.“

Miért nincs egy Széchenyi, ki így kiáltana fel a Kossuth jelenlegi nézeteit ismerve, ma is!

Történt azonban, hogy a monarchiát fenyegető veszélyek pillanatokig nem oly haragos szint öltvén, az udvar a márcz. 17-én kelt királyi leiratban általánosan kikötött szavát visszavonta. Az új királyi válasz a hadügyminiszteriumot egészen megtagadta, vagy legfeljebb azon állásban akarta megengedni, melyet eddig a tartományi hadparancsnokságok foglaltak el; a pénzügyminiszteriumot azon alárenelt szerepre kárhóztatta, melyet eddig a magyar királyi ulvari kamra, a császári kamara irá-

nyában, oly törvénytelenül, a nemzet annyi panaszai daczira viselt; a bel- és igazságügyi miniszteriumot hatóságaik több jelentékeny functiójától megfosztotta; a külügyminiszteriumot végre egészen mellőzván, az eddigi királyi kancellariával akarta pótoltatni, mely vala nint addig, ámbár világos törvények ellenére, minden fontosabb politikai kérdésben ki volt — úgy ezentúl is ki lett volna téve a bécsi miniszterium befolyásának. Szóval az volt a királyi válasz lényege: hogy a magyar miniszterium oly viszonyba álljon a bécsivel, mint annakelőtte a magyar kormányshékek álltak a megbukott császári kormánnyal. Azon hatáskör szerint, melyet eként a királyi válasz az újmagyar miniszteriumnak kitűzött, ez felelős lett volna az országgyűlés irányában, de a nélkül, hogy a kormányzat legfontosabb ágaiban független legyen a bécsi miniszteriumtól.

Mint vélekedik Horváth Mihály a bécsi kormány által már elfogadtatott, de akkor visszadobott feltételek felől?

„E viszonyt elfogadni annyi volt volna, mint egyszerűen lemondani az országnak annyi államszerződésekkéll s törvényekkel biztosított függetlenségéről, önálló kormányzatáról; beolvadni az osztrák császárságba, s megsemmisíteni a magyar államéletet, eltörölni a nemzeti létet, melynek megmentéseért s fenntartásaért az ősök, a lefolyt idők súlyos viszontagságai közt, nem kételkedtek vérüket ontani, életüket feláldozni; annyivolt volna, mint törvényesíteni a gyűlölt idegen befolyást, s e fölött törvényesíteni még a kényuralmat is azon esetre, ha a bécsieknek adott új alkotmányt, az ijedségből felocsudott udvar, egy államsinnyel eltörölné; mi annál bizonyosabbban megtörténendő vala, minél gyengébbnek mutatja Magyarországot, magát a maga törvényes jogai védelmében. E téren tehát a magyar nemzet, a gyáva s ágyalázata-bélyege nélkül, egy hajszálnyit sem engedhetett a maga ősi jogaiból.“

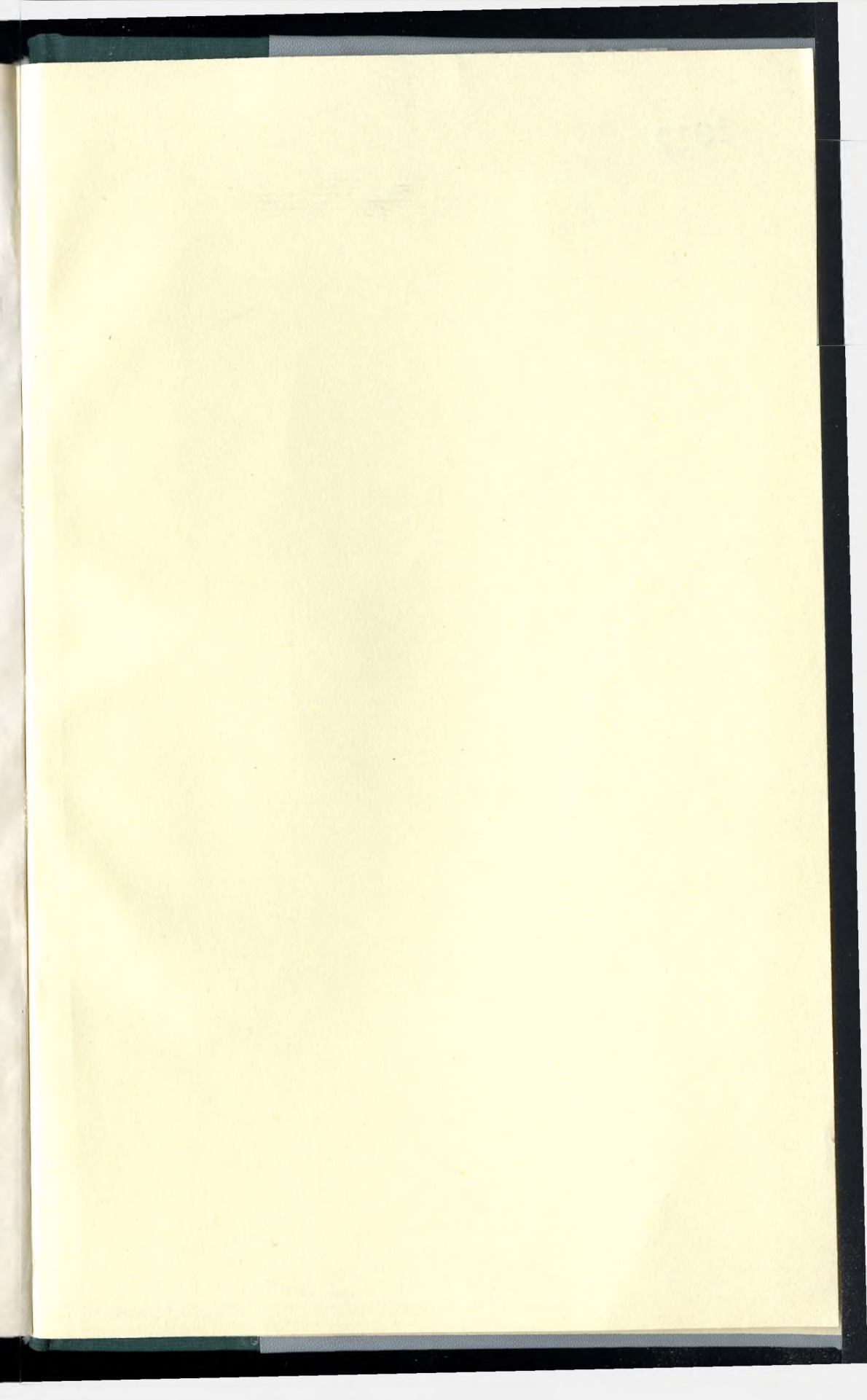
Igy vélekedett Horváth Mihály; s mi nála legkülönösebb, legujabb röpiratában a népet pusztán e czim nel illeti: „tömeg,“ nyers „tömeg“ sat. a 48-iki népről pedig így szól: „A nép ál-

talán véve az új állajokból nem származtatott új igényeket; megelégedett váratlan nyeresményével, megértette a háza érdekeit.“ S ha akkor meg tudta, most nem tudja megérteni?

Mi a nemzetiségeket illeti, „a közös szabadság birtokának öröme lerontani látszott minden közfalat, melyet a külön-ajku országlakosok közt a rosszúl értett, személyes czélokra kzsákmányolt nemzetiségi meghasonlás emelt. Temesvárt a szerbek és oláhok egyszerre tartották Tescunijokat a magyar és német katolikusokkal, a város főpiaczán. Újvidékről a szerb izgatások főhelyéről, szintugy mint más szerbnépességű városokból, rokonszenvet és egyetértést, hűséget s ragaszkodást tanusító nyilatkozatok küldettek a pesti központi bizottmányhoz. Sőt még a végvidéken is, melynek lakossága általában szerb, oláh, és német népből áll, s hová nemcsak a magyar közéletnek szelleme, de még a magyar törvény sem hatott el, egyaránt lelkesedéssel üdvözöltetett a nemzeti átalakulás“.

Nem tanújele-e ez annak, hogy a magyar korona alá tartozó külön nemzetiségek, ösztönük-, természeti hajlamuk-, gondolkozásmódjuknál fogva nem ellenségei egymásnak, s a hányszor azokká váltak, mindig a reactio működése adá vérükbe az ingert, és kezükbe a fegyvert. Miért lenne nemzet nemzetnek ellensége ma, a 19-ik században, hol foglalások nem tétethetnek, s nemzet nemzetnek jogát, ha csak magát megsemmisíteni nem akarja, el nem nyomhatja, de szövetkezve igen is ellentállhat elnyomóinak.

És most bezárva a történeti idézéseket, melyekből az olvasó, ha történeti ismeretet nem is, de adatokat szedhetett magának, s ha ezután következő soraink olvasására csak egy kis figyelmet fordít, s emlékébe visszahívja e rövid kivonatban elősorolt tényeket, s a helyett, hogy mindennek megfejtését reánk bizná, saját gondolatjaival is igyekszik kifürkészni állapotainkat, ugy Horváth Mihály állításaiban meg lesz czáfolva báromszor; 1-ör: a történelem, 2-er saját maga, 3-ör az olvasó által; s egyuttal fel leendő derítve politikai helyzetünk, melyben tanult, tudós emberek is jóiak látják a sohasem csűrő-csavaró tudományát előverni, hálás jóakarattal, rövidlátással, vagy Isten tudja miféle és minémű okokból kiindulva?!

2012

30000
HÖNYVÖTÖ
P. S. 1875

St. 2007.

